

Takhle jsem v těch dobách poklidně dospívali, učili se a pracovali, bavili se a chodili tancovat, proháněli děvčata a děvčata proháněla nás a

MYSLELI JSME SI, ŽE SVĚT V TÉTO PODOBĚ MÁ ZARUČENOU DEFINITIVU

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
OP Praha – pól rústu ČR

Takhle jsem v těch dobách poklidně dospívali, učili se a pracovali, bavili se a chodili tancovat, proháněli děvčata a děvčata proháněla nás a

MYSLELI JSME SI, ŽE SVĚT V TÉTO PODOBĚ MÁ ZARUČENOU DEFINITIVU

Institut Tereziński iniciativy
obecně prospěšná společnost
Jáchymova 63/3,
110 00 Praha 1
E-mail: institute@terezinstudies.cz

Editor: Dana Gabařová
Autorky textů: Radana Rutová, Eliška Ševčíková Waageová
Grafická úprava: Dana Gabařová
Úvodní citát: Vítězslav Abeles

Fotografie: Archiv Židovského muzea v Praze, Národní archiv, soukromé sbírky
© Institut Tereziński iniciativy, 2022

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
OP Praha – pól růstu ČR

Rádi bychom poděkovali všem, kteří se podíleli na úspěšné realizaci projektu.

Zvláštní poděkování: Tereza Štěpková, Jana Šplíchalová, Marie Smutná, Peter Sokol, Michal Schuster, Zuzana Schreiberová, Antonín Kůrovec, Martina Josefová, Tomáš Kraus, Michal Frankl, Roman Ferstl, Thomas Elmecker, Hana Čadová, Aletta Beck, Roman Anýž.

Kurz Kompetencí pro demokratickou kulturu je spolufinancován Evropskou unií a probíhá v rámci Operačního programu Praha pól rústu (reg. č. CZ.07.4.68/0.0/0.0/19_069/0001435).

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
OP Praha – pól rústu ČR

Podpora ESF na výrobu této publikace neznamená schválení obsahu. Tento odráží pouze názory autorů, a poskytovatelé dotace nemohou nést odpovědnost za jakékoli použití informací v publikaci obsažených.

PŘEDMLUVA

SLOVO EDITORA

K NOVODOBÝM ŽIDOVSKÝM DĚJINÁM

Židé v českém prostředí před rokem 1848

Emancipace Židů v 19. a počátkem 20. století

Židé v Československé republice

Rozdíly mezi českou, slovenskou a podkarpatskou oblastí

Politická orientace Židů v českých zemích

VYSTĚHOVALECTVÍ ŽIDŮ Z A DO ČESKOSLOVENSKA

Přistěhovalectví do Československa

Vystěhovalectví po vyhlášení protektorátu

POSTAVENÍ ŽIDŮ V PROTEKTORÁTU ČECHY A MORAVA

Kdo je považován za Žida

Vylučování z hospodářského a veřejného života

Informace o omezeních

Přístup k informacím a vzdělávání

Místo pobytu a omezení pohybu

Dodržování nařízení

VZDĚLÁVÁNÍ ŽIDOVSKÝCH DĚTÍ V PROTEKTORÁTU

Vyloučení z německých a českých škol

Židovské školy v protektorátu

Kdo učil židovské děti

Vzdělávání v kroužcích

Výchova židovských dětí po zákazu vzdělávání

ŽIDOVSKÁ ŠKOLA V PRAZE

Vznik školy a vzdělávání v jejich začátcích

Změny po nástupu Hitlera k moci

Po Mnichovu

Výuka v protektorátu

GHETTO TEREZÍN

Reinhard Heydrich se stává protektorem

Aufbaukomando – komando výstavby

Vedení tábora

Transporty na východ

Stručný nástin dějin ghetta Terezín

DĚTI A MLÁDEŽ V TEREZÍNĚ

Počátky domovů

Život v domovech (Heimech)

Rozdělení dětí do domovů

Přehled dětských a mládežnických domovů v Terezíně

DOMOVY PRO MALÉ DĚTI (Q 719, Q 721 a L 607)

DĚTSKÝ DOMOV L 318

DĚTSKÝ DOMOV Q 609

DÍVČÍ DOMOV L 410

CHLAPECKÝ DOMOV L 417

TRANSPORTY NA VÝCHOD

Tranzitní a propagační funkce Terezína

Terezínský rodinný tábor v Auschwitz-Birkenau

Výchova a vzdělávání v rodinném táboře

Likvidace zářijových transportů

Konec rodinného tábora

TEREZÍN NA JAŘE 1945

Terezín ke konci války

Příjezd evakuačních transportů

Česká pomocná akce

Odchod německé posádky z Terezína

Osvobození Terezína

Sovětská pomoc Terezínu

OSVOBOZENÍ A NÁVRAT DO VLASTI

Návrat Židů z emigrace

Návrat Židů z koncentračních táborů

Osvobození Terezína

Čeští Židé v osvobozených koncentračních táborech na cizím území

Situace Židů po návratu do Československa

Činnost JOINTu

Postavení Židů z německého a maďarského jazykového prostředí v poválečném

Československu

Židé z Podkarpatské rusi

Emigrace Židů po druhé světové válce

Emigrace osiřelých dětí

Emigrace na "západ"

Vystěhování do Palestiny

Emigrace po roce 1948

MEDAILONKY

DOPORUČENÁ LITERATURA A ODKAZY

PŘEDMLUVA

Žijeme v dramatické době, Jsme svědky událostí, které se na nás valí dnes a denně z televizního zpravodajství, z internetu, či z tištěných novin a časopisů. Často se v nich ani neorientujeme a nevíme, jestli jsou to jen nedůležité epizody, či zda nejsme náhodou účastníky přelomových historických dějů, o kterých se jednou budou učit naše děti, naši vnuci a další generace.

Nejinak tomu bylo za našich rodičů, našich prarodičů a za mnohých generací před námi. Rozdíl je jen v technologiích a v rychlosti. Dnes se dozvídáme o válečných událostech či přírodních katastrofách, které se odehrávají statisíce kilometrů od nás, okamžitě a ihned. Dokážeme ale rozlišit, co z toho jsou opravdu vážné hrozby i pro nás a co je jen – řečeno v nadsázce – informační zábava, jakkoli často tragická?

Aktéři dějinných událostí často vůbec nevěděli, co se kolem nich odehrává. Teprve až čas a zpětný pohled dokáže vyhodnotit vážnost situace a vliv často nenápadných dějů na životní osudy jednotlivců. Platí to v celé historii, ale pojďme se společně zamyslet nad tím, co se v naší zemi odehrávalo v první polovině minulého století. Dnes si myslíme, že jsou to obecně známé události, ale často je neumíme pochopit v celkovém kontextu.

To je jeden z hlavních motivů toho, co chce představit tato publikace a to, čemu se věnuje celý projekt. Chceme se zamyslet nad tím, jaké byly kořeny tragédie evropských a českých Židů, které se – nesprávně – říká holocaust. Chceme přiblížit celkové prostředí, ze kterého tyto dějinné události vycházely a bez nichž by se neodehrály, anebo by se odehrály jinak. Chceme přiblížit fenomén, se kterým se vyrovnáváme i dnes – emigrace a imigrace a uprchlictví jako takové. Chceme se ale také zaměřit na specifický segment válečného období, kterým je vzdělání. Pro mnohé – a mohou to být účastníci projektu, tedy především pedagogové, ale i široká veřejnost – bude objevné, jaký význam a postavení mělo vzdělání i v nelidských podmínkách nacistické perzekuce. V jakých situacích se ze dne na den ocitaly děti či mladí lidé a jak se s nimi vyrovnávaly? Jak se ale také vyrovnávali s traumaty ti, kteří zázrakem peklo koncentračních a vyhlazovacích táborů přežili? Co na ně čekalo poté, co válka skončila? Jak je přijala společnost, která byla také vystavena válečným útrapám, ale hrůzy nacistického běsnění v celkové brutalitě odkrývala teprve postupně?

Ano, jsou to závažná, důležitá, ale také zajímavá témata. Proč o nich chceme takto do šířky a pokud možno i do hloubky hovořit a proč je chceme společně zkoumat? Proto, abychom alespoň částečně splnili memento, které si vytkli ti, kteří přežili – NIKDY VÍC!

Tomáš Kraus

Oslava svátku Purim v Ostravě v roce 1935

Židé českém prostředí před rokem 1848

Postavení Židů v českých zemích před revolučním rokem 1848 určovala především trojice habsburských panovníků - Karel VI., Marie Terezie a Josef II.

Za vlády Karla VI. vrcholila habsburská protižidovská politika. V letech 1726 a 1727 byli Židé znovu nuceně usazeni v ghettech, venkovští Židé se nesměli stěhovat do Prahy a byl zaveden tzv. numerus clausus.

Numerus clausus stanovoval maximální počet židovských rodin, a to na 8541 v Čechách a 5106 na Moravě. Porodnost a sňatečnost byla regulována tzv. familiantským zákonem, podle kterého se mohl oženit pouze nejstarší syn. Mnoho Židů se proto rozhodlo české země opustit nebo se oženit tajně; děti z těchto svazků byly považovány za nemanželské.

V letech 1744 a 1745, za vlády Marie Terezie, byli Židé vypovězeni z Prahy. Tento dekret však sama panovnice zrušila již v roce 1748, a to na nátlak českých stavů a vlastních rádců, kteří upozorňovali na ekonomické, ale i humanitární důsledky tohoto aktu.

Za vlády Josefa II. se výrazně proměnil život českých a moravských židovských komunit. Jako první byla zrušena povinnost nosit zvláštní židovské označení, Židé mohli studovat na vyšších školách a

univerzitách, mohli se věnovat téměř všem živnostem, mohli obdělávat půdu. Nadále ovšem platil familiantský zákon, povinnost platit toleranční daň, Židé se stále nesměli bez povolení stěhovat. Segregace židovského obyvatelstva byla definitivně odstraněna až na přelomu let 1848 a 1849.

K nejvýznamnějším reformám Josefa II. patří ty, které utvořily z němčiny jednotící prvek státní moci. Židé museli vést záznamy v matrikách a v obchodních knihách výlučně v němčině. Všechny židovské obce v českých zemích musely založit vlastní školu s německým vyučovacím jazykem, tzv. židovskou normální školu. Na těchto školách se děti učily zeměpis, matematiku, německý jazyk a mravouku. Kde si obce nemohly dovolit platit učitele, tam židovské děti chodily do běžné školy, měly zvlášť jen náboženství. Také povolení k sňatku bylo podmíněno složením zkoušky z německého jazyka. Židé museli přijmout německá příjmení.

Také tradice židovského osvícenství, tzv. haskaly, která se šířila z německých zemí a v Čechách našla své příznivce, posilovala Židy v jejich inklinaci k německému jazyku a kultuře.

Vlivem těchto reforem byla drtivá většina židovských obyvatel českých zemí v polovině devatenáctého století pevnou součástí německého kulturního prostředí. Nicméně až do druhé poloviny 19. století stále nebyli Židé rovnoprávnými občany. Teprve prosincová ústava z roku 1876 deklarovala občanská práva a svobody všem občanům monarchie bez rozdílu vyznání

Emancipace Židů v 19. a počátkem 20. století

Již v roce 1848 bylo Židům umožněno svobodně se stěhovat, v důsledku toho došlo k velkému pohybu židovského obyvatelstva. Stěhovali se do větších měst, do průmyslových center, kde se postupně začali asimilovat s majoritní společností.

Ve druhé polovině 19. století začali čeští nacionalisté usilovat o co nejrychlejší asimilaci Židů do českého národa. Vymezovali se vůči německojazyčným vlivům a s nelibostí nesli jejich začlenění do německého kulturně - historického prostředí.

„Česká izraelitská obec v Nymburce pořádala jako loni i letos služby Boží v jazyku českém. České služby Boží těší se čím dále tím větší oblíby mezi tamními izraelity a bylo by k přání, kdyby také všichni zdejší izraelité na příště ku pěstování českého jazyku při bohoslužbách i mimo ně spolčili a odčinili tím dávnou křivdu, které dopouštějí se na nás tím, že tak houževnatě němčiny se přidržují ku škodě našeho národa, v němž žijí a s nimi tedy ve shodě býti by měli.“

Krakonoš, roč. XI, 1889, č. 12, 20. 4.¹

Proti židovské kulturní integraci do německojazyčného prostředí se na konci 19. století v českých zemích začaly šířit dva směry. Byl jím jednak sionismus a českožidovské hnutí, které se snažilo o plnou integraci Židů do českého národa. K sionismu inklinovali nejprve německy mluvící Židé, česky mluvící židovské obyvatelstvo přijímalo sionistické myšlenky zejména od druhé poloviny 30. let 20. století pod vlivem rostoucího nacistického ohrožení. Asimilovaní čeští Židé se chtěli co nejvíce

1 Anna Hyndráková -Anna Lorencová, *Postoje českého obyvatelstva k Židům ve 30. a začátkem 40. let ve vzpomínkách pamětníků*, in: Fenomén holocaustu. Sborník mezinárodní vědecké konference, Praha – Terezín 1999, s.119.

<https://socv2.nidv.cz/archiv39/getWork/hash/3fe23fd8-069a-11e7-8e2c-005056bd6e49>

začlenit do československé společnosti a se sionisty se tak dostávali do ideologických sporů. První českožidovský spolek s názvem Spolek českých akademiků Židů vznikl v roce 1876 v prostředí pražské univerzity. O pár let později, v roce 1899, byl založen také první sionistický spolek Bar Kochba, který rovněž vzešel ze studentského prostředí.²

S půlmilionem Čechů města Prahy nepěstoval Němec žádné styky mimo styky obchodní. Nikdy si nezapálil cigáro zápalkou české Ústřední matice školské stejně jako Čech si nezapálil zápalkou z krabičky německého Schulvereinu. Žádný Němec se nikdy neobjevil v české Měšťanské besedě a žádný Čech v německém Kasině. Dokonce i orchestrální koncerty byly výlučně jednojazyčné, výlučně jednojazyčné byly plovárny, sady, hřiště, většina restaurací, kaváren a obchodů. Promenádou Čechů byla „Ferdinandka“, promenádou Němců „Příkopy“.

Egon Ervin Kisch: Tržiště sensací³

V české společnosti stále přetrvával latentní i otevřený antisemitismus, který se projevoval v narativu politických stran, v literatuře i v lidové slovesnosti.

Jeden z mých [dětských] článků byl namířen proti klerikálním politikům, kteří veřejně hlásali bojkot židovského zboží, ale sami u nás kupovali. Nechodili ovšem do krámu krámskými dveřmi, nýbrž tajně zadem z domovní chodby.

„Ty Hilsnere,“ pokřikovali na židovské děti cestou do školy a napodobovali „charakteristický řez“ kolem krku, který hrál v procesu důležitou úlohu. Slepý Metoděj zpíval sice jenom smutnou písničku:

*„Co jsi udělal, Hilsnere,
v tom lesíku v Březině...“*

ale ulice byla plna volání po pomstě a po pogromu.

Hanička zpívala teď nenávist:

*„Nekupujte u židů
cukr, kafe, šmolku,
poněvaž nám zabili
v Polné mladou holku.“*

Došlo mezi náma k hádce, a bez ohledu na náš svazek, zpečetěnej ve sklepě, odešla, zpívajíc hlasitě, až se dmula její mladá, nalévající se prsa:

*„Já mám trakař novejš,
každej žid je zloděj.“*

Egon Ervin Kisch: Tržiště sensací⁴

V lese u Polné byla nalezena mrtvola dívky, vesničané se sběhli a křičeli, že dívku nezavraždil nikdo jiný než židé a všichni židi se musí zabít. Aby se vyhovělo alespoň poněkud této žádosti, sebral četník nějakého žida z okolí a bylo proti němu zavedeno řízení pro rituální vraždu. Za rok či za dva, když už seděl Hilsner ve vazbě, byla opět objevena zetlelá mrtvola ženy a Hilsnerovi byla přičtena i tato vražda.

E. E. Kisch⁵

² více k tématu viz publikace Naši nebo cizí? Židé v českém 20. století:

<http://www.nasinebocizi.cz/publikace/velke-a-male-dejiny/>

³ Egon Ervin Kisch: Tržiště sensací, Svoboda 1952

⁴ Tamtéž

Židé v Československé republice

První Československá republika jako jediný stát v Evropě uznávala židovskou národnost. Při sčítání lidu v roce 1921 židovskou národnost zvolilo 54 % československých Židů. Ostatní obyvatelé Československa si mohli zvolit svou národnost na základě obcovacího jazyka. Židé se tak mohli přihlásit k židovské národnosti, i když jidiš ani hebrejsky nemluvili. Přestože Židé měli práva národnostní menšiny, jazykovou menšinu netvořili.

Svůj čechoslovakismus dávali Židé najevo hned v počátku budování státu. Židovští podnikatelé a průmyslníci se zasloužili o rozkvět československé ekonomiky. V průběhu 20. století většina Židů v Čechách používala češtinu jako svůj první jazyk a byla mateřským jazykem jejich dětí. U moravských Židů stále převládala jako obcovací řeč němčina, jelikož Židé na Moravě a ve Slezsku tradičně tíhli více k Vídni než k Praze.

My jsme byly tenkrát v Opavě tři židovské děti ve třídě, takže nám ostatní záviděli, že nemáme hodiny, když oni měli. Protože oni měli v náboženství v normálních třídních hodinách a my jsme měli volno. My jsme musely chodit na náboženství odpoledne, v době, kdy oni chodili bruslit a záviděli jsme jim, že dostávají svaté obrázky a my ne. Prostě, tak se to bralo, dětsky.

E. H.

Rozdíly mezi českou, slovenskou a podkarpatskoruskou oblastí

V českých zemích byli Židé již asimilovaní, byla pro ně typická vysoká míra kulturní integrace, většina jich patřila ke střední vrstvě a byli usazení ve větších městech. Zejména v Čechách byl pro Židy typický vysoký počet smíšených manželství.

Čeští Židé byli mnohem více sekulárnější, používali češtinu, slavili Vánoce, jejich děti nezdědka chodili do Sokola. Židé na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku byli i v rámci asimilace tradičněji založeni. Kromě používání němčiny byl kladen i větší důraz na slavení židovských svátků a uvědomění si své židovské identity. Na území zejména východního Slovenska a Podkarpatské Rusi bylo naopak typické větší zastoupení tzv. východních ortodoxních Židů, kteří se nijak nesnažili integrovat do většinové společnosti. Žili v uzavřených komunitách, mluvili jidiš a udržovali tradiční židovskou etnickou identitu.

V tradičním judaismu má sňatek pevné náboženské a právní zakotvení. Rodina je vnímána jako ten nejdůležitější stavební prvek v provozování náboženské praxe. V tradičních židovských komunitách bylo uzavření smíšeného sňatku naprosto nepřípustné a smíšená manželství do první poloviny 19. století na našem území prakticky neexistovala. Možnost uzavřít sňatek mimo okruh vlastní náboženské skupiny zásadně souvisela s povolením občanského (civilního) sňatku. Pokud tedy ještě na přelomu 19. a 20. století smíšené sňatky působily velmi nepatřičně a mnohdy způsobily hluboký a trvalý rozkol v židovských i křesťanských rodinách, o třicet či čtyřicet let později se nad nimi již nikdo příliš nepozastavoval. Postupné pronikání a uzavírání smíšených manželství mezi Židy a křesťany souviselo hlavně s pokračující asimilací, která umožnila rozsáhlé začlenění Židů do

majoritní společnosti a jejich následnou sekularizací. Anna Hyndráková s Annou Lorencovou ve svém společném příspěvku uvádějí přehled uzavřených smíšených manželství mezi lety 1919 až 1927 v Čechách. Pro rok 1919 bylo uzavřeno 188 smíšených manželství, v roce 1927 počet stoupl na 303. Počet smíšených manželství měl stále vzrůstající tendenci až do doby před druhou světovou válkou, kdy vlivem rasové perzekuce byly sňatky mezi Židy a nežidy nejprve omezovány a později říšskými a protektorátními zákony naprosto zakázány.⁶

Maminka držela svátky, na Jom kipur se postila, ale tatínek ne. Do templu jsme šli tak dvakrát - třikrát do roka. Na Roš hašana a na Jom kipur a když dávali čokoládu, to bylo na Simchat tora. To jsme chodili hlavně kvůli té čokoládě. Doma jsme samozřejmě měli na Vánoce ohromný stromeček a byli jsme jediní ve vesnici, kdo měl na stromečku elektrické svíčky.

R. B.

Bylo nás tam jedenáct židovek ve třídě a tím tam byla skupina náboženství. Mně to velice vyhovovalo, protože jsem si mohla číst pod lavicí, co jsem chtěla a hlavně na židovské svátky jsme měly volno. Tak to byl celý můj vztah k židovství.

R. F.

Já jsem slavila, nebo byla přítomna všem svátkům, židovským i křesťanským. Tak jsem vyrůstala, vlastně jsem nebyla nějak uvědomována, že tu jsou nějaké rozdíly, myslím, že jsem vůbec netušila, že jsou to rozdílná náboženství.

E. H.

Politická orientace Židů v českých zemích

Již od vzniku samostatného Československa se Židé politicky angažovali. Sympatiím a podpoře části židovského obyvatelstva českých zemí se již od konce 19. století těšily levicové strany. Jejich sympatie obecně k levici a později také ke komunistickému hnutí vycházela především z myšlenky rovnoprávnosti všech občanů. Od roku 1929 měli Židé také politické zastoupení v Národním shromáždění, kde měli dva politické mandáty za tzv. Židovskou stranu. Podporu mělo také sionistické hnutí, zpočátku hlavně na Moravě. Typickým centrem předválečného sionismu a aktivit s tím spojených byla Moravská Ostrava.⁷

Otec byl strojný inženýr a seznámili se s matkou v Izraeli, tedy tehdejší Palestině, kde se také vzali a kde já jsem se narodila. Vrátili se do Prahy, když mi bylo devět měsíců. Otec tam jel jako odborník na vrtání studní. Tady nemohl najít práci, a tam mu práci nabídli a on ji vzal. Matka tam jela z Vídně s nějakou sionistickou skupinou. Tam se seznámili a vzali.

Otec by se býval rád do Palestiny vrátil, ale matka se tam necítila dobře, a proto zůstali tedy v Československu.

R. Ž.

⁶ více Michal Frankl, *Budování státu bez antisemitismu?* Praha 2015.

⁷ Kateřina Čapková, *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách 1918 - 1938.* Praha 2005

Šomer v Ostravě byl velice levicově zaměřený, protože tam byli kluci, kteří pracovali ve Vítkovických železárnách a byli to komunisti nebo antifašisti. Učili jsme se třeba zpívat Internacionálu a pak jsme ji odříkávali, aby nás nikdo neslyšel.

R. F.

Polovina roku 1936

V Evropě se čím dále hůř dýchalo, Italové se už před časem po brutálním vpádu stali pány Habeše, čekal se výbuch ve Španělsku, které se podobalo přetlakovému kotli, v Německu se rozrůstal počet koncentračních táborů, Hitler hovořil o „třetí říši“ a jeho italský kolega Mussolini o návratu k ideji římského impéria. Svět tušil nebezpečí, ale jako by se mu nedokázal bránit. Od ledna 1933, kdy jsem na vlastní oči viděl v Berlíně Hitlerův nástup k moci, ubíhaly týdny, měsíce a roky, válka širších rozměrů byla ještě daleko, ale mír už neměl barvy mnohobarevné duhy naděje.

František R. Kraus: Tisíce obyčejných smrtí⁸

Už dlouho předtím [před rokem 1938] byla doba velmi napjatá, otec sedával nervózně u rádia při Hitlerových projevech a hlasitě, ne vždy zcela slušně, nadával. Tatínek byl zcela apolitický člověk, ale měl jakési židovské radary. Když v Mostě a jinde začal Petschek prodávat doly, tatínek se rozhodl, že je čas na emigraci.

A. L.

8 Roman Cílek - František R. Kraus, *Tisíce obyčejných smrtí. Svědectví novináře, který viděl počátky i konce/1933 - 1945.* Praha 2011.

První veřejné vystoupení naší dr. Marlotky Tatickové.

SVAZ RODIČŮ ŽIDOVSKÉ TĚLOVÍČNÉ A SPORTOVNÍ JEDNOTY „MAKABI“, V PRAZE.

Praha, datum poštovního razítka.

POZVÁNKA.

Makabi Hacair pořádá v neděli 17. ledna 1932 o
3. hod. odpolední ve slavnostní síni Bet-Haamu

AKADEMII MLÁDEŽE,

na kterou Vás tímto zveme. Čistý výtěžek této akademie připadne feriální akci Makabi Hacairu. Prosíme Vás, abyste se této slavnosti mládeže účastnil a návštěvu akademie svým známým doporučil.

Chazak veamae,
Svaz rodičů Makabi Hacair
Praha

Vstup volný. Žádá se o dobrovolný režijní příspěvek. BUENI A FOMBOLA.

PROGRAM :

1. Prolog - Matikva	8. Z našeho tábora
2. Ukázky dětí	a/ Časně z rána
a./ Dr. Driml: Zároveňní táčky	b/ Raborový oheň
b./ Z tělocvičné hodiny	/hrý písně, recitace,
hora/
3. Rej žákyň	9. Plastické skupiny a piranidy
4. a/ Č. roděj /cvičení malých/	a/ Pád a otroctví
b/ Recitace nejmenších	b/ Utrpení
5. Prostná žákyň	c/ Výzva
6. David a Goliáš	d/ Makabi
7. Honba motýla a jeho konec /rej/	e/ Vítězství a svoboda.
	10. Epilog.

Přestávka.

VSTUPE DO MAKABI - HACAIRU.

Pěstujte a podporujte židovský tělocvik.

Pozvánka Makabi Hacair na akademii mládeže

VYSTĚHOVALECTVÍ ŽIDŮ Z A DO ČESKOSLOVENSKA

Československá internátní škola v Anglii

Pocit vnějšího ohrožení a pád demokratických hodnot vedl k hledání viníka ze zániku první československé republiky. Zpočátku se nenávistná kampaň obrátila především proti židovským uprchlíkům z Německa a ze Sudet, pro které prý nebylo v době národního ohrožení v republice místo. Propaganda pravicových stran (spojených ve Straně národní jednoty) se obracela proti parlamentní demokracii, Benešovi a Masarykovi. V rámci hledání vnitřního nepřítele, který údajně rozvrátil jednotu českého národa, docházelo k oživení českého antisemitismu. Takovou silou se antisemitismus projevoval naposled na přelomu 19. a 20. století, v době tzv. hilsneriády. Především v katolickém a agrárním tisku běžně vycházely antisemitské články a komentáře, v nichž byla Židům přikládána vina za ponížení českého národa.¹

Židé začali být omezováni ve výkonu povolání a byli propouštěni ze státní správy. Lékařské, advokátní a další profesní organizace usilovaly o odstranění konkurence. Stejně jako tomu bylo v Německu i české průmyslové kruhy spatřovaly v židovském majetku bohatou kořist. Byl také omezován volný převod majetku emigrantů do zahraničí.

¹ Publikace Naši nebo cizí? Židé v českém 20. století (<http://www.nasinebocizi.cz/publikace/velke-a-male-dejiny/>)

Následující týdny takzvané druhé republiky jsou těžkou zkouškou. Zemí se rozlézá špína, malomyslnost, udavačství, anonymní dopisy docházejí v celých sériích. Mnichov velmi hluboko zasáhl psychiku „malého českého člověka“. Poraženectví, cynismus, bezpáteřnost, nemluvě o otevřené fašizaci. Do značné míry oslabené Československo se stalo rejdištěm nepřátelských agentů i domácích kolaborantů.

Začal se rozmáhat antisemitismus a nenávisť ke všemu, co předtím republiku zdobilo.

Laurin [Arne Lurin, šéfredaktor Prager Presse - pozn. editora] ještě nějaký čas všemožně vzdoruje.

Když je však úřední cestou naznačeno, že většina nezávislého, demokraticky orientovaného tisku – tedy i liberální Prager Presse – bude k 31. prosinci 1938 zastavena, začal Laurin balit.

František R. Kraus: Tisíce obyčejných smrtí²

Přistěhovalectví do Československa

Uprchlíci z Německa přicházeli do Československa ihned po nástupu Hitlera k moci. Do roku 1938 jich do Československa legálně přišlo kolem 10 000 a cca polovinu z nich tvořili židovští uprchlíci. Zpočátku bylo Československo, vnímané jako přátelský a tolerantní stát, v přijímání uprchlíků vstřícnější než tomu bylo v pozdějších letech. Zvyšující se ohrožení Československa změnilo také přístup k uprchlíkům. V roce 1937 plánovala vláda umístit uprchlíky z hitlerovského Německa v několika chudých okresech.

Třicátý leden 1933.

„Vše je hotové, pánové,“ sděluje s úsměvem šéf tiskové služby. „Máme nové Německo! Bez Židů, bez komunistů, bez socanů! Náš den přišel!“

[...]

František Kraus odjel z Německa hned následujícího dne.

Pár hodin poté zaklepal na dveře redakční kanceláře [prager Presse, kde F. R. Kraus pracoval] Heinz Proskauer, který odjel z Berlína „domů do Prahy“. „Do redakce nám vrazila bojůvka SA a rozmlátili všechno na padrť. Jeden z nich mi jen tak z ničeho nic plivl do tváře,“ vyprávěl pohnutě. „A právě tohle, to plivnutí, bylo pro mě posledním podnětem k okamžitému rozhodnutí. Chci pryč! Nechal jsem tam svůj byt, celý svůj žurnalistický archiv – a hleděl jsem včas zmizet. Ale co ti, kterým se to nepovedlo? A kteří nemají kam jít?“

František R. Kraus: Tisíce obyčejných smrtí³

Zároveň od konce 30. let ubývaly pro Židy možnosti z Československa vycestovat. Evropské státy postupně své hranice pro ně uzavíraly a kladly množství byrokratických překážek. Předválečná uprchlická krize vrcholila po tzv. anšlusu Rakouska. Státy, včetně Československa, však rakouským Židům vstup na své území neumožňovaly. Pohraničníci chytali Židy, kteří se ilegálně snažili dostat do Československa, a vraceli je nekompromisně zpět.

² Roman Cílek - František R. Kraus, *Tisíce obyčejných smrtí. Svědectví novináře, který viděl počátky i konce/1933 - 1945.* Praha 2011.

³ Tamtéž

Další vlnu útěku z pohraničí spustila v listopadu 1938 tzv. křišťálová noc. Tendence československé vlády byla uprchlíky z pohraničí, pokud nebyly v přímém ohrožení, nepouštět na své území. Československé ministerstvo vnitra nařídilo, aby přes demarkační čáru byli vpuštěni pouze Židé, kteří měli na území pomnichovského Československa domovské právo.

Ostatní byli mnohdy nuceni trávit dlouhou dobu v zemi nikoho, neboť je ani jedna strana nebyla ochotná přijmout. Z odtrženého českého pohraničí utekli téměř všichni židovští obyvatelé. Zůstalo jich zde pouze něco kolem 2000 a ti většinou žili ve smíšených manželstvích.

Jednou šel tatínek k holiči, přišel k němu jeho bývalý spolužák a řekl: "Jde pro tebe gestapo, uteč!" Tatínek přišel domů, kde už měl připravený kufřík a ihned odjel do Loun, kde jsme měli příbuzné. Odpoledne už k nám přišlo gestapo. Měli takové velké auto, přišli sturm a začli dělat domovní prohlídku. V psacím stole našli nožík na otvírání dopisů. Řekli, že je to zbraň a že nás zavřou.

R. B.

Vzaly jsme si taxíka a ten taxík nás odvezl na hranici. Němci nás pustili ven, ale Češi nás nechtěli pustit dovnitř. Na hranici už stál tatínek a strýček, protože maminka ještě stačila zatelegrafovat, ale oni nás prostě nepustili. Tak jsme zase tím taxíkem jeli zpátky, ale teď nás už zase Němci nepustili dovnitř, tak jsme zůstali v tom niemandslanu.

R. B.

Na území Čech a Moravy vzniklo 285 uprchlických táborů, které uprchlíkům poskytovaly nuzné ubytování a základní péči. Navzdory jisté neochotě vlády situaci řešit, byl v listopadu 1938 zřízen Ústav pro péči o uprchlíky. Zájem vlády a dalších organizací však směřoval výhradně k českým uprchlíkům, na německé a židovské byl vyvíjen tlak, aby se co nejrychleji vystěhovali. Potřeby židovských uprchlíků zajišťoval židovské obce s podporou židovských institucí (JOINT, Palestinský úřad).⁴

Vystěhovalectví po vyhlášení protektorátu

V červenci 1939 byla z nařízení říšského protektora Konstatnina von Neuratha zřízena Ústředna pro židovské vystěhovalectví (později přejmenovaná na Ústřední úřad pro uspořádání židovské otázky v Čechách a na Moravě), která jako jediná instituce měla v kompetenci veškeré záležitosti týkající se vystěhovalectví Židů.

⁴ více Kateřina Čapková - Michal Frankl, *Nejisté útočiště. Československo a uprchlíci před nacismem 1933 - 1938*. Praha 2008.

FRAGEBOGEN FÜR UNTERBRINGUNG VON KINDERN IN SCHWEDEN.

Name des Kindes *Walter Wirtsch*
 Adresse *18/II 1932 Prag II, Revoluční 14/II*
 Geburtsdatum *18/6 1932* Geburtsort *Friedberg* Religion *pk* Rasse *princ.*
 Schulbildung *Volkschule*
 Sprachkenntnisse *deutsch* Musikkenntnisse *—*
 Nationalität *öed.* Muttersprache *deutsch* Reisepass, gültig bis

Name des Vaters *Jakob Wirtsch*
 Geburtsdatum *12/12 1900* Geburtsort *Wettersbach - Kelsching*
 Religion *n.k.* Rasse *arisch - Böhmerwäld.*
 Nationalität *öed.* Beruf *Kaufmann*

Name der Mutter *Marta Wirtsch*
 Geburtsdatum *26/10 1905* Geburtsort *Friedberg - Kopsitz*
 Religion *n.k.* Rasse *nicht arisch*
 Nationalität *öed.* Beruf *Kaufmann*

Auswanderungspläne der Eltern

Mutter ist für England registriert

Bemerkungen /Nicht ausfüllen/

Datum

*17/7 39
 Prag, Revoluční 14.*

Unterschrift der Eltern

Marta Wirtsch

Formulář pro emigraci do Švédska, doprovod nezletilého dítěte.

Celá koncepce židovského vystěhovalectví byla pojata tak, že to téměř nebylo realizovatelné. Jednotlivá povolení měla omezenou platnost, než se sehnal jeden doklad, předchozí mezitím ztratil platnost atd. Ale nebylo to obtížné jen ze strany Němců, bylo i nesmírně těžké sehnat visa, protože židy téměř žádná země nechtěla přijímat. Rodinná emigrace se nezdařila. Nakonec rodiče dali téměř veškeré naše úspory známé rodině, která už odjížděla do Ameriky, aby pro nás složila příslušnou částku k získání vytouženého affidavitu. Ti ovšem zakrátko sdělili, že o peníze přišli a byl konec. Podrobnosti jsme se nikdy nedověděli. Nakonec odjel otec do Šanghaje, kam ještě emigrace byla možná. Poměrně brzy poslal pro všechny členy rodiny tzv. permit, ale už to nešlo.

A.L.

Po zřízení protektorátu bylo vystěhování pro osoby židovského původu velmi obtížné. Počet zemí, které byly ochotné uprchlíky přijímat, se postupně snižoval. Jednou ze zemí, která dlouho přijímala židovské uprchlíky, byla Dominikánská republika. Po vypuknutí války bylo prakticky možné se vystěhovat pouze do Šanghaje nebo podniknout ilegální a nebezpečnou cestu do Palestiny. Palestina byla v britském mandátním územím a přistěhovalectví bylo silně omezeno.

Například ve Velké Británii měli národnostně prioritu říšskoněmečtí a rakouští uprchlíci, poté sudetští Němci. Na české Židy bylo pohlíženo jako na emigranty z rasových a ekonomických důvodů, kteří nebyli v přímém ohrožení, tudíž získání viz pro ně bylo velmi obtížné.

Po 15.březnu 1939, kdy bylo jasné, že nám naši Spojenci už nepomohou, hledali naši možnosti emigrace. Maminka chodila do kurzu k cukráři, tatínek se učil v kurzu pedikúry. Pořídil si dokonce speciální kožený kufřík s výbavou pro pedikúru. Kufřík i výbava přežily celou válku a dodnes z ní používám kleštičky na nehty.

M. G.

Potřebujeme, aby za nás v USA někdo složil kauci, z ní bychom mohli žít, kdyby tam tatínek nenašel práci. My jsme v USA nikoho k tomu ochotného neznali a tak tatínek napsal La Guardiovi, starostovi New Yorku, který byl původem italský žid. Ten mu odpověděl, ale napsal, aby se tatínek nezlobil, že mu nemůže pomoci, protože by ho proto voliči v příštích volbách třeba už nezvolili. Tak jsme tady zůstali.

M. G.

Sestra odjela do Palestiny, já na to trochu pomýšlel také, dokonce jsem chodil do nějakého zemědělského kurzu a oba s manželkou jsme byli na hachšará v Terešově. Když přišli Němci, tak jsem vstoupil do Šomeru a tam potom našli spojení s ilegální komunistickou stranou. Dostávali jsme i ilegální noviny, které se tu vydávaly, i některé marxistické knihy.

M. F.

V roce 1939 se z protektorátu legálně vystěhovalo přes 19000 osob, v roce 1940 ještě 6176. V roce 1942 opustilo protektorát už jen 500 lidí a v roce 1942 273 a v roce 1943 už jen méně než sto osob.⁵

Odhady, kolik přesně osob se vystěhovalo z protektorátu, se liší. Ústav pro péči o uprchlíky udával, že v období od 17. listopadu 1938 do 14. září 1939 se legálně vystěhovalo 12 319 osob. Ústředna pro židovské vystěhovalectví uváděla, že protektorát opustilo 9186 Židů, z toho do Palestiny odjelo 888 osob. Pode tajemníka pražské Židovské náboženské obce se od 15. března 1939 do 30. června 1940 z protektorátu vystěhovalo legální i ilegální cestou 25 000 Židů.

Další možností, jak uniknout pronásledování, bylo vystěhovalectví dětí. Skupiny židovských dětí se podařilo z území protektorátu do vypuknutí války vystěhovat do Velké Británie, Dánska či Švédska.

Na podzim roku 1938 se Světové hnutí pro záležitosti dětí z Německa a britská sekce Fondu Zachraňte děti začaly s organizací hromadné emigrace dětí z Německa a Rakouska tzv. Kindertransporty.

Emigraci dětí z Československa do Anglie zařizovalo několik lidí ve spolupráci Britského výboru pro uprchlíky z Československa, dětskou sekci řídil Nicholas Winton. Další, kdo pomáhali v organizaci transportů dětí byli Trevor Chadwick, Dorreen Warriner a další. První transport dětí byl vypraven v březnu, poslední odjel 2. srpna 1939. Vlak, který měl odjet 1. září, bohužel již neodjel a téměř žádné z dětí, které v něm měly odjet o bezpečí, válku nepřežilo.

Jedním z dětí, které měly odjet tímto transportem byla Gertruda Eisingerová. Narodila se 27. prosince 1931 ve Vídni Pavle a Augustě Eisingerovým. Po připojení Rakouska k Německé Říši rodina uprchla k příbuzným do Československa. Rodina se všemožnými způsoby snažila o vystěhování. Rodiče Gertrudy se nakonec jako poslední z možností rozhodli pro ilegální cestu do Palestiny. Jelikož byla cesta pro děti velmi nebezpečná, rozhodli se dceru poslat do Anglie s tzv. dětským transportem. Gertruda po odjezdu rodičů bydlela v Praze u tety a strýce (Karel a Augusta Wessely) a do Anglie měla odjet vlakem 1. září 1939. Ten den ovšem začala válka a vlak již neodjel.

Gertruda nadále zůstala se svým strýcem i tetou, se kterými byla v červenci roku 1942 deportována do ghetta v Terezíně. V Terezíně strávila necelé dva roky, bydlela v domově děvčat L 410. Na podzim roku 1944 byla spolu se svou tetou zařazena do jednoho z posledního transportu do Auschwitz-Birkenau, kde zahynula.

Sestra se urychleně vdala a se svým mužem ilegálně odjela do Palestiny jedním z transportů, které tehdy byly organizovány. V Palestině pak oba sloužili v naší armádě. Bylo to „manželství z rozumu“, jenom kvůli vystěhování, pak se rozvedla.

M. F.

5 Publikace Naši nebo cizí? Židé v českém 20. století (<http://www.nasinebocizi.cz/publikace/velke-a-male-dejiny/>)

POSTAVENÍ ŽIDŮ V PROTEKTORÁTU ČECHY A MORAVA

Patnáctý březen: den pokoření

[...]

První zasněžená auta vidím na Můstku, na korbách nehnutě sedící vojáci s ocelovými přilbami na hlavách se podobají kulise k dětské hře na válku. Lidi se zastavují při krajích chodníku. Jednotliví chodci se slévají v hloučky. U Koruny na Václavském náměstí je jich již celý zástup.

„Hanba!“

„Jděte domů!“

František R. Kraus: Tisíce obyčejných smrtí

14. března 1939 byl vyhlášen Slovenský štát, 15. března byly zbylé Čechy a Morava obsazeny německými vojsky a 16. března byl vyhlášen Protektorát Čechy a Morava. Byl rozpuštěn parlament a protektorát, ač formálně autonomní stát, fakticky podléhal říšské moci. Váhu zákonů měly vládní nařízení, které však podléhaly schválení Říšského protektora.

Tváře Němců v autech jsou nepohnuté, jen oči chvílemi prozrazují nejistotu. To není přivítání jako v říjnu v Sudetech.

[...]

Zatýká se.

Podle seznamů sestavených již v Říši i podle policejních kartoték získaných v Praze. Okupace proběhla tak rychle, hladce a neočekávaně, že se několika policejním úředníkům podařilo s nasazením vlastních životů zničit v kartotékách pouze dvě první písmena abecedy.

[...]

V Josefské ulici se zařizovala Centrála pro podchycení Židů, ve Střešovicích se tvořil Zentralamt für Jüdische Auswanderung. Zatím jim nikdo nevěnoval v tom shonu větší pozornost.

[...]

Na Hradčanech pochoduje hitlerjugend v krátkých kožených kalhotách a bílých punčochách, s dýkou u pasu a zpívá: „Heute gehört uns Deutschland, morgen di ganze Welt!“

[...]

Ve třetím patře se skutečně otevírá okno.

Dav dole upadá do nadšené extáze. Vypuká šílenství, kavalkáda běsnění. Muži sípou nadšením, ženy mají oči zvlhlé dojetím. [...] Jsou šťastni.

A bude ještě mnoho dalších slz, až jim budou docházet úřední sdělení, že otec, syn, bratr, milenec padl hrdinskou smrtí. Za vlast, za führera, za neskutečně velké Německo. Bude třeba mnoho krve, potoky krve, než tohle nadšení vyprchá.

František R. Kraus: Tisíce obyčejných smrtí¹

Již od zřízení protektorátu se na osoby židovského původu valil nepřetržitý proud zákazů a nařízení, jejichž cílem bylo nejen zabavení jejich majetku, ale také výrazné omezení jejich osobní svobody a izolace od nežidovského obyvatelstva protektorátu. Právě vydávání protizidovských nařízení a zákazů se mělo stát prostředkem k jejich postupné segregaci. Postupná izolace a segregace Židů od nežidovského obyvatelstva protektorátu vedla k omezení jejich životního prostoru a místa, kde Židé žili se pro ně postupně stala „ghettem bez zdí“.

Němci zde po celá desetiletí žili vedle Čechů. Nejenže byli až moc dobře seznámeni s rozmístěním nejdůležitějších objektů, ale znali i českou národní mentalitu, její přednosti a slabiny. Každá domovnice v domě věděla, kdo z nájemníků v domě je Žid, kdo komunista, kdo sociální demokrat, liberál nebo svobodný zednář, ale i kdo má rádio pětilampovku. Nebylo těžké tyto informace získat. Stačilo trochu výhrůžek, nebo dokonce jen vyhláška.

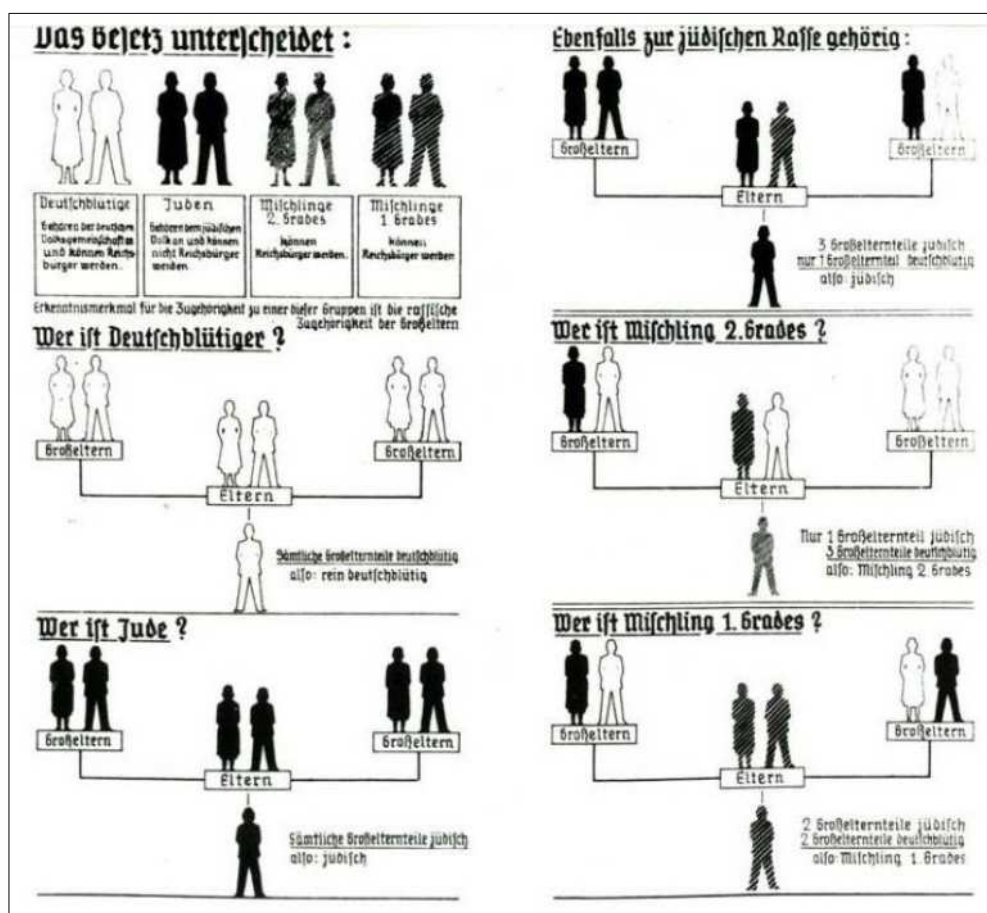
František R. Kraus: Tisíce obyčejných smrtí²

1 Roman Cílek - František R. Kraus, *Tisíce obyčejných smrtí. Svědectví novináře, který viděl počátky i konce/1933 - 1945.* Praha 2011.

2 Tamtéž.

Kdo je považován za žida

Aby se také v protektorátu mohlo přistoupit k omezování práv Židů a jejich segregaci, bylo nutné určit, kdo je za Žida považován. Norimberské zákony, které byly na území Německé říše přijaty již roce 1935, definovaly, že Židem je osoba, která pochází nejméně ze tří židovských prarodičů. Lidé, kteří měli židovské prarodiče dva či jen jednoho, platili za míšence prvního a druhého stupně. Definice Židů podle norimberských zákonů byla v protektorátu přijata záhy po jeho zřízení, a to v nařízení říšského protektora Konstantina von Neuratha o židovském majetku z 21. června 1939.

Pamatuj se, že brzy po začátku okupace po každém projevu nějakého nacistického potentáta Židé zkoumali, co z projevu pro židovskou komunitu vyplyne a při nejbližším setkání se navzájem ptali: "A je to dobré pro nás, Židy?"

M. G.

Vylučování z hospodářského a veřejného života

Ještě před zřízením Protektorátu Čechy a Morava byli Židé vylučováni z výkonu určitých povolání – učitelů, lékařů, advokátů a státních úředníků, a také ze studentských spolků. V této první fázi diskriminace Židů převládala především snaha zmocnit se jejich majetku a vyloučit je z prestižních a výnosných povolání.

V období působení Konstantina von Neuratha ve funkci říšského protektora byla také vytvořena základní podoba protizidovské politiky. Jedním z pilířů protizidovských nařízení byla vyhláška pražského Policejního ředitelství ze 14. srpna 1939 o omezení styku židovského a nežidovského obyvatelstva. Vyhláška přesně stanovila, jaká místa jsou Židům nepřístupna.

Č. j. 19.334 pres.

VYHLÁŠKA.

V zájmu veřejné bezpečnosti a veřejného klidu a pořádku vydávám na základě článku 2. a 3. odst. I. zákona o organizaci politické správy ze dne 14. července 1927, čís. 125 Sb. z. a n., ohledně styku mezi obyvatelstvem nežidovským a židovským ve veřejném životě tyto příkazy, pokud se týče zákazy:

I.

Osobám židovského původu zakazují s okamžitou platností návštěvu těchto veřejných místností, pokud se týče restaurací: **na Slovanském ostrově**, restaurace a kavárny **Mánes**, **na Střeleckém ostrově**, restaurace na **Petříně** a v **Hanavském paviloně**, v **Riegrových sádkách** a hlavní restaurace (Šlechtovy) v **Královské oboře**, návštěvu **Obecního domu hl. m. Prahy**, **Národního domu** na Král. Vinohradech, kavárny **Hlavovy** na Král. Vinohradech, jakož i **Národního domu** na Smíchově.

Majitelům těchto restaurací, pokud se týče kaváren se nařizuje, aby své místnosti označili ihned nápisem „Židům nepřístupno“ „Juden nicht zugänglich“.

Majitelům ostatních hostinců, restaurací, kaváren, vináren a podob. veřejných místností, jejichž majitelem neb provozovatelem jest osoba židovského původu neb které jsou navštěvovány z převážné většiny Židy, se nařizuje, aby své místnosti označili nápisem „Židovský podnik“ „Jüdische Unternehmung“, umístěným na zjevném místě a to jak zevně, tak i uvnitř místnosti.

Toto označení budiž provedeno do 14 dnů od uveřejnění této vyhlášky.

Majitelům ostatních veřejných místností, kde podle místních poměrů jest to možno, se nařizuje, aby vyhradili **židovským návštěvníkům zvláštní místnost**, aby návštěvníci nežidovského původu nebyli nuceni stýkati se s osobami původu židovského. Tato zvláštní místnost musí býti jako určená pro židovské návštěvníky zřejmě označena.

Kde nebylo by možno provést toto opatření, nařizuje se majitelům veřejných místností, aby svůj podnik označili nápisem jak zevně, tak i uvnitř „Židům nepřístupno“ „Juden nicht zugänglich“.

Ve veřejných místnostech, které podle této vyhlášky budou v celku nebo z části označeny jako Židům nepřístupné, jest osobám židovského původu pobyt zakázán.

II.

Majitelům veřejných lázní se nařizuje, aby vyhradili pro návštěvníky židovského původu zvláštní část lázni a tuto jako takovou označili. Pokud by to nebylo možno, musí učiniti opatření, aby byli návštěvníci židovského původu časově odděleni od návštěvníků nežidovského původu.

III.

Zakazují s okamžitou platností osobám židovského původu koupati se i prodlévati v **městských plovárnách a na všech veřejně přístupných koupalištích a to i soukromých** v policejním obvodu pražském mimo plovárny, pokud se týče koupaliště, které by byly v budoucnosti určeny pro osoby židovského původu.

Majitelům plováren, veřejných i soukromých koupališť se nařizuje, aby své podniky označili zřejmě nápisem „Židům nepřístupno“ „Juden nicht zugänglich“.

IV.

Nařizují majitelům neb provozovatelům živnostenských podniků a jiných po živnostenském způsobu provozovaných podniků, kteří jsou židovského původu, aby své podniky označili způsobem pro zákazníky zřejmým nápisem „**Židovský obchod (závod)**“ „**Jüdisches Geschäft**“.

V.

Správám veřejných ústavů jako nemocnic, chorobinců, chudobinců, a správám sanatorií nařizují, aby učinily opatření, které by vylučovalo používání těchto místností a zařízení osobám nežidovského a židovského původu zároveň, a aby bylo zabezpečeno odloučené umístění těchto osob.

Nedbání nařízení, pokud se týče zakazů daných touto vyhláškou trestá se podle ustanovení článku 3. odst. I. cit. zákona trestem na penězích od 10 K do 5.000 K nebo trestem na svobodě od 12 hodin do 14 dnů.

Vyhláška tato nabývá účinnosti pokud v jednotlivých odstavcích není jinak uvedeno dnem vyhlášení.

Policejní ředitelství v Praze

dne 14. srpna 1939.

Policejní president:

CHARVÁT v. r.

1939-421

K dalšímu vylučování Židů z veřejného prostoru došlo v roce 1940, kdy protektorátní vláda se souhlasem okupačních říšských orgánů vydala nařízení o právním postavení Židů. Pobyt Židů ve veřejném prostoru byl omezen zase o něco více a možnost zapojení do veřejného života nebo pouhá možnost setkávání s ostatními obyvateli Prahy byla ještě více ztížena.

Sousedí se k nám chovali celkem pěkně, až na jednoho, ten nás hlídal, jestli k nám někdo nechodí. A zase jsme měli štěstí, poněvadž paní Winternitzova byla árijka a naše hospodyně byla taky árijka a nikdo neřekl, že árijci se nesmějí navštěvovat. Na ulici to bylo dost obtížné, každý se vystavoval nebezpečí, že bude pronásledovaný, když se zastaví se Židem, byli jsme označeni. Nesměli jsme za hranici katastru obce, nesměli jsme do lesa, nesměli jsme na koupaliště, nesměli jsme do divadla, do kina, musely se odevzdávat různé věci, jízdní kola, psa jsme nesměli mít, kočka nesměla v dome být, ani ten kanárek ne.

E. Z.

V roce 1941 převzala vydávání protizidovských opatření německá okupační správa. Po nástupu Reinharda Heydricha do funkce zastupujícího říšského protektora došlo k celkovému zostření protizidovské politiky. Okupační orgány vydaly další soubor opatření, která měla Židy ještě více izolovat od okolního světa. V židovských domácnostech musely být zrušeny telefonní stanice a Židé také nesměli používat veřejné telefonní budky. Od poloviny roku 1941 platil zákaz návštěv knihoven a od prosince Židé nesměli navštěvovat také muzea, galerie a výstavy, archivy, veřejné čítárny.

Přestěhovali jsme se do Pařížské a tam jsme bydlely tři rodiny v jednom bytě, což už samo o sobě bylo dost složité a navíc v té rodině, které byt patřil, byl muž duševně chorý, takže v noci vždycky křičel.

R. J.

K dominantním prvkům tohoto období patřila snaha omezit přísun základních životních potřeb pro Židy. V březnu 1941 tak byly potravinové lístky Židů označeny písmenem J, což nově znamenalo nižší přiděly potravin. Do té doby Židé dostávali, s výjimkou ovoce, stejné přiděly jako ostatní obyvatelé protektorátu. Od této doby byli Židé z odběru některých potravin vyloučení úplně.

Informace o omezeních

V množství nařízení a zákazů nebylo vůbec jednoduché se orientovat. Hlavně zpočátku byla praxe vydávání vyhlášek a nařízení velmi nejednotná. Některá opatření týkající se zákazu vstupu na určitá místa či omezení nákupní doby byla často zveřejněna pouze na vývěškách náboženských obcí. Od listopadu 1940 Židovská náboženská obec v Praze vydávala periodikum Židovské listy, kde byly veškeré vyhlášky a nařízení publikovány.

Již v roce 1939 museli Židé odevzdat své radiopřijímače, nesměli si koupit německé noviny a od roku 1942 byl také zakázán prodej českých novin Židům. To vše ztěžovalo přístup k informacím o nových vyhláškách, a to hlavně starším osobám, pro něž se situace stávala obzvláště nepřehlednou.

Informace a vzdělání

Židovské děti byly nejdříve vyloučeny z německých, později i z českých veřejných škol. Od července 1942 platil zákaz vyučovat židovské děti ve všech školách, včetně židovských. Nesměli se učit ani v soukromých vzdělávacích kroužcích. Od ledna 1942 platil zákaz prodeje českých novin a časopisů Židům.

Než jsem se vrátila z prázdnin, nechal mě tatínek zapsat do kroužku, abych mohla pokračovat v učení. Není to sice jako ve škole, ale pomalu si zvykám na nový způsob učení se mi začíná líbit. Náš kroužek se skládá z pěti židovských děvčat. Naši učitelé jsou dva mladí studenti, kteří ze stejného důvodu jako my museli opustit studia. Učíme se střídavě v bytech vždy jedné z nás. Místo školní budovy, kam jsme byly zvyklé docházet, je to nyní obyčejný činžák, místo třídy dětský pokoj. Školní lavice nahrazují prosté židle a stůl, velkou školní tabuli malá dětská tabulka.
Weissová, Helga: záznam v deníku z 1.9. 1939³

Místo pobytu a omezení pohybu

Vyhlášky, nařízení a zákazy, které vstupovaly v platnost v letech 1939 – 1943, omezovaly jejich osobní a životní prostor, volný pohyb, a také jejich přístup ke zdrojům a k informacím. Židé nesměli bez povolení opouštět místa, kde byli přihlášení k pobytu. Ovšem i vnitřní prostor měst se pro ně čím dál více stával zakázanou zónou. Nesměli navštěvovat většinu parků, veřejných zahrad, lesů a relaxačních míst, byli omezeni v nákupních a úředních hodinách, nesměli procházet určitými ulicemi a zdržovat se v blízkosti některých budov, nesměli opouštět svá bydliště po osmé hodině večerní. Bylo jim zapovězeno navštěvovat kavárny, restaurace, biografy, divadla, koncerty, knihovny, veřejné plovárny.

Dodržování nařízení

Židé postižení neusálým nárustem omezení se k nastalé situaci stavěli různě. Někteří se je snažili dodržovat, někteří se je snažili obejít, často také docházelo k vědomému porušování nařízení. Až do počátku roku 1940 bylo relativně snadné v anonymním prostředí větších měst nerespektovat protizidovské zákazy a nařízení. V březnu 1940 však okupační orgány nařídily Židům označit své občanské legitimace písmenem J (Jude) a od 19. září stejného roku musely všechny osob židovského původu starší šesti let nosit na oděvu Davidovu hvězdu.

Když se začaly nosit hvězdy, tak jsem šla s tou hvězdou poprvé do tramvaje a měla jsem smíšené pocity, spíš takovou zvědavost, co se stane. Bylo mně jedenáct, tak jsem byla ještě dítě. Nastoupila jsem do posledního vozu a čekala jsem, co se bude dít. Tenkrát ještě průvodčí cvakali lístky, takže přišel průvodčí a pravil: "Á přišla princezna se zlatou hvězdou".

R. Ž.

³ Helga Hošková - Weissová, *Deník 1938 - 1945. Deník dívky, která přežila holocaust*. Praha 2012.

Od září 1941 jsme museli nosit žlutou šesticípou hvězdu s černým nápisem "Jude". Hvězda musela být pevně přišita nejen na kabátě, ale na spodním oděvu, tedy na šatech či na svetru. A každý dostal pouze jednu hvězdu. Ty další bylo třeba si koupit. Museli jsme platit za to ponížení.

D. L.

Při porušení vyhlášek, bez ohledu na to, jestli bylo vědomé nebo nevědomé, byly udělovány vysoké tresty. Jednalo se o pokuty v řádu několika tisíce korun či pobyt ve vězení. Ze spisů přitom vyplývá, že týdenní příjem postižených osob, v případě, že vůbec nějaký měly, se pohyboval mezi 135 až 600 korunami. Proti trestnímu výměru bylo možné podat odvolání, ale ve většině případu bylo zamítnuto. Úspěšnost represí hodně záležela také na postoji a reakcích nežidovského obyvatelstva. Od těch přicházela jak podpora či pomoc, tak také přehlížení, udávání i otevřený antisemitismus.

O porušování vyhlášek se většinou dozvídali policejní orgány nebo gestapo na základě udání nebo policejních razíí.

V rozporu s představou, že se Židé poslušně podvolovali pronásledování a nakonec „šli jako ovce“ do plynových komor, je z těchto dokumentů patrná snaha nepodvolit se diskriminačním nařízením, nenechat si zúžit životní prostor, snaha o zachování normálního důstojného života.

Není to tak dávno, co jsem slyšel názor, že židé neměli vůbec nastoupit do transportů, protože Němci neměli v Protektorátu tolik vojáků a policistů, aby mohli všechny židy vyhledat a zavřít. Někteří židé se také skrývali a koncentráku nakonec ušli, ale úkryt, peníze a potravinové lístky přece nebylo možné opatřit pro všechny židy.

M. G.

Vzdělávací kroužek v Praze

A jak přišel Hitler, tak se židovská mládež v Ostravě soustřeďovala v židovské škole. Jednou nebo dvakrát nás tam přepadla Hitlerjugend, rozbili co se dalo.

R. F.

Vyloučení z německých a českých škol

Záhy po vzniku protektorátu začalo být vzdělávání židovských dětí omezováno. Již od školního roku 1939/1940 byly židovské děti vyloučeny ze všech typů německých škol a od září 1940 nesměly být přijímány ani do škol s českým vyučovacím jazykem. Úplný zákaz vyučování ještě vydán nebyl, přesto jim byl přístup ke vzdělání značně omezen. Židovské děti se nadále mohly vzdělávat pouze v židovských školách, jejichž kapacita ovšem naprosto nepostačovala.

Výnosem Ministerstva školství a národní osvěty z 22. září 1939 bylo židovským dětem zakázáno navštěvovat nejen střední školy s německým vyučovacím jazykem, ale rovněž školy obecné. Výnosem Ministerstva školství ze 7. srpna 1940 bylo zakázáno přijímat židovské žáky i do škol s českým vyučovacím jazykem.¹

¹Dana Kasperová, *Výchova a vzdělávání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín*, Praha 2010, str. 58.

Židovské školy v protektorátu

V předválečném Československu navštěvovaly děti ze židovských rodin většinou běžné obecné školy a měšťanky. Tam, kde byla dostatečně velká židovská komunita, probíhaly hodiny židovského náboženství, zatímco v jiných školách byli židovští žáci z hodin náboženství osvobozeni. Po vyloučení židovských žáků z německých a posléze českých škol mohly židovské děti navštěvovat pouze tři školy – v Praze, Brně a Ostravě. Ve školním roce 1939/1940 byla v Praze v Jáchymově ulici zřízena vedle obecné také židovská měšťanská škola.

Takže jsem začala chodit do Židovské měšťanky, do Jáchymovy ulice. Vůbec jsem si tam nemohla zvyknout ten první rok, protože já jsem byla zvyklá na cvičnou školu v Křižovnické ulici, která měla opravdu vysokou úroveň a tady jsme byli strašně smíchaná společnost, pár nás bylo Pražáků, ale velká většina byly děti ze Sudet. Každé dítě mluvilo jinak česky, jeden míň, jeden víc, ale líp se domluvili německy.

H.H.

Jedinou střední školou s maturitou, kterou mohli židovští studenti navštěvovat, bylo Spolkové židovské reformní reálné gymnázium v Brně. Řada studentů z celého protektorátu se tak na gymnázium zapsala jako privatisté a do Brna jezdili pouze skládat ročníkové zkoušky.

Neměli jsme školu v sobotu, ale v neděli, a bylo dost protivné chodit do školy v neděli s hvězdou. Na tu dobu nemám vůbec dobré vzpomínky. Taky už to bylo takové mezidobí a v Brně to vůbec nebylo příjemné. Nakonec jsme byli rádi, že jsme odešli transportem, i když nikdo netušil, co bude dál, ale že budeme mezi svými.

D. G.

V školním roce 1939/40 fungovala v Praze a Brně také škola Alijat Noar, která měla připravovat židovskou středoškolskou mládež na emigraci do Izraele. Po vypuknutí války byla tato škola, po pouhém roce fungování, uzavřena.

V říjnu 1940 žilo v protektorátu 5 484 židovských dětí, na něž se vztahovala povinná školní docházka. Kapacita existujících židovských škol ovšem postačovala sotva třetině dětí, na které se vztahovala povinná školní docházka. Ostatní děti byly odkázány na soukromou domácí výuku či výuku v tzv. vzdělávacích kroužcích. Židovskou obecnou školu v Jáchymově ulici navštěvovaly stovky dětí, jenom v Praze však zůstávalo přes dva tisíce dětí, které neměly možnost školu navštěvovat.²

Školu v Praze navštěvovalo nejvíce dětí ve školním roce 1940/1941, tedy po vyloučení židovských dětí z českých škol. Místa po těch, kteří byli v průběhu roku 1942 postupně deportováni do Lodže a Terezína, byla rychle zaplňována jinými.

Vždycky říkal, že jsme třída pitomců a idiotů. My jsme ale nebyly hloupé děti, my jsme jenom nebyly nadprůměrně inteligentní, jako v té sousední třídě.

J. T.

2 Tamtéž.

To byl nejkrásnější rok mé školní docházky, když jsem chodila do židovské školy, tam jsem to tedy strašně milovala a uvědomila jsem si, jak jsou lidi blbí, když říkají: "Tady je to jak v židovské škole." Protože nikde to není krásnější, než v židovské škole, to byl strašně hezký rok.

J. T.

Kdo učil židovské děti

Na nedostatek učitelů reagovala pražská židovská obec velice pružně a zajistila rychlokurzy učitelství. Kurzy trvaly obvykle pouhých šest týdnů a převážně se jich účastnili čerství absolventi středních škol, kterým bylo znemožněno studovat na vysokých školách. Jeho absolventi pak zaujali místa pedagogů na pražské židovské škole, kde rychle stoupal počet tříd i žáků v nich. Ve škole v Jáchymově ulici působila řada významných pedagogů, kteří byli vyloučeni ze svých pracovišť. Ředitelem školy byl zpočátku Walter Sander, později Emerich Acs.³

Vzdělávání v kroužcích

Soukromí učitelé také často docházeli do rodin nebo rodiče zajišťovali svým dětem výuku sami. Děti, které do školy nechodily, mohly školu studovat distančně – chodily si do školy pouze pro úkoly a skládat postupové zkoušky. Židovské obce ve městech a větších obcích organizovaly výuku dětí po malých skupinách. Děti v nich byly rozděleny podle tříd, do kterých by patřily v klasických školách. Jinde kroužky fungovaly jako klasické venkovské jednotřídky.

„Na rodičovském sdružení se jednalo o tom, kdo s kým bude chodit do kroužku. Se mnou: Eda, Hanka Löwidtů, Rita Kopplová, Jirka Brunner a Egon Popper.

/.../Dnes odpoledne od jedné do dvou, měli jsme školu. Náš třídní nám řekl rozvrh a učitele, kteří nás budou učit. Bude jich pět.

/.../Letos nám přibude nový předmět, umělecká výchova. Šmolka nám slíbil, že letos, jako v létě na rybníku, budeme mít skorem každou sobotu a neděli program,. Při programu budeme chodit ven, bude-li pršet do knihovny a tam budeme mít zábavy až až...

*/.../ Už jde opravdu do tuhého. Ve škole se teď zuřivě zkouší. Komposice mi dopadla na jednotku. Dnes mi Šmolka řekl, že bych mohla dostat samé jednotky. Já tomu moc nevěřím. Jen kdybych už měla pátek za sebou. To jsou ty nejhorší předměty. V sobotu budeme mít poprvé rýsování“
Šmolka to zavedl nám čtyřem děvčatům a dvěma ze III. měšťanky.“⁴*

z deníku Věry Kohnové⁵

3 Archiv Židovského muzea v Praze (AŽMP), sbírka Dokumenty Perzekuce, inv. č. 13.

4 Zděnek SUSA, *Deník Věry Kohnové*, Středokluky 2006.

5 Zděnek SUSA, *Deník Věry Kohnové*, Středokluky 2006.

Výchova židovských dětí po zákazu vzdělávání

Když v létě 1942 došlo k uzavření všech židovských škol v protektorátu, byla už většina dětí Terezíně. Z podnětu německé okupační moci bylo 27. července 1942 zakázáno veškeré vyučování židovských dětí. Zřizovatelé židovských škol museli tyto školy uzavřít a všechny vzdělávací kroužky musely být zrušeny.

Děti, pokud ještě nebyly s rodinou deportovány do Terezína, se většinou učily doma se svými rodiči či s učitelem, který k nim tajně docházel. Ve všeobecné atmosféře strachu si jen málokdo dovolil překračovat zákazy, zvláště pokud se jednalo o děti.

Po uzavření židovské obecné školy v Jáchymově ulici fungovaly v Praze nadále židovské denní útulky, jejichž vedoucím byl opět Emerich Acs. Děti v nich byly podle věku rozděleny do skupin, ve kterých se věnovaly kreslení, zpívání, ručním pracem. Vyučování bylo sice zakázáno, přesto tajné vzdělávání probíhalo dále.

Vzpomínám na Hagibor, což už bylo jediné místo, kde jsme se mohli scházet. Měli jsme tam možnost plného vyžití zejména sportovního, ale dělali jsme i spoustu jiných věcí. Byli jsme rozděleni do kroužků, ten, kam jsem byla zařazena, vedla Hanka Zentnerová.

A.L.

Z útulků se zachovaly tři deníky, které psaly děti z různých skupin. Z deníků si tak lze udělat obrázek všedního dne a činnosti v útulku:

„Ráno jsme přišly v osm hodin do útulku a nacvičovaly Tvrdohlavou ženu, což bylo docela fajn až na to, že jsem moc neuměla své úlohy. Od devíti hodin jsme měly ruční práce.

/.../Ve středu jsme měli Jiřinu Pickovou (výjimečně tam byla také Strašidla), která nám přinesla kresby šestiletých dětí, z kterých jsme měly vyčíst jejich povahu těch dětí. Když jsme byly s tím hotovy, jsme my samy měly něco nakreslit, z čeho jsme chtěly vyčíst povahu nás.“⁶

Z deníku jiné skupiny: *„9.3.43: Program zahájily jsme cvičením, aby se nám trochu rozproudila krev. Po cvičení jsme se chvíli pletly cukráři do řemesla. Dělaly jsme bonbony, vlastně kuličky z ovesných vloček obalované v kakau.*

/.../ Pak jsme si zazpívaly a zbytek času jsme strávily čtením. Četly jsme o Golemovi.“⁷

Všechny tři dochované deníky končí na jaře roku 1943. V té době byly již skoro všichni Židé z Prahy deportováni a do židovských útulků docházely děti ze smíšených manželství, kterým rovněž české školy přístupné nebyly. Děti, učitelé i ilegální výuka se mezitím přesunula do Terezína, kde se v průběhu dvou let rozvinul velmi propracovaný systém ilegálního vyučování.

6 Sander Valtr, nar. 13.11.1911, do Terezína deportován 22.12.1942, do Osvětimi 26.1.1943, zahynul.

Acs Emerich, nar. 28.9.1912, do Terezína deportován 5. 7.1943, 6. září 1943 do rodinného tábora v Osvětimi-Březince, zahynul.

7 Tamtéž.

PŘEŠKOLOVACÍ KURSY ALIJÁ MLÁDEŽE V PRAZE

בית הספר של הנער העולה בפראג

3-6

VYSVĚDČENÍ - תעודה

Žák(yně) Lucie Bohmova
 navštěvoval(a) přeškolovací kursy pomocného vý-
 boru pro židovskou mládež od 10. 1. do 7. III. 39.
 a vykazuje v 1. trimestru, v jednotlivých před-
 mětech tyto výsledky:

התלמיד (ה) לוצ'ה ב'ומ' ק'ה'ס
 בקר (ה) את בהים של הנער העולה, מיום 10. 1.
 עד 7. III. 39. ובהתאם להתקדמותו (ה) כטרימסטר
ראשון נתנת לו (ה) זאת התעודה:

Ivrit a Tnach	<i>výborně</i> ————— <i>מבין</i>	עברית תנ"ך
Židovské dějiny	<i>dobře</i> ————— <i>ר"ב</i>	הסטוריה ישראלית
Sionistické dějiny	<i>výborně</i> ————— <i>מבין</i>	תולדות הציונות
Zeměpis Palestiny	<i>velmi dobře</i> ————— <i>ר"ב מאד</i>	ידיעת הארץ
Všeobecné dějiny	<i>výborně</i> ————— <i>מבין</i>	הסטוריה כללית
Mat., fys., chemie	<i>dobře</i> ————— <i>ר"ב</i>	מט., פיס., חמיה
Přírodopis	<i>dobře</i> ————— <i>ר"ב</i>	ידיעת הטבע
Ruční práce	<i>velmi dobře</i> ————— <i>ר"ב מאד</i>	מלאכת יד
Tělocvik a sport	<i>velmi dobře</i> ————— <i>ר"ב מאד</i>	התעמלות ואספורט
Stupnice známek:	<i>výborně, velmi dobře, dobře, dostatečně, nedostatečně.</i>	
Případné poznámky:	הערות:	
Celkový výsledek lze označiti za:	<i>výtečný.</i> את התקדמותו (ה) הכללית יש לציין כ <i>מבין</i>	
דרגת הציונים בעברית: מצוינת, טובה מאד, טובת, מספיקה, בלתי מספיקה		

V Praze dne 8. května 1939. *33. Ma 33* פראג יום 33. מאי 1939.

יצחק
 Třídni - המדריך

Agou Redlich
 Správce kursů - המנהל

ŽIDOVSKÁ ŠKOLA V PRAZE

Židovská škola v Jáchymově ulici v Praze, rok 1941

Jáchymovkou prostě vířilo mládí. Uprostřed ulice se také odehrávaly urputné fotbalové boje. Hrál se tu až pět zápasů najednou, hřiště vedle hřiště. "Gólštangle" byly znázorněny čepicemi a kabáty, pohozenými na holou dlažbu. A všude fungoval rozhodčí s trylkující píšťalkou v puse. Zvládal všechna hřiště najednou - Egon Ervín Kisch.

Na konci prvních schodů, vedoucích do "talme", byl v rohu zavěšen obrovitý zvon, "Kardinál" se mu říkalo. Byl umístěn ve velké dřevěné žlutě natřené skříni, do které obrovitý tlustý školník Klein ukládal modlitební knížky. Každou hodinu na něj třikrát mohutně zazvonil. (...) Padne-li mu některá na zem, musí jí zvednou a dvakrát políbit. Teprve potom může všechny odložit a třikrát mohutně zazvonit cililink, cililink, cililink! Hurá! A chlapci nečekají až je dobrácký Leipen propustí, již vyrazili z lavic, tlačí se u dveří a hrrr, již letí dolů po schodech do uličky. Za chvíli jsou tu i "órlové", křesťanští kamarádi, s kterými se pak jde na Letnou, kam se dá dostat po mostě Svatopluka Čecha podél električky, aby se nemusel platit krejcar mostného starému bručounovi v kase.

František R. Kraus: Kat beze stínu¹

Vznik školy a vzdělávání v jejich začátcích

Židovská obecná škola v Praze byla otevřena v roce 1920, a to v budově v Jáchymově ulici, kde již sídlila židovská náboženská škola. Obecná škola měla český vyučovací jazyk a vedle běžných předmětů se zde vyučovalo o židovských dějinách a kultuře.

Začátky provozu obecné školy byly popsány v Židovských zprávách koncem října 1928: *“Snad až příliš rychle bylo postupováno. K válce je třeba peněz a jen peněz, ale k založení školy je vedle peněz třeba i učitelů a žáků, místností a učebních prostředků, a to vše tu chybělo. [...] Prvním jejím učitelem byl pozdější palestýnský občan Ervín Arnstein. Žáků se také několik našlo a učebné pomůcky z části zakoupeny, z části převzaty ze školy uprchlíků. Ve školním roce 1920/21 otevřeli jsme první třídu se 17 dětmi, letos (tj. 1928 - E.W.) máme pět tříd a mateřskou školku, dohromady se 150 žáky, kteří všichni ‘svoji’ školu opravdu milují.”*²

“Naše škola, vlastně školička, otevřela první třídu ve školním roce 1919-20. V pěti následujících letech přibyla každoročně další třída. Tři školní místnosti, sborovna a ředitelna byly v prvním patře budovy v Jáchymově ulici. Pro další dvě třídy propůjčil místnosti, tělocvičnu a kabinet školský referát hlavního města Prahy ve škole na Masném trhu. Přeplněné třídy jsme neznali, ve třídách bylo průměrně 18 - 24 dětí. A učitelé? Až na pana řídícího mladí nadšenci, kteří přicházeli na školu s vědomím, že v nové době je třeba jiného přístupu k dětem. Většinou studovali současně na univerzitě, do školy přinášeli nesmírné pracovní zaujetí, obětavost, lásku k dětem. Vycházeli z přesvědčení, že škola musí dát mimo vědomosti také to, co tehdejší rodina zanedbávala. Místo autoritativního musíš-nesmíš vytvářeli prostředí, kde žák uplatňoval svou osobnost.”

Irma Lauscherová, Jak žily naše děti píše³

Před zahájením školního roku a před zápisem se rodiče mohli seznámit s fungováním školy, učitelé, vyměnit si zkušenost s rodiči již zde studujících dětí na společenských večerech, které škola organizovala. Rodičům budoucích žáků bylo připomínáno, jak je pro židovské dítě důležitá židovská výchova.

Změny po nástupu Hitlera k moci

Zlom ve vývoji školy nastal v roce 1933 pod tlakem přílivu emigrantů z okolních států. Aby nemusely všechny děti docházet až do Jáchymovy ulice, byla v ráří 1933 zřízena pobočka v Praze VII⁴ Ve školním roce 1937/38 má již škola na 300 žáků, z toho třetinu tvoří děti uprchlíků. V posledních dvou letech fungování, po uzavření českých škol pro židovské žáky, bylo ve škole zapsáno téměř 900 žáků, a to včetně těch, pro které ve třídách nebylo místo, vzdělávaly se doma nebo v kroužcích a do školy chodily pouze na přezkoušení.

Otec mne přihlásil do židovské školy. Konkrétně se jednalo o náboženskou školu, která byla ve Starém Městě, v Jáchymově ulici. Když jsem tam začínal, rozdíl mezi školou v Jáchymově a mou berlínskou základní školou byl velmi zřetelný. Pražská škola neměla tělocvičnu, laboratoř, ani školní dvůr a byly v ní staromódní lavice.

Rodiče mě mohli přihlásit do některé z českých škol, ale v té době jsem ještě nemluvil česky. V Praze byly také německé školy, ale jejich žáci a učitelé byli zapálení nacisté.

F. B.

² Židovské zprávy, 7.7.1933, s. 4

³ AŽMP, Židovská matice školská, sign. 53.307

⁴ AŽMP, Židovská matice školská, sign. 53.309

Jak se blížil rok 1938, respektive 1939, význam školy pro vzdělávání židovských dětí neustále stoupal. S tím se stupňovala i naléhavost v prosbách o pomoc o zachování školy: *“Židovské matice školská stojí před těžkými úkoly. Ročně stoupá počet žáků na jejich ústavěch a tím i rozpočet, ročně přibývá též příliv chudých židovských rodin z východu republiky, kteří posílají své děti do židovské školy. Tyto nemajetné a mnohdy úplně na pomoc Židovské matice odkázané děti požadují vedle vyučování stravování, ošacování a prázdninový pobyt ve feriální osadě.”*⁵

Po Mnichovu

Příliv uprchlických dětí z pohraničí po zabrání Sudet v říjnu 1938 s sebou přinesl větší množství starostí: jednak přeplněnost tříd a také to, že děti z veřejných škol, hlavně pak z pohraničí, neovládaly češtinu. Ředitel František Kraus prosí v září 1938 o prostředky na dva učitele češtiny, kteří by vyučovali tyto děti ve zvláštních kurzech, aby nedocházelo ke zpomalování výuky ostatního žactva.⁶ Ve školním roce 1938/1939 byla škola rozšířena o 4 třídy měšťanské školy a byla útočištěm nejen pro žáky, ale i pro řadu židovských pedagogů.

Irma Lauscherová na situaci ve škole, která nastala po odtržení pohraničí, vzpomíná následovně: *“Učíme v přeplněných třídách, dokonce na směny, není dost tříd, není dost učitelů v našich řadách. Dosavadní pětitřídku rozšiřujeme na devítitřídní školu, všechny postupné ročníky mají paralelky. Pro děti z rodin, které se přestěhovaly po odtržení pohraničí do Prahy a neumějí dostatečně česky, pořádáme doučovací kroužky češtiny.”*⁷

Výuka za protektorátu

Po roce 1939, když byly židovské děti postupně vylučovány ze škol, získala židovská škola v Jáchymově ulici pro ně větší význam. Přes prázdniny během roku byla ve škole otevřena jedna třída pro chudé děti, kde jim bylo umožněno si hrát, učit se a bylo jim zajištěno bezplatné občerstvení.⁸

“Teď byla škola místem velkých úkolů. V srpnu 1940 vydaly německé úřady zákaz přijímat židovské děti do veřejných škol. Teď jsme poznali přeplněné třídy. Ale i velké poslání školy. Představitelé ŽNO měli pochopení pro naše děti. Nezapomeňme ani dnes na nesmírné úkoly, které bylo nutno řešit. Škola nestačila pojmout všechny pražské děti. Výchovné oddělení ŽNO organizovalo stovky kroužků, a je na místě vzpomenout na dvojí obětavost. Nechtě je vzpomínka odolnější kovu. Obětavost rodičů byla bezmezná. Připomeňme si vnější podmínky. Rodiče ztratili zaměstnání, podle předpisů odevzdávali jedno po druhém, věděli, že zítra, pozítří, do týdne přijde nová ‘vymoženost’ řešení židovské otázky. Jednou vyhláškou, jindy je ústním sdělením dává na vědomí, a přece závazná. Posílali děti do kroužku, dávali k dispozici místnost pro vyučování, ne z nadměrného bytu, ze svého těsně omezeného prostoru, vždyť v určitých pražských čtvrtích bydlelo v bytě několik rodin, jiné čtvrti byly již ‘judenrein’.”

*Irma Lauscherová*⁹

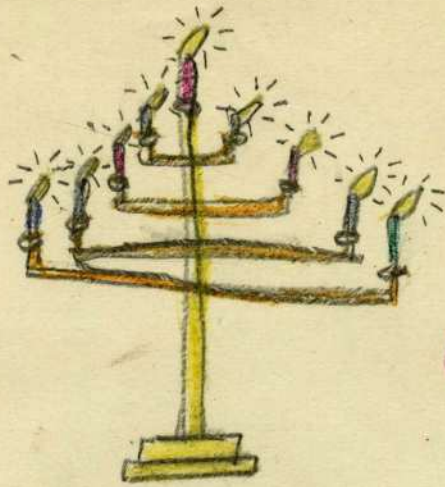
5 Lauscherová, Irma. *Jak žily naše děti*, s. 78.

6 Kopie z Yad Vashem, 07.cz.54.259

7 Lauscherová, Irma. *Jak žily naše děti*. In *Židovská ročenka 1986/87*, s. 78-81. s. 78

8 František R. Kraus, *Kat beze stínu*. Praha 2000.

9 Lauscherová, Irma. *Jak žily naše děti*, s. 80-81.

9

9

9 svíček v plné záři
menora se dětem daří.

9 9 9 9 9 9 9 9 9 9

9 9 9 9 9 9 9 9 9 9

9 9 9 9 9 9 9 9 9 9

9 9 9 9 9 9 9 9 9 9

9 9 9 9 9 9 9 9 9 9

9 9 9 9 9 9 9 9 9 9

Yvonna Gerö

V dalším roce jsem se dostala do židovské školy, do Jáchymovy ulice. Tam jsme se dostala proto, že v předešlém roce hodně dětí odešlo s transporty, takže se tam uvolnila místa.

J. T.

Já jsem se tedy toho moc v té škole nenaučila, protože tam nás bylo ve třídě třeba taky šedesát a když potom chodily transporty, tak polovina dětí a polovina pedagogů odešla a zase přišli jiní. A byli jsme i taková dost pohroma pro tu školu, protože původně to byla škola pro děti z ortodoxních rodin, které tam chodily od první třídy a my jsme zesměšňovali náboženství a judaiku, prostě nechtěli jsme se to učit a odmítali jsme se učit němčinu.

A. H.

21.srpna 1940/s. 5-6

Mohu teď chodit ještě rok do židovské měšťanky. Co budu dělat pak, to už zase nevím. Přijdu asi o všechny árijské kamarádky. A kdyby se i ke mně hlásily, měla bych pořád dojem, že je to z milosti. Jsem celkem ráda, že budu chodit do té židovské školy. V české škole bych si připadala strašně odstrčená.

H. B.

Na konci školního roku 1941/42 byla i tato škola uzavřena.

“Zavření školy. Bouřlivá porada ve sborovně. Poslední, které jste předsedal, řediteli Waltře Sandře, který jste přišel mezi nás ze školy na Českomoravské vysočině. Dosud vás vidím, drazí kolegové, tamhle sedí Ola, ještě je mezi námi Jiřina Picková, ten přímý, pravdivý člověk, který se dobrovolně přihlásil v liché naději, že zachrání starou matku svého umučeného přítele, v jejíž zahradě spolu zakopali zbraně. Čmuchalové je našli, udali gestapu. Ještě tu sedí Mona, Reizer, Růženka a všichni ti, s kterými jsme vlekli káru bezedným bahnem. Na rozloučenou nám recituje Jeny Rosenzweigová Nezvalovu báseň Sbohem a šáteček. Jako v tušení, že tu sedíme naposled. Výsledek porady: budeme učit, dokud budou děti a my v Praze.”

Irma Lauscherová¹⁰

úterý 7.VII.1942/s. 81

Dnes jsem se fotografovali celá třída. Já se dívám na fotografa, když tu najednou něco prasklo a na chvíli se udělal ve třídě oheň. To jsem ještě neviděla. Tak jsem se v prvním okamžiku lekla, přivřela jsem oči. Teď bud na fotografii, jako kdybych spala.

Ilse R. E.

¹⁰ Tamtéž, s. 81.

GHETTO TEREZÍN

Transport z Bohušovic do Terezína

Na stole ležely dlouhé seznamy vybrané z registračních skříní, kde měli své kartičky Židé nejen z Prahy, ale z celého protektorátu. Kolem se tlačili řemeslníci a dělníci, kteří měli být odesláni na první pracovní transport. A mezi nimi také ti, kteří byli úřadům v Praze nepohodlní, kteří se nechtěli hlásit na pracovním úřadě, aby tím nepřímo nepodporovali Říši – i mužští ze smíšených manželství. A také se zde, jako vždy, vyrovnávaly osobní účty.

František R. Kraus: Tisíce obyčejných smrtí¹

Ve druhé polovině roku 1941 vstoupilo "konečné řešení židovské otázky", jak nacisté eufemisticky nazývali program likvidace evropských Židů, do závěrečné fáze. Započala jejich masová likvidace, nejprve na okupovaných územích tehdejšího Sovětského svazu. Provedením tohoto úkolu byly pověřeny SS a jim podřízené policejní složky. Koordinátorem se stal šéf Hlavního úřadu říšské bezpečnosti (RSHA) Reinhard Heydrich, který k tomu dne 31. července 1941 obdržel oficiální pověření od Hermanna Göringa, jako předsedy Ministerské rady pro obranu říše a Hitlerova zástupce. Hitler byl netrpělivý a žádal, aby co nejdříve byly zbaveny Židů Německo, Rakousko a Protektorát Čechy a Morava. Dne 27. září 1941 nastoupil Reinhard Heydrich do funkce zastupujícího říšského protektora. Znamenalo to i vystupňování protizidovských opatření a urychlení příprav k z hájení nové fáze "konečného řešení" na území protektorátu.

Reinhard Heydrich jako zastupující protektor

Heydrich věnoval "konečnému řešení" jednu z prvních porad svého nejužšího štábu dne 10. října 1941. Bylo na ní rozhodnuto, aby několik tisíc Židů z protektorátu bylo deportováno do ghetta v Lodži a Minsku, další pak byli nejprve soustředěni v ghettu na území českých zemí. Za nevhodnější místo pro tento účel byl označen Terezín.

Jiné návrhy počítaly se zřízením ghetta na předměstí Prahy a Brna či s městy Stará Boleslav, Nový Bydžov, Český Brod nebo Boskovice.

Rozhodnutí o zřízení ghetta v Terezíně pak bylo definitivně potvrzeno na další poradě 17. října 1941. Terezínská Velká pevnost k účelu ghettoizace vyhovovala nejen možností jeho snadné ostrahy díky opevnění, ale i centrální geografickou a z hlediska dopravy výhodnou polohou.

Do příprav na zřízení ghetta v Terezíně se musela zapojit i Židovská náboženská obec v Praze. Nacisté v jejích řadách záměrně vyvolávali iluze o tom, že ghetto bude samosprávným územím, kde Židé budou moci v klidu žít a pracovat až do konce války.

Aufbaukommando - Komando výstavby

21. listopadu 1941 časně ráno jsem se vydal pěšky z Kolkovny na Masarykovo nádraží. Náš transport neprocházel žádným shromažďovacím střediskem, jaké nacisté později zřídili v Rádiopaláci. Měli jsme právo vzít si, myslím, 50 kg zavazadel. Měl jsem tedy na zádech velký batoh a v ruce pořádný kufr. Prohýbal jsem se pod tou vahou, a zvláště kufr jsem stěží unesl. Maminka pro mne sehnala dva bochníky chleba. Mně to bylo moc těžké, tak jsem si vzal jen půl bochníku, čehož jsem za pár dní trpce litoval.

E. B.

První skupina vězňů - 342 mladých židovských mužů, příslušníků tzv. Aufbaukomanda – komanda výstavby – dorazila do Terezína 24. listopadu 1941. Jejich úkolem bylo připravit další objekty ve městě pro příjezd dalších transportů. První transport z Prahy s tisícem lidí přijel již 30. listopadu 1941.

„Na základě Vaší registrace pro pracovní povinnost byl jste zařazen do dělnického transportu, odjíždějícího z Prahy dne 24. listopadu 1941. Z úředního příkazu se dostavte v pondělí nejpozději o 5. hodině ranní na Hyberské nádraží“, informovala vybrané jedince obsílka zasláná pražskou Židovskou náboženskou obcí. Mladí muži se odjezdu neobávali. Podle informací, které dostali, šlo sice pracovní tábor, ale s přijatelnými podmínkami – o víkendech budou mít možnost navštívit rodiny, (kterým budou posílat výdělek), a volně se pohybovat po Terezíně.

Když pěšky dorazili na místo určené ze železniční stanice v Bohušovicích nad Ohří (vlečku do Terezína vybudovali vězni až roku 1943), nestačili se divit. Chybělo jídlo i ubytování. Ubytování byli v jedné ze zcela nevybavených kasárenských budov – v Sudetských kasárnách. Museli spát na špinavé, vlhké, betonové podlaze bez matrací, přičemž ze stropu na ně kapala voda. Nebylo zde žádné jídlo, takže museli žít jen ze zásob, které si přinesli z domova. Za týden pak dorazil druhý transport, tzv. Aufbaukommando II s tisícovkou mužů, kteří dostali stejný úkol. Do Terezína již proudily transporty z Prahy a Brna a do konce roku 1941 bylo ve zcela nevyhovujících podmínkách ubytováno na 8 000 vězňů.

Auf Ihre sämtlichen Gepäckstücke schreiben Sie vor die Transportnummer deutlich die Buchstaben

Na svá zavazadla napište před transportní číslo zřetelně písmena

AAt 734

Personen mit Transportnummern über 1000 schreiben auf sämtliche Gepäckstücke nur ihren **Namen, Adresse** und obige **Transportbezeichnung**.

Osoby s transportními čísly nad 1000 napíší na všechna zavazadla **pouze jméno, adresu** a výše uvedené **transportní označení**.

Das Gepäck der Männer muss so gekennzeichnet sein, dass die auf dem Gepäck verzeichnete Transportnummer mit einem Kreuz durchgestrichen wird.

Zavazadla mužů vyznačte tak, že na zavazadle se nacházející transportní číslo přeškrtnete křížem.

Das Gepäck der Frauen und das Gepäck der Kinder bis zu 12 Jahren muss so gekennzeichnet sein, dass die auf dem Gepäck verzeichnete Transportnummer in einen Kreis gesetzt wird.

Zavazadla žen a zavazadla dětí do 12 let označte tak, že transportní číslo na zavazadle uvedené vsadíte do kruhu.

Der Sammeldienst

holt Ihr Mitgepäck

Sběrná služba

vyzvedne Vaše zavazadla

am / dne 19 VII. 1942

beginnend ab 1 27 Uhr
počínaje od 27 hod.

Wenn das Gepäck für den Sammeldienst nicht vorbereitet ist, oder

Nebudou-li zavazadla pro sběrnou službu připravena, nebo

wenn Sie der Sammeldienst nicht zuhause antrifft, oder wenn Ihr Gepäck aus einem anderen Grunde in der oben angeführten Zeit nicht abgeholt werden kann

nezastihne-li Vás sběrná služba doma, nebo nebude-li lze z jiného důvodu vyzvednouti Vaše zavazadla v době shora uvedené

müssen Sie selbst dafür Sorge tragen, daß Ihr Gepäck an diesem Tage

musíte se sám postarati o to, aby Vaše zavazadla byla téhož dne

bis do 16 Uhr
do 16 hod.

in Prag V, Josefstädtergasse 7, I. Stock, Zimmer No. 15 abgegeben wird. Ansonsten laufen Sie Gefahr, daß Sie ohne Gepäck bleiben.

odevzdána v Praze V, Josefovská 7, I. patro, pokoj č. 15. Jinak se vydáváte v nebezpečí, že zůstanete bez zavazadel.

Jeder Transportteilnehmer muß an der Sammelstelle für die eigene Verpflegung 1 1/2 kg Kartoffel abgeben. Die Kartoffel müssen genussfähig u. bei der Gepäckabfuhr durch den Sammeldienst vorbereitet sein. Das Gewicht der Kartoffel wird **nicht** in das für das Gepäck bewilligte Gesamtgewicht eingerechnet.

Každý účastník transportu musí odevzdati pro své vlastní zásobování na shromaždišti 1 1/2 kg brambor. Brambory musí býti požívání schopné a musí býti připraveny při odvozu zavazadel sběrnou službou. Váha těchto brambor se **nezapočítává** do váhy povolené pro zavazadla.

wenden - obraťte

...když jsem přijel do Terezína s AK I, tak jsem tam skoro nikoho neznal. Vlastně až s AK II přijeli právě ti moji kamarádi – Franta Goldschmied, Fricek Weiss a ostatní. A samozřejmě, že jsme se hned dali dohromady. Nejdřív jsem bydlel po různých kasárnách, já sám jako AK I jsem bydlel v Sudetských kasárnách a pracoval jsem v kuchyni. Když pak přijela moje matka a mladší bratr František plzeňským transportem, tak jsem se samozřejmě mohl o ně postarat, protože my, jako členové Ak transportu, jsme měli určité, nechci říct výhody, ale měli jsme možnosti. Neměli jsme být transportováni dál a rodinní příslušníci měli zůstat v Terezíně, což dost dlouho vydrželo. Až do roku 1943, kdy celý zbytek naší rodiny – já, můj bratr a matka jsme byli zařazeni do transportu do Osvětimi...

H. G.

Pak jsem byl povolán před komisi a byl jsem zařazen do prvního Aufbaukomanda, měsíc po popravě mého bratra Emila.

[...]

Já jsem toho dělal v Terezíně moc. Nejdřív jsem byl v hundertschaftu, kde jsme odbavovali transporty a sice manuálně, které přicházely a odcházely. To ještě nejezdily traktory, a tak se stávalo, že třeba těžký kufr jsem nesl, buď z Bohušovic do Terezína, anebo zase z Terezína do Bohušovic a třeba jsme se několikrát obraceli. Pak se to trochu zmírnilo, protože začaly jezdit traktory a my jsme už jenom vykládali a nakládali. Když jezdily traktory z Bohušovic do Terezína, tak se velice často stávalo, že někteří z nás na ten traktor, nebo na nákladní vůz vylezli a zajeli s tím do těch kasáren, kde ty lidi šlojsovali.

E. F.

Jen za první měsíc bylo do Terezína deportováno 7 350 Židů z území protektorátu. Transporty přijížděly na nádraží v Bohušovicích nad Ohří. Odtud pokračovaly pěšky do města. Tam byli vězni ubytováni na hromadné ubikace v těch nejprimitivnějších podmínkách. Zpočátku zůstávaly rodiny pohromadě, záhy však došlo k jejich rozdělení a oddělenému ubytování mužů, žen a dětí. To ještě stupňovalo psychický tlak na vězněné. Pouze rodiny prominentních vězňů mohly bydlet dohromady.

Lidé zařazovaní do transportů dostávali obsílky a shromažďovali se na určených místech ve větších českých městech. Předtím museli odevzdat veškerý majetek a ponechat si maximálně 50 kg zavazadel. V několika dnech, které předvolaní strávili na shromaždištích, se vyřizovaly administrativní záležitosti a poté byli vypraveni s transporty do Terezína.

Deník Helgy Hoškové

Myslím, že jsme byli zařazeni proto, že se někomu líbil náš byt.

A. L.

V lednu 1942 jsme byli předvoláni do transportu a bylo to na základě udání. Můj otec pracoval ten poslední rok jako agent pro firmu, která prodávala uhlí a shodou okolností otec mé nejlepší přítelkyně, která s námi jezdila na dovolenou a která s námi byla pořád - byli velice chudí - ten otec se dal hned k Němcům. Objednal uhlí u té firmy a nějak jim ho dodali o dva dny později a on udal mého tátu.

R. Ž.

Mnozí pamětníci mluví o nástupu do Veletržního paláce, tedy palác to rozhodně nebyl. Byl to přízemní dřevěný barák, kde jsme leželi na zemi, vládla tam velká nervozita, lidé plakali, hádali se, zahazovali „kontraband“, peníze a šperky do latrín.

A. L.

Kavalce ještě nebyly, každá dostala dvě matrace, které jsme měly položeny nadél a to byl náš prostor. Ruksak jsme měly pod hlavou a kufr u nohou.

A. L.

Pro dospělé byl přechod z dosavadního, byť už velmi omezeného, ale přece jen jak takž normálního rodinného života, velmi těžký. Ženy byly odděleny od mužů, které většinou neměly možnost vidět a celou tu náhlou proměnu života některé velmi těžce nesly. Většinou musely dělat práci, kterou nikdy předtím nedělaly, uklízet kasárna, škrábat celý den smradlavé brambory a navíc žít ve společenství náhodně vybraných žen, které předtím většinou neznaly.

A. L.

Vedení tábora

Pánem nad životem a smrtí vězňů byla táborová komandantura SS v čele s táborovým velitelem. Příslušníci komandantury týrali vězně nepřímo prostřednictvím celého systému příkazů a zákazů, do detailů znepríjemňujících život vězňů, ale i přímo, zejména v pověstných bunkrech pod táborovou komandanturou, kde své oběti vyslýchali a mučili. V ghettu se také v lednu a únoru 1942 konaly dvě hromadné popravy. Oběšeni tehdy byli vězni, kteří se dopustili nicotných přestupků jako bylo nedovolené odeslání zprávy z ghetta či nepozdravení příslušníka SS. Ve snaze udržet klid v táboře a nevyprovokovat vzpouru vězňů postupovala komandantura později jinak. Potrestaní vězni byli odesíláni do nedaleké policejní věznice pražského gestapa v terezínské Malé pevnosti. Tam bylo zacházení s židovskými vězni tak kruté, že se pro ně fakticky rovnala vyhlazovacímu táboru. Jinou cestou likvidace pak bylo zařazování vězňů do transportů na Východ s tzv. Weisungem (zvláštním nařízením), což většinou znamenalo pokyn k popravě dotyčného vězně okamžitě poté, co transport dorazil na místo určení.

Ve funkci táborového velitele se postupně vystřídali dr. Siegfried Seidl, Anton Burger a Karl Rahm - všichni v hodnosti SS-Obersturmführer. Komandantura podléhala pražské Ústředně pro židovské vystěhovalce. Ta byla v srpnu roku 1942 přejmenována na Ústřední úřad pro uspořádání židovské otázky v Čechách a na Moravě.

Podobně jako v jiných ghettech a koncentračních táborech byla v Terezíně vytvořena tzv. židovská samospráva. První židovský starší Jacob Edelstein dorazil spolu se štábem z Prahy 4. prosince 1941. Jak vedení této samosprávy, tak její administrativa však musely plnit příkazy SS a měly jen minimální možnosti poněkud ulehčit osud vězňů. V čele samosprávy stál židovský starší (Judenältester) se svým zástupcem, poradním orgánem byla rada starších (Ältestenrat). Administrativa byla členěna na sekretariát a pět hlavních oddělení. Později se počet oddělení zvýšil na devět. Ve funkci židovského staršího působili postupně Jakob Edelstein, dr. Paul Eppstein a dr. Murrelstein, který jediný ze tří starších válku přežil.

Nejhorší byla doba byla, než se otevřelo celé ghetto, protože tam vlastně nebylo co dělat, to bylo na tom to nejhorší, že byl velký hlad a nebylo co dělat a nikam se nesmělo. Pamatuju si, že největším svátkem bylo, když člověk sehnal nějakou knížku a moh si číst a nemusel na to myslet.

R. Ž.

Transporty na východ

Vězni brzy pochopili, že nikdo nemá jistotu, že v Terezíně zůstane. Denní rozkaz Židovské rady starších z 5. ledna přinesl tuto zprávu: „Podle nařízení velitelství tábora má 9. ledna 1942 odjet transport s 1000 osobami z Terezína do Rigy...“

Po celé první pololetí roku 1942 přijížděly do Terezína transporty a zároveň byly ve spěchu a chaosu organizovány transporty na východ.

Cíle těchto prvních transportů byla ghetta na území okupovaného Polska, Běloruska, Estonska a Litvy. První transport, který dorazil do Auschwitz-Birkenau byl z Terezína vypraven 26. října 1942, kam, až na malé výjimky, směřovaly všechny ostatní transporty.

Stručný nástin dějin ghetta

V období od založení ghetta v Terezíně do poloviny června 1942 sloužily k ubytování vězňů výhradně terezínské kasárny a volný pohyb vězňů nebyl možný. V tomto období tzv. uzavřeného ghetta město ještě normálně fungovalo a žilo v něm civilní obyvatelstvo. Ubytování přicházejících vězňů bylo naprosto nevyhovující, stejně jako hygienická, sociální a zásobovací situace. Život v ghettu byl podřízen snaze o zajištění základních podmínek přežití stále se zvětšujícího počtu vězňů a zabezpečení jeho dílčích samosprávných funkcí.

„Maminka brzo nastoupila do práce, dělala... po Německu se tomu říkalo Kleiderkammer. Bylo to prostě sklad prádla a šatů, jednak to bylo, co se vykradlo lidem ze zavazadel, jednak to bylo prostě po těch lidech, co zemřeli a neměli nikoho, komu by byli mohli svou pozůstalost odkázat. Tak to se dostalo tam. Tam se to třídilo, co bylo první a druhý jakosti, to se odváželo do Německa těm vybombardovaným jako pomoc bližním svým. A to, co bylo třetí jakost, to šlo v Terezíně do obchodů. Tam jste si to... to už ale bylo pozdějc, když se čekala ta komise Mezinárodního červeného kříže tak to, aby jako ukázali že se Židům neděje žádná křivda, tak se tam udělaly obchody. Byl tam obchod s botama, byl tam obchod se šatama, no, a hlavně co zajímalo lidi, to byl obchod, něco jako potraviny to mělo bejt. No, mnoho tam k dostání nebylo, ale zajímavá byla pomazánka, která se tam prodávala. To bylo něco, když jste neměla hliníkovou nádobu a šla jste normálně s tím ešusem si pro tu pomazánku, tak vám ta pomazánka za dva za tři dni proděravěla dno, jak byla výživná, jak byla ostrá ta pomazánka. Co v tom bylo, nevím. A hliník to nezničilo, ale když byla... takovej ten pochromovanej nebo jakej ten ešus, tak ten to zničilo.“

E. Z.

Potom začaly ty, že se muselo do toho Terezína jeden vedle druhého. Což byla katastrofa zejména u těch staroušků, to bylo strašný. No, a potom, když už, tak jsem musela i já. To maminka dělala, co mohla, a byla hrozně šikovná na všechny možné věci, a já nevím, co všechno, ale do toho Terezína jsem musela...

E. H.

Nařízením říšského protektora z 16.2.1942 byla zrušena městská obec Terezín a české obyvatelstvo se muselo do 30.6.1942 vystěhovat. Vystěhováním civilních obyvatel a rozšířením ghetta na celý Terezín začala tzv. otevřená etapa tábora. Vězňům byl povolen volný pohyb po městě, samozřejmě mnoha zákazy omezen, ale mohli se stýkat se svými rodinami a přáteli, přestože nařízení o odděleném ubytování mužů a žen přetrvávalo. I po vystěhování civilního obyvatelstva se Terezín neustále potýkal se zoufalým nedostatkem místa. S příchodem starých vězňů z říšského území v červnu 1942 se výrazně zhoršily podmínky zdravotní péče, hygieny, ubytování i zásobování. Pro ubytování vězňů sloužily objekty bývalých kasáren, několik obytných domů, nouzové dřevěné baráky a neupravené půdní prostory. Ghetto v letních měsících roku 1942 doslova praskalo ve švech. V době, kdy počet vězňů přesahoval 50 tisíc, byla průměrná obytná plocha na osobu 2m.

Vidím ji před sebou, jak ještě s jinou kolegyní seděly na stole, kývaly nohama a dívaly se na kytičku polních květů, kterou tam někdo měl a dosud si pamatuji na probíhající dialog: „Co myslíš, dají se kytky jíst?“ „Snad jo, vždyť krávy to taky jedí a nic se jim nestane.“

A. L.

Němci proto nařídili vypravit další transporty, do nichž byli zařazováni převážně staří Židé z Protektorátu. Bylo vypraveno deset transportů do Treblinky.

Koncem roku 1943 pociťovalo nacistické vedení potřebu zakrýt skutečnou funkci vyhlazovacích táborů na Východě, na které se začalo stále silněji poukazovat, a rozhodlo se použít Terezín k zakrytí hromadného vyvražďování Židů. Také mezinárodní výbor Červeného kříže v Ženevě již delší dobu požadoval inspekci svých delegátů v Terezíně a v některém z táborů v Polsku. Pro případ inspekce na Východě se tak připravilo německé vedení založením rodinného tábora v Auschwitz-Birkenau.² Terezín mezitím začal být připravován na návštěvu delegátů Červeného kříže, která se měla uskutečnit v červnu 1944. Bylo zavedeno nové táborové názvosloví a ghetto bylo přejmenováno na „Jüdisches Siedlungsgebiet Theresienstadt“ /Židovské sídelní město Terezín/, byla zavedena samoučelná terezínská měna, ulice byly nově pojmenovány, pro děti se vybudovalo dětské hřiště a škola, byla zřízena kavárna. Po uspokojujícím výsledku návštěvy byla propagandistická akce ghetta ukončena a opět začaly odcházet transporty do Osvětimi. V období od 28. září do 28. října 1944 jimi na východ odjelo 18 402 vězňů. Po odjezdu těchto posledních likvidačních transportů zůstalo v Terezíně pouze kolem 11 000 vězňů. Židovská samospráva, aby mohla zajistit základní chod ghetta, vyhlásila pracovní povinnost pro všechny práce schopné vězně od 10 let v rozsahu 70 hodin týdně. Počátkem roku 1945 začaly do Terezína přicházet transporty protektorátních Židů ze smíšených manželství a malé transporty slovenských a maďarských Židů.

² Roman Cílek - František R. Kraus, *Tisíce obyčejných smrtí. Svědectví novináře, který viděl počátky i konce/1933 - 1945.* Praha 2011.

„ZKRÁŠLOVÁNÍ“

V reakci na sílící mezinárodní zájem o situaci Židů v nacistické Třetí říši vyjádřený na začátku roku 1943 požadavkem Mezinárodního Červeného kříže podívat se do některého z hlavních nacistických koncentračních táborů, byl jako vhodné ukázkové místo nacisty zvolen Terezín. Přípravy začaly na jaře 1943 a vyvrcholily několik týdnů před ohlášenou návštěvou. Součástí přípravných prací nebylo jen přejmenování ghetta na „židovské sídliště nebo založení „Banky židovské samosprávy, která operovala speciálními terezínskými penězi, ve skutečnosti zcela bezcennými papírky. Byly zřízeny obchody, ve kterých se „prodávalo“ zboží – věci zabavené vězňům při přechodu do tábora, dětské hřiště i kavárna. Z ghetta byli tako odstraněni – deportováni do plynových komor v Auschwitz-Birkenau, nejhůře vypadající vězňi; často ti, kteří již byli vězněni dlouho, aby mohli být komisi předvedeni jen ti, kteří do ghetta přibyli nedávno a nestihli ještě vyhubnout nebo onemocnět. Upravovaly a zdobily se ulice i ukázkové byty, do kterých měla být návštěva přivedena.

Chodili jsme na pole, do zahrady, vím, že jsem nějakou dobu chodila na bauhof, tak se to myslím jmenovalo, jako lakýrník, na poště jsem byla, pak jsem byla u nějakého zubního lékaře, kde jsem asistovala, a co to bylo ještě všechno? Taky jsem byla v hundertschaftu, kde nás posílali na všechny možné práce, uklízeli v nemocnici, vím, že jsme nějakou dobu třídili odpad, bylo to v zimě, bylo to velmi nepříjemné. Plechovky – bílej plech, zelenej, červenej plech nebo co to bylo. Velmi různě. V létě jsme se snažili se dostat na pole, protože přece jenom se občas přitom něco snědlo.

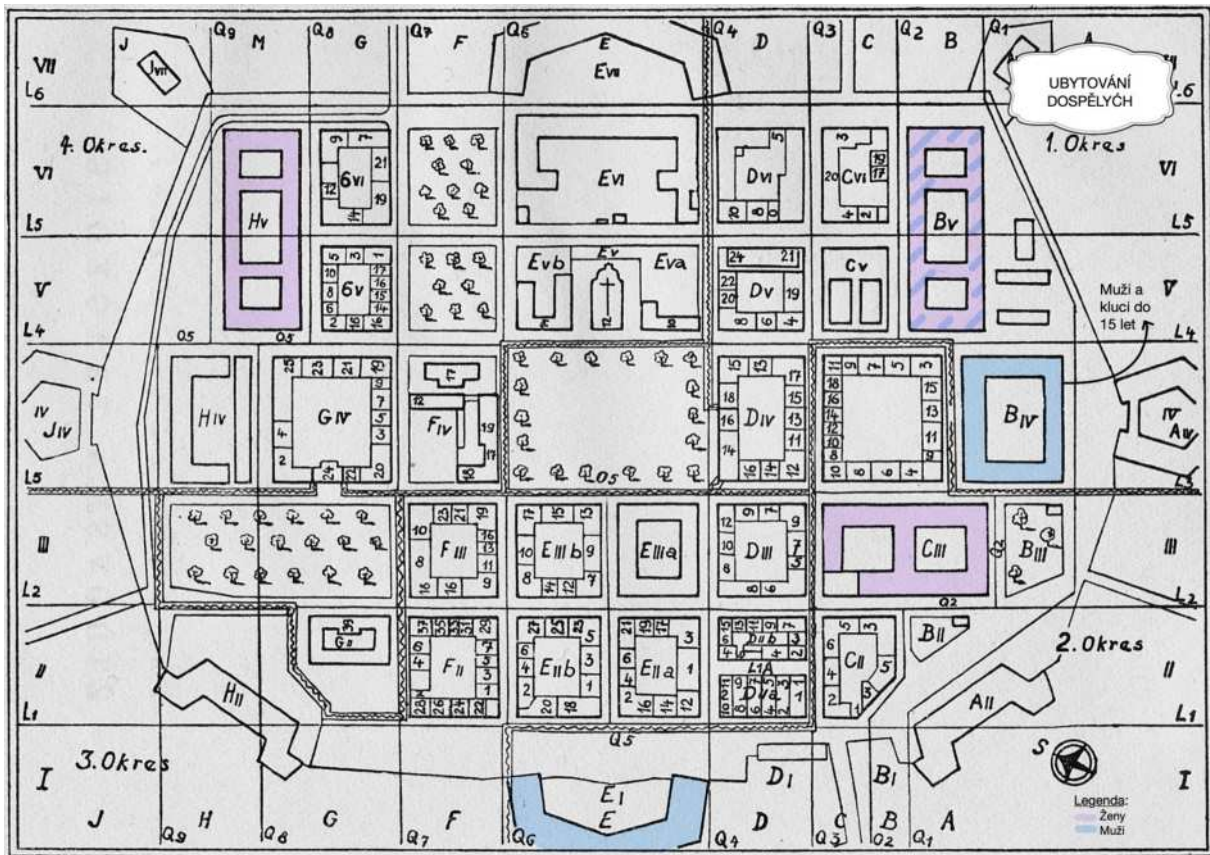
E. H.

Tak se stal můj bratr kočím, pokud byl pan Müller nemocný. Dostal propustku a chodil ráno a večer krmit koně a vozil dříví. Když se pan Müller uzdravil, tak už zase nebyl kočím, ale když potom přišli koně z Lidic, tak už o něm věděli, dostal se do landwirtschaftu jako kočím.

R. B.

Rourou bylo vidět až někam do Austrálie a na její stěně všechny podrobnosti tohoto nezbytného lidského konání. Když jsem tam poprvé přišel vyděsil jsem se natolik, že jsem dostal zácpu, takže jsem musel jít na marodku.

M. G.

Ubytování žen a mužů v Terezíně

DĚTI A MLÁDEŽ V TEREZÍNĚ

Kresba domova pro dívky v Terezíně

Byl to život nenormální, většinu času jsme trávili v jednom pokoji, 40 chlapců bez rodičů. Spali jsme na třípatrových kavalcích, měli jsme zřídka čisté prádlo, jeden záchod asi pro 200 lidí, jídla moc nebylo, strach před transportem byl neustálý.

J. F.

Děti přijížděly do Terezína hned s prvními transporty z Prahy a Brna v listopadu a prosinci 1941. Stejně jako z dospělých se i z dětí stali vězni. Musely zpočátku spát na betonové podlaze, hladověly, byly odloučeny od jednoho z rodičů, nesměly opustit kasárenské budovy... Přišly do neznámého, nepochopitelného prostředí, kde o ně zpočátku nebylo nijak postaráno. Teprve později komandatura povolila jednou týdně návštěvy u rodičů v případě, že žili v jiných kasárnách.

Počátky domovů

Děti zpočátku bydlely v hromadných kasárenských ubytovnách společně s rodiči. Dívky a chlapci do 12 let u matek, starší chlapci společně s ostatními muži. Ve všech mužských kasárnách byly od začátku zřizovány zvláštní místnosti pro chlapce do 16 let, později byly zřízeny místnosti pro chlapce a

pro děvčata i v Podmokelských kasárnách. V únoru 1942 vznikl první dívčí domov v Hamburských a Drážďanských kasárnách. Děti zde byly rozděleny do pokojů podle stáří. Z těchto pokojů po otevření ghetta v létě 1942 vznikly první, chlapecké a dívčí domovy. Domovy byly umístěny v budovách vyhrazených pouze dětem, jejich vychovatelům a personálu, který zajišťoval jejich chod.

Personál domovů se skládal z dobrovolníků, které shromáždili Egon Redlich a Fredy Hirsch. Kvalifikovaných pedagogů a vychovatelů bylo mezi nimi velmi málo. Za vychovatele byli přijímáni většinou mladí lidé, a to z ideologických důvodů. Pokud měli nějaké zkušenosti s péčí o děti, tak je získali většinou na letních táborech, v sionistických hnutích mládeže nebo v přeškolovacích kurzech.

Chodili jsme do „školy“ i na pravidelné vyučování. Učili se tam počty, zeměpis, snad dějepis a další předměty. Také mezi nás chodil rabín, který nám vysvětloval podstatu židovských svátků. Samozřejmě to bylo tajné, vždycky stála venku nějaká hlídka a když šel nějaký četník nebo Němec, museli jsme ty sešity schovat a předstírat, že si hraje.

T. B.

V uličce se moc dobře vedla polštářová bitva a také se pořádala různá "divadelní představení". Takhle jsme si přečetli a zahráli kriminální povídku o bývalém zaměstnanci pojišťovny, který se jí mstil za nějaké příkoří tím, že z věže ve městě velkou čočkou koncentroval sluneční paprsky a tak zapaloval domy, pojištěné u té pojišťovny.

M. G.

Život v domovech / heimech

V domovech se postupně vyvinul komunitní způsob života. Každý domov tvořilo několik pokojů, pro které se obvykle používal výraz heim v počeštěné podobě. Podle zásad kolektivní výchovy tvořily tyto heimy uzavřené komunity, ve kterých si vychovatelé sami řídili rozvrh celého dne. Do jednotlivých pokojů byly děti přidělovány podle věku a starší děti a mládež také podle pohlaví. V jednom pokoji bydlelo průměrně 20 - 30 dětí. Každý domov měl svého vedoucího, sociálního pracovníka a marodku s lékařem. Na jednotlivých heimech s dětmi žili většinou 2-3 opatrovníci a další vychovatelé.

Vyučování dětí bylo zprvu úplně zakázáno. Teprve později německá komandantura povolila učební kroužky, protože starší děti (od 14 let), které byly zařazené do výroby, nebyly dostatečně šikovné. V kroužcích směly děti kreslit, věnovat se ručním pracím - aby byly při pozdějším zařazení do práce šikovnější, a zpěvu, protože se prý při něm lépe pracuje.¹ Přes zákaz se terezínské děti, byť tajně, učily.

Aby vychovatelé obešli zákaz vzdělávání židovských dětí postupně vytvořili systém ilegálního vyučování. O výuku se z počátku starali opatrovníci na domovech, časem je nahradili učitelé, kteří do domovů docházeli každé dopoledne. Postupně se podařilo zřídit všechny třídy obecné školy a primu až kvartu gymnázia. Děti se učily na svých pokojích nebo docházely do jiných domovů. Výuka probíhala 3-4 hodiny šest dní v týdnu, často i v neděli, mnohdy však s obtížemi a velmi nepravidelně.

¹ Karel LAGUS - Josef POLÁK, *Město za mřížemi*, Praha 2006, s. 211.

Personál se často měnil, podle toho jak byli vychovatelé a učitelé zařazováni do odcházejících transportů. Těžce se sháněli i vyučovací pomůcky. Nebyly školní knihy, sešity, tužky. Vězni sami rozmnožovali pro děti alespoň slabikáře Sluníčko. Děti, které od 14 let podléhaly pracovní povinnosti a neměly možnost účastnit se dopoledního vyučování, navštěvovaly večerní kurzy. Někdy děti vstávaly dříve a výuka probíhala ještě před jejich odchodem do zaměstnání.

Život subjektivně nebyl nějak nepříjemný, nepříjemné bylo, že nebylo dost vody a záchodů, že nebylo jídlo, ale jinak jsme byly mladé holky a měla jsem kamarádky a dělaly jsme všechny možné věci a měly jsme výborné učitelky, které nám večer dělaly školu. I když byl člověk unavený po dvanáctihodinové práci, večer nikdo nespál, ale všichni do sebe úplně vsávali to, co nám ti učitelé říkali. Hudební výchovu dělal Karel Berman u harmonia ve sklepě, kde nám všechny opery přezpíval a vysvětloval. Pak jsme nacvičovali "Brundibára", já jsem zpívala ve sboru. Zpívala jsem také ve sboru v "Prodané nevěstě", takže jsem vlastně všechny ty opery uměla nazpaměť

R. Ž.

„Práce betreuerek spočívala v tom, čemu by Němci řekli Heim-Mutter, byly to takové mámy, to znamená, že jsme se o děti staraly od rána do večera a od večera do rána. Při vstávání, mytí, snídani, při jídle, připravovaly jsme jim zábavu, chodily s nimi na baštu. Ten první rok jsme pro ně ještě neměly učitele, takže jsme je tajně učily číst a psát. Jak známo, Němci tomu nepřáli, takže děti byly nacvičené, že kdyby tam náhodou zavítal nějaký Němec, muselo se to rychle změnit na nějakou hru /.../ protože vychovatelská činnost byla vlastně jenom jako vedlejší produkt naší práce, ale hlavní náplň byla vlastně určitá náhrada jejich matek nebo lidí, kteří se o děti starali. Polovička dětí pocházela ze židovského sirotčince, polovička tam měla maminky nebo i oba rodiče. Rodiče bydleli pochopitelně na ubikacích, museli pracovat, takže to pro ně i pro děti bylo mnohem výhodnější, že děti žily v domově. Měly tam kamarádky, mohly si hrát, dostávaly snad i o něco lepší jídlo. Maminky, pokud existovaly, chodily děti večer mezi šestou a sedmou děti navštěvovat...²

Výchovné metody, systém práce a ideové zaměření závisely na osobnosti a světovém názoru toho kterého vychovatele. Existovaly domovy vedené v sionistickém duchu, domovy s levicovými vlivy i asimilačními tendencemi.³

Každá třída té školy tvořila jakýsi miniaturní domov a byla vlastně svéráznou jednotkou, neboť vychovatelé působili na své svěřence, na děti, podle svého politického přesvědčení. Eisinger byl komunist, vedl tedy děti k myšlenkám socialistickým a komunistickým. Na sedmičce byl sionistický vychovatel, který vedl děti v sionistickém duchu a učil je hebrejské písně. Náš domov byl domovem českých chlapců, pod vedením Arno Ehrlicha, který se teď jmenuje Erban a žije na Floridě. Tento chlapec, kterému nebylo mnoho přes dvacet, nás vychovával ve skautském duchu. Učili jsme se zásadám skautské mravnosti, hráli jsme skautské hry, učili jsme se různé skautské umění, vázat uzle apod.

T. B.

² AŽMP, Sbírka Rozhovory s pamětníky šoa, kazeta č. 324a-c.

³ Franková, Anita, *Terezínská výchova*, in: *Terezínské studie a dokumenty 1997*, Praha 1997, s. 115.

V péči o mládež se projevoval vliv sionistů, asimilantů a levicově zaměřených vychovatelů. Ale ať už byli jakkoli orientováni, všichni nás vedli s láskou a k nejlepším lidským vlastnostem, ať už sami směřovali ke komunismu, nebo do Palestiny.

A. L.

Rozpor mezi Hašomerem a komunisty byl jedině o územní otázku. Takže jsem vlastně přešel do partaje a byl jsem v Terezíně v roce 1943 i oficiálně do partaje přijatý.

M. F.

Takže kdo dostal balík, stejně jsme to každému nabízely, takže pak jsme udělaly takovou pravou komunu, jak jsme se to dozvíдалy od sionistického hnutí.

E. H.

Mnohé domovy vytvářely vlastní časopisy. Děti psaly texty, kreslily ilustrace, pořádaly literární a jiné soutěže.

V roce 1943 po prosincových transportech, kdy také odjela naše opatrovnice Hanka Sachslová a mnoho kamarádů, se náš Heim 236 najednou dost vyprázdnil. Abychom přišli na jiné myšlenky a také zabavili ty kamarády, kteří zůstali a uměli číst, začali jsme s kamarádem Petrem Sedemannem vydávat časopis DOMOV. Vydávali jsme ho v jediném exempláři a číst jej mohl každý, kdo uměl číst, což ovšem zdaleka nebyli všichni.

M. G.

Rozdělení dětí do domovů

V rámci tzv. uzavřené péče žily děti ve věku od 4 do 10 let v „dětských domovech“, od 10 do 16 let v „chlapeckých a dívčích domovech“, mladiství mužského pohlaví mezi 16 a 18 lety v „učňovských domovech“ a v domovech pro „mladé dělníky“. V učňovských domovech mnohdy zůstávali chlapci až do dvacátého roku. Domovy pro mladší děti byly většinou národnostně smíšené, pohromadě tak žily děti české, německé, holandské a dánské. Chlapecké a dívčí domovy už byly většinou rozděleny podle národností. Jednou z výjimek byl domov německých dětí L 414, ve kterém byly dva pokoje pro starší české dívky, protože domov pro české dívky neměl dostačující kapacity.

Přehled dětských a mládežnických domovů v Terezíně

národnost	pohlaví	věk	Dřív. využití	označení	nejv. stav	Vedení domova
česká	chlapci	10 - 14	škola	L 417	350	Otta Klein, vedoucí výuky Bruno Zwicker, sociální pracovnice Luisa Fischerová
česká	dívky	10 - 16	voj. správa	L 410	450	Růžena Engländerová, Walter Freund, Karel Huttner, od léta 1943 Willy Groag
německá	děti	10 - 14	voj. velitelství	L 414	350	Sigi Kwasniewski, Vava Schönová
česká, německá	děti	4 - 10	pokladna	L 318	300	Berta Freundová, Michal Flach
smíšený domov	děti	4 - 10		C III	100	
smíšený domov	děti	4- 12		Q 609	250	Josef Krämer, zástupce Jan Jochowitz
česká	chlapci	16 - 18	domovy učňů	Q 710, L 218, Q 706, Q 708	500	

4

DOMOVY PRO MALÉ DĚTI (Q 719, Q 721 a L 607)

Nejmenší děti byly umístěny v kojeneckém ústavu (Säuglingsheim) na Q 719 a Q 721, a to od narození až do věku dvou až dvou a půl let. Původně byl domov kojenců umístěn v Drážďanských kasárnách, v průběhu roku 1942 se přestěhoval do vlastní budovy. Byl to dům o několika patrech, říkalo se, že to byl nejvýstavnější dům v Terezíně. Na každém patře bylo vždy 6 - 8 pokojů. Děti měly své pokoje v bezprostřední blízkosti matek, které se o ně staraly. Jakmile matky přestaly své děti kojit, musely se vrátit do práce a o děti už pečovaly pouze sestry. O děti se staralo sedm lékařů a asi 60 sester, jedna lékařka byla určena pro matky. V domově bydlelo přes 200 dětí, v každém pokoji bylo většinou kolem deseti postýlek. Jídla pro děti bylo málo a bylo velice skromné, většinou ředěné mléko, větší děti dostávaly i bramborovou kaši.

„Jídla bylo velmi málo, děti byly stále hladové. Nemohly jsme je krmit jednotlivě, protože když ostatní uviděli jídlo, byli by se ukřičeli. Nezbylo než posadit si je do kruhu a krmit je všechny najednou z kastrolu. Hygienické to samozřejmě nebylo, ale nebylo možné trápit sedm hladových dětí pohledem na jídlo a krmit jen jedno...“⁵ „I prádla bylo zoufale málo, na sedm dětí jsem fasovala 20 hadrů, které se používaly místo plen. To bylo příliš málo, a tak sestry tyto hadry pořád přepíraly a sušily u kamen...“⁶

Když děti v kojeneckém ústavu dosáhly určité samostatnosti, zpravidla kolem druhého roku, přecházely do batolecího ústavu (Kriechlingsheim), který byl na L 607.⁷ Zde děti zůstávaly až do svých čtyř let.

4 AŽMP, sbírka Terezín, Vzpomínky a literární tvorba o Terezíně, inv. č. 34.

5 Archiv Beit Terezin, Vzpomínky Věry Hájkové, Výpověď M. B.

6 Tamtéž, Výpověď N.G..

7 Hájková, Věra, *Nejmenší vězni v Terezíně*, in: Terezínské listy. Sborník památníku Terezín, r. 26/28, Památník Terezín 1998, s.62.

Reportáž z ústavu kojenců.

Dveře se otevřely a my tři vešly do pokoje maličkých. Je to naše Truda, jedna dívka se znávným zájmem o dětskou výcnovu a ja.

Uviděly jsme podél zdi asi deset bílých postýlek, zlatě jako klec, jen hořejší strana chyběla. Otevřeným oknem proudil vzduch a světlo, všechny děti byly s maminkami na sluníčku. Jen na dvou lůžkách se rozvalovala miminka. Byla nemocná. Nakláněla jsem se nad ní jako obryně a nadšeně jsem pozorovala okatá, bezmocná stvořenicka.

Měly tak malé nožičky a rucky, že jsem je bezděky přirovnávala k nejjemnějším lékařským nástrojům a jejich prstíky s růžovými alaněmi k citlivým květům. Monla jsem na nich oči nechat a na každém z nich jsem viděla nový půvab. Prošly jsme čtyřmi pokoji a v každém bylo několik dětí. Broukaly si něco pro sebe a zřejmě jim bylo dobře. Chtěly jsme o dětech zvědět trochu více a začla jsem se vyptávat naši průvodkyně.

"Kolik je zde dětí, pani doktorke?" "A kolik vam jich odjelo transportem?"

"Celkem zde máme 220 dětí, z nichž 90 se jich narodilo zde. Transportem odjelo asi 40 dětí."

"Měly zde děti nějakou nakazlivou nemoc?"

"Ano, hlavně střevní kathar v létě roku 1942 a spalničky se zanětem plic. Nemoc jich zahubila asi 80."

"Mění se zde hodně stav? A jaká národnost je tu zastoupena nejvíce?"

"Průměrně zde máme vždy stejný počet dětí, 200 až 220. Nejvíce je zastoupen Protektorát, pak Německo, Holandsko, Dánsko."

"Do kolika let mohou děti zůstat ve zdejších ústavě a v jakém stáří odcházejí do domova batolat?"

"Kojenci zde mají bydlet do 1 1/2 roku, ale bydlí průměrně 2 roky, potom jdou do tak zvaného "Kriechlingsheimu", kde jsou až do 3 1/2 až 4 let."

"Bydlí některé děti jen u rodičů?"

"Ano, asi 5 nebo 6."

"Je zde více děvčat nebo hochů?"

"Dříve více chlapců, teď naopak."

"Víte u všech dětí, jak se jmenují?"

"Ne vždy. Z Německa byly přitranportovány maličké úplně samy, jedno asi štimedělní, šestiměsíční a 2letých již více. Všechny jsou beze jména a přesně zjištěného stáří."

"Kolik je u vás lékařů a sester?"

"Doktorů máme 7 a 1 lékařku pro matky. Sester je tu 60 až 70 a pracují od 7 ráno do 7 večer s 2hodinovou poloční přestávkou."

"Co jedí děti?"

"Máme zde tak zvanou mléčnou kuchyň, kterou vede zvlášt školená sestra. Děti dostávají ponejvíce moučné, krupičkové,

vločkové, zeleninové kaše, pudinky, brambory i maso."

"Chybí něco vašim svěřencům?"

"Hlavně zelenina."

"Jak dlouho zde kojí matka dítě?"

"V normálních dobách půl roku, ale zde kojí i rok. Samozřejmě dostává pak dítě i jiné jídlo než mateřské mléko - je příkrmováno. Kojenec dostává 6-až 7krát denně jíst, když je starší, 4krát. Z počátku tu bylo zle. Matky nebyly zvyklé na nové poměry a neměly mléka. Dětem to hodně chybělo, protože mateřské mléko je velmi drahocenná a výživná látka."

"Co jste dělali, když ne byl takový nedostatek? Pomáhali jste si nějak?"

"To se později vyvinulo tak, že matky, mající hodně mléka pro své děti, odstríkávaly ještě pro jiné, co přebyvalo. Za to dostávaly odměnou dvojnásobné množství mléka kravského - tedy v některých případech až 2 l, něco, zvláštní výživnou polévku, ovšem mimo masa, a týdně 1/4kg margarínu a 300kg cukru. Třeba se to nezdá tak mnoho pro neterezijské lidi, ale my zde už to dovedeme ocenit. Je tu jedna uvědomělá matka, která má dítě v Praze u nejudovského otce a tedy odstríkává své mléko pro jiné děti. "Arbeitseinsatzem" jí byl udělen titul "Kojná Säuglingsheimu".

Myslím, že tento název dává podnět k hlubokému přemýšlení o tragickém rysu těchto dvou slov.

"Kdy se zde narodilo první dítě?"

"12. února 1942 - byl to chlapeček. Když si na to ještě teď vzpomenu, zamraží mne. Nebylo tu žádných nástrojů nebo pomůcek k porodu. Bylo to v dráždanských kasárnách, kde byl původně "Säuglingsheim". Další dítě se narodilo 2. března, pak přijely děti brněnským transportem a dále už se rychle plnil a vzrůstal jejich počet až do nynějších počtených 220."

"Kolik je kojenců v normální ústavě?"

"Asi 60 až 70, protože více by si jich, asi obyčejný smrtelník nevzal na svědomí. Jednak je to ohromná zodpovědnost a za druhé takřka nepřehledná práce."

"Jaký je zde denní řád?"

"Děti vstávají mezi 6. a 1/2 7 hod., najedí se, lékařská návštěva zpestří každé dlouhé ráno. V 10 hodin je přesnídávka, pak jdou děti na procházku do 12 hodin. Potom obědvají. V 1 až 1/2 2. je důkladná prohlídka nemocných a občas všech dětí."

"Jedí všechny děti dost, anebo je k tomu i zde musíte nutit?"

"Děti si nemohou uvědomovat, kde jsou a proto jedí jen dle své chuti jako vždy, jen s tím rozdílem, že teď je to třeba suchý chléb. Podle výsledků můžeme pozorovat jen dobrý účinek na všech. Některé děti prospívají více a také lépe při menších kvantech jídla. Matky tomu málo kdy uvěří a myslí si snad, že dětem nepřejeme, neboť dříve si opravdu málokterá matka uvědomovala naši nekonečnou trpělivost

DĚTSKÝ DOMOV L 318

Domov L 318 byl zřízen v budově na náměstí vedle radnice. Bydlely v něm byly děti od čtyř do deseti let. Děti žily v menších skupinkách – heimech - se stálými vychovatelkami. V každém pokoji bydlely děti ve skupinkách po 10, 15 a 20 a staraly se o ně vždy dvě vychovatelky. Jedna vychovatelka s dětmi zůstávala i přes noc. Děti spaly na dvoupatrových palandách, menší dole, větší nahoře. Matky v domově nebydlely, ale chodily děti večer navštěvovat. Pro děti, které neměly rodiče, se snažily pracovnice ústavu najít poručníky, kteří si brali děti na procházku a podle svých možností jim vylepšovali jejich chudý jídelníček.

Během dne si s malými dětmi vychovatelky hrály, starším se později několik hodin denně věnovala učitelka Marta Bleierová.⁸ Děti měly povoleno chodit na procházky, většinou je vychovatelky vodily na tereziánské šance.

Den v L 318 vypadal přibližně stejně na všech pokojích: „*Ráno budíček, vytáhnout děti z postýlek, v zimě se do chladna nechce, umýt, vyvětrat, obléci /.../ potom snídaně, kterou jsme pro ně fasovaly: káva a hory chlebě s margarínem nebo s řepnou zavařeninou /.../ V létě jsem často měla jeden doplněk, který jsme já i dívky milovaly. Seběhly jsme dolů na školní dvůr a daly jsme si rozcvičku, běh a trochu dětské gymnastiky, potom snídaně spořádaně u velkého společného stolu /.../ V poledne jsme pro děti fasovaly menáž do velkých společných nádob, vodnatou polévku, brambory ve slupce a omáčku ...po obědě byl odpočinek na lůžku – spánek. Nejunavenější byla opatrovnice /.../ Odpoledne různý program, svačina, příprava večere. Po večeri přicházely na návštěvu maminky a nastal hlučný zmatek. Naše ukázněné rozumné malé kamarádky se proměnily na velmi živé fňukavé děti, maminky měly různé dotazy, spousta hluku /.../ Pak bylo po všem, uklidnění, vykoupání nebo pečlivé mytí, náš heim měl to štěstí, že jsme měly vanu, ale jen studenou vodu a špatné mýdlo. A do postýlek, pohádka a každé holčičce pusy na dobrou noc a krátké pomazlení.*“⁹

DĚTSKÝ DOMOV Q 609

Domov Q 609 stál v ulici nově pojmenované Rathausgasse 9 (dříve Q 6). V tomto jednopatrovém domě se nacházelo více než deset místností, v nichž žili jak chlapci, tak i dívky. Děti české, německé a nějaký čas i děti z Dánska. Jednotlivé místnosti nebo několik místností dohromady bylo označováno velkými tiskacími písmeny od A po F. Děti se na pokojích měnily v závislosti na přijíždějících a odjíždějících transportech.¹⁰ V domově Q 609 chlapci na heimu A vydávali časopis Kamarád. Do časopisu přispívalo asi 22 chlapců, jejichž věk se pohyboval od 11 do 15 let. Za období od 28. října 1943 do 22. září 1944 vzniklo dvaadvacet čísel a vycházel v jednom exempláři každý pátek.¹¹

8 Archiv Památníku Beit Terezín, Vzpomínky Věry Hájkové, Výpověď A.P.

9 Šteflová, Lenka, Kamarád, dětský časopis z tereziánského ghetta, bakalářská diplomová práce obhájená na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity, Brno 2007.

10 AŽMP, Sběrka Terezín, inv. č. 434.

11 Hájková, Věra, *Nejmenší vězni v Terezíně*, s. 62.

Z MÉHO DENÍKU

Transport. Jest studené mlhavé ráno. Vstaneme, ustrojíme se a trochu poklidíme pomocí posluhovačky. Potom se ještě zabalí frestašky a chlebníky. Asi v deset hodin přijedou s vozíkem a odvezou batohy a větší zavazadla. V 11 hodin jdeme všichni na dráhu a v 12, 10 po krátkém brečlavém loučení se známky, odjíždíme. Dojmu nás, jaké množství arijců stálo u trati a mávalo na nás. Z vlaku do kasernace byla smutná a namáhavá cesta. Táhl jsem batoh a těžkou tašku. Vešli jsme do akademické školy v Hradci, kde jsme museli odevzdat zavazadla. Byli jsme zařazeni do místnosti č. 31. Každý měl jednu matraci a asi 50 cm místa pro zavazadla. K obědu byly vždy brambory s nějakou omáčkou, k večeři pak a snídani černá káva. Tam jsme pobýli tři dny. Odevzdávali jsme legitimace, stříbro atd. Jedli jsme moc prima věci, z domova přivezené, jako studená vajíčka, řízky a buchtý.

Michal Kraus

ZÁVIST

Jdu do dietní kuchyně. Cestou se zastavím. Proč? Abych pozoroval. Co? Závist a hlad. Několik žen stojí u kuchyně a žebřá. kolem nich míjejí lidé jdoucí pro jídlo. Ženy se na každého lepí. Prosí... Mají hlad. Jeden pán, Čech, jdoucí pro jídlo nebere polévku. V okamžiku, kdy se jedna žebrající žena zeptá? „Nehmen sie ihre suppe? Ich habe hunger.“ A pán odpoví „Nein.“ Má kolem sebe všechny ponížené. Pán je v rozpacích. Komu má dát polévku? Snad bůh pomohl. Opodál stojí žena. Suchá, vetchá, vyhladovělá. Pán ji zahlédne a jde obklopen ostatními ženami k ní. Vezme od ní hrneček na polévku. Paní je Němka. „Proč to nedáte mně? Vždyť já jsem také Češka, jako vy. Nemyslíte ani na své!“ ozve se za pánovými zády. Pán, ač je Čech, je šlechetný. Proč má drásat srdce té, která přesto že má hlad, nezapomíná na čest.

Tomáš Gans

PŘÍHODA NA CESTĚ DO ZKK

Jest 11 hodin. Jdu směrem do ZKK. Přicházím k závorám, a vidím jak proti mně jde stařec. Nese si vůj oběd. Pojednou mu vypadne hrníček z rukou a kaše se vylije na zem. Stařec se shýbá a lžící nabírá kaše zpět do hrníčku. Myslím si ubožák, a takových smutných příhod je v Terezíně na sta.

Pavel Schimerl

PRACUJÍCÍ LID

„Hej, hou, hej, hou, to pracující jdou, hej, hou, hej, hou, to pracující jdou. Bravo, ať žije pracující lid. Už jsme potvrzeni pěkně na bílém. Bravóóó, ať žije pracující lid, ať žije. Máme dvakrát týdně dekádu a 100 % „zusati“ každý den.“ Možná, že je to divný začátek článku. Ale kdybyste přišli 2. března 1944 na domov A, nebyli byste asi slyšeli něco jiného. Totiž 2. března nastoupilo 8 mužů a ½ (Jirka Gross) do práce a zachvátila je zahradnická horečka. Všichni začali vytahovat své pracovní obleky a dokonce si představte, že jindy tak pořádný hoch Lévuš měl rozházenou poličku a nepořádek na posteli, a to nemluvím o J. Grosovi a Mydlajsovi. Končilo to jako obvykle tím, že přišel pan „Generál“, a všichni dostali vynadáno. Radím proto všem, aby se nehlásili do práce.

Vašek Šulina

DÍVČÍ DOMOV L 410

Domov L 410 byl založen v září 1942. Byly v něm ubytovány české dívky od 10 do 16 let, které zde mnohdy zůstávaly až do 18 let. V jednom heimu bydlelo zhruba 25 až 35 dívek na třípatrových palandách. Program dne byl podobný jako v jiných domovech. Dopoledne probíhalo vyučování, odpolední program si utvářely jednotlivé heimy samy. Večery byly vyhrazeny návštěvám rodičů a kulturním akcím. Pro dívky, které musely přes den pracovat, vychovatelé navíc organizovaly večerní vyučování. Většina dívek pracovala v zemědělství a v zahradách kolem Terezína.

„První vyučování bylo věnováno hebrejštině, ale později jsme měli i češtinu, dějepis, ruštinu, výtvarnou výchovu, literární čtení /.../ Vyučování bylo pravidelně večer po pracovní době a také v neděli dopoledne. Na našem pokoji se vytvořil zásluhou pedagogického umu Irenky Krausové pěkný kolektiv a myslím, že to na ostatních pokojích bylo stejné. Většina vychovatelek byla komunistického zaměření a snažily se vštěpovat svým svěřenkyním nejen svůj světový názor, ale také rysy komunistického člověka a tedy i kolektivismus. Na našem pokoji jsme měly např. komunu, která se dělila o vše, i o balíčky z domova, pokud je některé z nás dostávaly.¹³

Dívky z pokoje XI vydávaly časopis Bonaco. Zaznamenávaly svůj každodenní život a prostřednictvím reportáží sledovaly dění v jiných částech Terezína, se kterým se mohly seznámit díky své práci.

Zprávy z našeho domova.

V domově č. XI bydlí eč dívek pracujících na nejrůznějších místech: v kuchyni a v kancelář, v lékařské ordinaci a v zahradě. Všem společná je živá touha něčemu se naučit a pozvednout jedenáctku z pouhé společné ubikace na skutečný domov dobrých kamarádek. Na splnění tohoto programu zveme si referenty odborníky, kteří nás seznamují se základními vědomost' mi nejrůznějších oborů a sdílejí s námi své zkušenosti.

Dosud jsme měly tyto přednášky „ Černošská píseň“, „Vzpomínky na středoškolská léta“, „Francouzská revoluce“, „Moderní umění“.

Chystáme pokračování těchto témat, přednášku o biologii a j., neposloucháme trpně, děláme si poznámky a žádáme na přednášejících kontrolní otázky. K prohloubení vnitřního života domova pořádáme volné večerní rozhovory, na které chodíme bez tužky a sešitu pohovořit si o různých záležitostech. Zařídili jsme fornd pro nemocné a pro dívky, které nedostávají balíčků.

Ve volném čase čteme, opakujeme nebo cvičíme cizí jazyky. Chceme si připravit samy různé referáty, které zde případně uveřejníme nebo zkritizujeme.

Také tento časopis má být prostředkem, kterým chceme vychovat 24 vzdělaných dívek tvořících spolu pevný kolektiv – domov č. XI.

T.

Podzimní vlně transportů z Terezína roku 1944 byl domov z důvodů velkého úbytku dětí zrušen a dívky, pokud měly v Terezíně rodiče, se přestěhovaly k nim nebo přešly do domova L 414.

13 Tamtéž.

CHLAPECKÝ DOMOV L 417

Chlapecký domov L 417 má své základy již v Sudetských kasárnách, kde byli pohromadě soustředěni chlapci ve věku od 11 do 13 let. Byly to děti z prvních transportů, tehdy především tvořily osazenstvo pokojů dětí z brněnského sirotčince. Samostatný chlapecký domov vznikl jako jeden z prvních, byl založen už v červenci 1942, kdy se sem přestěhoval domov ze Sudetských kasáren a postupně přibývali další chlapci. Postupně se vytvořilo deset heimů. L 417 se stal domovem pro české chlapce ve věku 10 - 16 let. Tak jako v ostatních terezínských domovech snažili se i pracovníci v L 417 dát životu dětí pevný řád. Probíhala zde ilegální výuka, na kterou docházeli i chlapci bydlící v hromadných ubikacích společně s dospělými.¹⁴

Nejznámějším domovem a nejvíce připomínaným byl heim I, v čele s Valtrem Eisingerem, který si vytvořil vlastní samosprávu, Republiku Škid, a vydával časopis **Vedem**.

Z časopisu Vedem¹⁵

*Nám je každý člověk bratrem
ať je křesťan nebo žid
my jdeme svorně pod prapory
chlapců republiky Škid*

Vlastenectví

Náš domov byla obdélníková místnost, uprostřed mezi pryčnami vznikl úzký prostor. Čela kavalců tvořila průčelí a ulička byla přeměněna (vyzdobena) jako "Václavské nám." Bylo použito papíru, sehnanych barev atd. Namalovány domy, obchody a čelní blok kavalců představoval Muzeum. Pro nás všechny byla Praha něčím drahým, nebylo v této akci nic samoučelného,. Před Muzeem byla namalovaná tramvaj č. 1, nevadilo, že tam Jednička nikdy nejezdila, to zas byl náš domov, co představovala kresba.

E. P.

KULTURNÍ REFERÁT

V uplynulém týdnu byly dvě přednášky: Hanuše Weila - Historie šachu a Pepka Taussiga a Nory Frýda -Gogol. Co se první přednášky týče, byla jistě svědomitě připravena a Wehlík ji ze sebe chrlil naprosto nazpaměť'. Obávám se, že na ní bylo málo původního. Úkolem přednášejícího není totiž, aby jeho ústy mluvila kniha, z níž přednášku dělá, ale má shánět materiál a jako včela stráví a v sobě zpracuje ovocnou šťávu, tak má ze sebraného materiálu vycucat to nejvhodnější a ze všech takto nasbíraných myšlenek sestavit vlastními slovy přednášku. Druhá přednáška byla jedna z nejhodnotnějších, jaké kdy na domově byly. Přesto však mám něco, co bych Pepkovi Taussigovi vytknul. Všimli jste si doufám, že když vázl v řeči, jako záchranného pásu se chytil anekdoty. Anekdoty a povídky sériově vyráběné jsou jako hotové, zabalené dárky s nadpisem: "S nejsrdečným přáním všeho nejlepšího posílá . . ." ve forotě, které na požádání a kdykoliv je v tísní, třepe Pepek z rukávu . . . Pepkova přednáška nás velice poučila nejen o Gogolovi samém,

14 Franková, Anita, *Terezínská výchova*, s. 115.

15 <https://www.vedem-terezin.cz/republika-skid.html>

ale i o době, která ho vytvořila. Norovi bych, myslím, mohl vytknout, že při předčítání ukázek příliš přeháněl, a též méně gestikulace by neškodilo. Konec jeho přednesu vyzněl však velice silně a vzletně . . . Celkem možno říci, že se přednáška podařila. Velice mnoho si slibujeme od cyklu přednášek o ruských literátech.

-nz (Petr Ginz)

CHVÁLA A HANA

Z několika stran bylo konstatováno, že předseda U, Laub nic nedělá. Ještě k tomu si dovolí, /asi za zásluhy/ nechat si vymýt od Maiera s-šálek. To se totiž stalo, když byl ještě zdrav.

Novinové U, Ginz přenechává obyčejně příspěvky svému osudu, a shání je pak až po cestě do tiskárny, kde by co vytřepal. Snad není vina jen na jeho straně.

Kulturní U, Pan Kotouč nechává nejen plavat večírky, nýbrž i otevřený vodovod, asi, aby to plavání podpořil.

O divadle si již jen mluví. Perský kabaret, příležitost, kde bychom se ukázali, pane Seck, zůstane asi ztracenou šancí. Dornička usnula v lese a s ní i celý zlatý kolovrat. Hledá se princ, který by to vše probudil

Pořádkové U, Fishl, je zřejmě již jen parádním kouskem, neboť pro nedostatek jeho činnosti nemohli jsme dosud dosáhnouti bílé vlajky.

Menážní U, Krausík již zapomněl na prů-, které jsme měli, že jsme chodili bez pokličky pro menáž. Snad myslí, že je silniční prach nejlepším kořením.

Nejvyšší z nejvyšších, Marodý Pán má někdy též úmyslu, chopit se ranního pořádku. Zůstává ale jen při úmyslu.

Někteří S odpočívají na svých vavřínech. Proto není možné, aby byl dodělán vodovod, Brady, který potřebuje jen trochu sádry. Výzdobu musíme přímo vynucovat na Benoškovi a doprošovat se.

-yer.

JAKÝ JSI MLADÍK PROZRADÍ ZRADÍK

Ale prozradil také, jací jsou dospělí rozumní páni. To Handa Rauders, například, byl vyzván, aby došel jisté paní z Wärmeküche pro oběd, že jako dostane jeden plus bod. Hele, hele, ta celá soutěž je tedy k tomu, aby bábrlinky a pedagogové mněli stále kolem sebe hejno ochotných přísluhovačů, kteří by jim čistili boty, chodili pro menáž, stlali postele atd.

(Hanuš Hachenburg)

EXISTUJE V DEMOKRATICKÉ REPUBLICĚ ŠKID SVOBODA SLOVA?

Nezlobte se na mne, že začínám tak trochu Vlajkařsky. Ale neexistuje. Ovšem že nikdo ji výslovně nezakazuje. Ale dotyčný člověk, který něco uveřejní, je jednoduše zesměšněn. A protože dává něco poctivého, kousek sebe, na kterém mu záleží, tak jej to tak trochu mrzí. Páni kritici – ne, to je špatný výraz, kritika ukazuje přece rozumně na chyby a tím je prospěšná, - páni satyrikové vezmou autoru všechnu chuť. Nutí ho, aby když chce psát, pískal do taktu galerii. A nikoho uráží snad ukázat nějakou cestu lepší. Jenom všechno zbytečné, tedy to, co nejedná o haruškách a jiné, co obecenstvo zajímá, se ničí. Kultura je právě buď sranda nebo je vážná a je nutno je zesměšnit. Doufám, že mi rozumíte. Od sociálních fejetonů přes Wolkera k zelenému stromečku. Jsem vážně rozhodnut, že se na časopis vykašlu, nepřestanou-li tyto poměry. Nač pak věci, které jsou mi

drahé, si nechat zesměšnit. Neříkám, že moje příspěvky jsou nějak zvláště důležité a že by bez nich časopis nemohl existovat. Ale věčným posmíváním mi byla vzata všechna chuť práce pro domov. Teď jsem zvědav, jestli budete dělat dlouhé obličej a volat na mně, „- Pst, vážný Hachenburg!“

Ha- (Hanuš Hachenburg)

ROZHLÁSEK DOMOVA 1

*Dnešní týden, milí lidé,
mnoho toho k psaní bude.
Jsou teď zkoušky z matky
češtiny a fyziky.
Každý se teď stává málem
Nelsonem, tu, admirálem.
(Plavem jako ryba
což je velká chyba.)
A nedávno byl tu zas
footballový jest zápas.
L 417 contra 218.
Dostali jsme gólů pět,
inu, darmo vyprávět.
Zato v soupeřovu bránu
nedali jsme ani ránu.*

KULTURNÍ REFERÁT (leden 1944)

*Minulý týden začal velkolepý přednáškový program. Doposud byly přednášky – Liebstein: O televizi, Ginz: Buddhismus, Beno Kaufmann: Hinduismus. Chceme-li ohodnotit význam těchto přednášek, můžeme říci: Jsou velice vhodným doplňkem časopisu. K životu kulturnímu nestačí totiž samotný časopis, neboť články, které svými rozměry přesahují ustálenou normu, třebaže často svým obsahem jsou velice hodnotné, nemohou být do něj přejaty. Že svou hodnotu přednášky opravdu mají, tomu nasvědčuje nejen zájem posluchačů, ale i vzrůstající počet přednášejících, kteří nám zase připravují několik dobrých přednášek:
Mühlstein: Mozart, Kohn: Staročeština, Weil: Historie šachu, Roth: Servantes, Kotouč: Kriminalistika. Jedno nám však schází. Přednášky dospělých. Nikdo z nás totiž nemá takové znalosti, aby nám mohl vykládat o politických směrech, ideologických. Doufám, že i tato mezera bude brzy vyplněna.*

-nz- (Petr Ginz)

Pokoj VII v domově L 417 měl jméno Nešarim (Jestřábi) a byl veden tehdy dvacetiletým Františkem Maierem v lehce sionistickém duchu. Dochovalo se celkem 23 čísel a tři čísla zvláštního vydání časopisu **Rim Rim Rim**, který chlapani z domova vydávali.

Z časopisu RIM RIM RIM jsme vybrali ukázky z rubriky NOVINKY

Víte že...

- *že je 25. února, se ještě ani jednou v tomto roce v umývárně netopilo? Pak máme být čistí!!!*
- *že přestože je u nás ve škole 250 hochu, nebyla tu zřízena výdejna jídla a my musíme pro obědy a večeře do Hamburku? Či je to vina?*
- *že v mužstvu W. A. došlo k roztržce mezi řezníky kuchaři a že řezníci se patrně spojí se zahradníky, nebo budou hrát sami? Tím vznikne čtvrté dobré fotbalové mužstvo Terezínské ligy.*
- *že některé půdy v blocích se vyklízí a připravují se na schleusku?*
- *že všechny přibylly v balících se teď na poště zabavují?*
- *že v Hamburku je asi 200 pokojů prázdných?*

Víte že...

- *že na vyvážení mrtvol z Leichenkammer budou zřízeny pravé pohřební vozy?*
- *že v Magdeburgu bude výklenek, ve kterém bude každý týden vystaveno dílo některého terezínského malíře?*
- *že na přepravování budou zřízeny zvláštní vozy, ve kterých bude zařízení, že se přepravované jídlo udrží teplé?*
- *že americká vysílací stanice vyplatila známému houslistovi Jaschu Heifetzovi za jediný ½ hodiny trvající koncert 15.000 dolarů, tak jako přes půl milionu K?*
- *že elektrické dráhy pražské mají trať dlouhou přes 1.000 km. Dopravují ročně téměř 250 mi. lidí. Jeden vůz oběde ročně 49.000 km, kdyby jel stále rovně, oběl by zeměkouli. Řidič ujede za den 92 km.*
- *že každý nový transport, který přijede do Ghetta musí být odvšiven?*
- *že ten, kdo se ještě nepřihlásil do pětiboje RIM – RIM – RIM, má nejvyšší čas, aby tak učinil?*

Do L 417 se přestěhoval z Hamburských kasáren v lednu 1944 heim 236, protože se do „Hamburgu“ údajně měli nastěhovat holandští židé a měla se zde zřídit "šlojska". Dva, tehdy dvanáctiletí kamarádi Martin Glas a Petr Seidemann vydávali od prosince 1943 do května 1944 časopis Domov¹⁶. Martin převážně psal a Petr kreslil. Celkem vydali deset čísel.

Z časopisu Domov

Prosím, posuzujte tento časopis relativně, je to naše první práce tohoto druhu.

Redakce

Zjistili jsme právě od jednoho našeho reportéra, že se v Kinderheimu C II 236 objevil nový druh sportu. Je to chytání blech. Vyslali jsme na místo činu jednoho spolehlivého agenta, který zjistil toto: Každý den o jedné hodině noční vstává Jiří Lagus ze své postele a štrachá se se svíčkou v ruce na chodbu. Jak nám bylo oznámeno, zabil včerejší noci 2 blechy, 3 těžce poranil a 1 mu skočila za krk. Unaven touto těžkou prací, šel si zase lehnout. Výsledek tohoto užitečného sportu byl jedinečný. Příští den našlo se u Jiřího Laguse pouze 28 blech!

Paní učitelka dala chlapcům za úkol napsat nějakou robinsonku. Nejkratší to měl Josef Salamanek. On napsal: „Letěl jsem letadlem, které začalo hořet a já jsem spadl na ostrov, kde jsem ihned chcipl. Dál nemůžu psát, protože jsem mrtvej.“

16 <https://www.vedem-terezin.cz/domov/casopis.html> ...

TRANSPORTY NA VÝCHOD

Transport na cestě z Terezína na nádraží v Bohušovicích

Bylo to 5. září 1943. V transportu bylo pět tisíc lidí, muži, ženy i děti. Seděli jsme u vedlejších kolejí na trávníku, bylo to v poledne a najednou jsme uviděli ty nákladní vagóny, ty dobytčáky, to byla velká rána, že nás budou transportovat jako dobytek, sto lidí do každém vagónu. /.../Jeli jsme třiatřicet hodin, za tu dobu vlak jednou zastavil a dostali jsme trochu vody a mohli jsme vyprázdnit kbelíky. Jen jednou za třiatřicet hodin. Jeden kýbl pro sto osob. Dokonce jsme se tomu smáli, na to nezapomenu. Každý měl na sobě několikero oblečení, pět kalhot, tři kabáty, kostým atd. a jedna žena, když šla na kýbl, tak se do těch svých mnoha kalhot nemohla dostat a všichni jsme se tomu smáli.

R. Sch. V.

2.500 lidí šlo napřed a potom my jsme šli v druhém vlaku, takže jsem se tam ocitla později a měla jsem strach, že už mámu nevidím, nevěděla jsem, co se bude dít. S Karlem jsem se loučila celou noc, tenkrát jsme brečeli, jenom jsme tam seděli a brečeli jsme tak strašně, protože on chtěl jít se mnou a já jsem mu říkala, že tam asi rozdělí muže a ženy a možná, že ho tam zastřelí a že musí zůstat s mámou. Jeho matka byla totiž skoro slepá, paní Klingerová, on se o ní staral.

D. G.

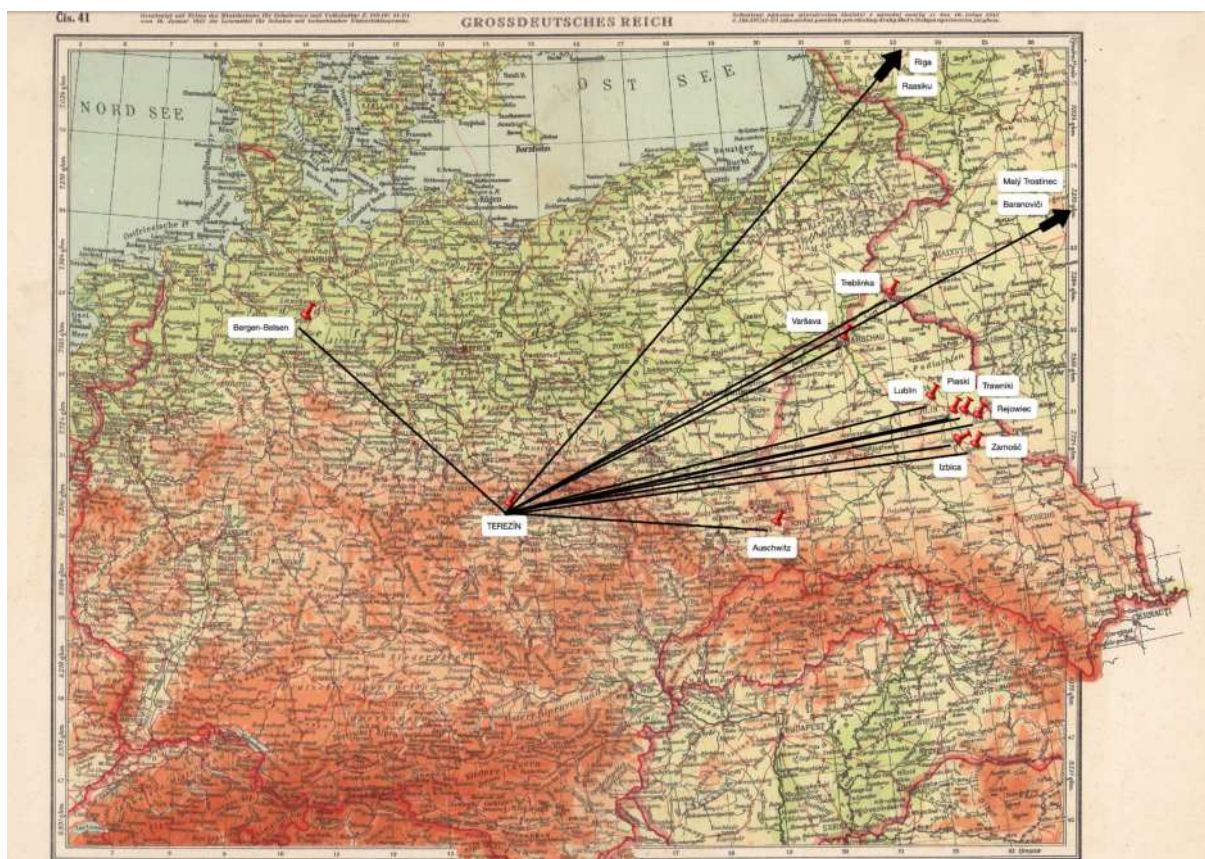
Tranzitní a propagační funkce Terezína

Primární funkcí terezínského ghetta bylo shromáždit protektorátní Židy a deportovat je do vyhlazovacích táborů na východě. První transport z Terezína na východ byl ohlášen 5. ledna 1942. Tímto transportem odjelo prvních 1000 osob do lotyšské Rigy. V průběhu roku 1942 transporty do Terezína přijížděly a v rychlém sledu zase Terezín opouštěly. Transporty z Terezína směřovaly do Pobaltí (Riga, Raasiku - Jägala), Běloruska (Minsk, Malý Trostinec) a Polska (Izbica, Piaski, Rejowiec a Zamość, Bežec, Sobibór, Treblinka, Lublin-Majdanek).

Dne 26. října odjel první terezínský transport do koncentračního a vyhlazovacího tábora v Auschwitz - Birkenau. Tam až na malé výjimky poté směřovaly všechny další transporty z Terezína. Poslední vlna transportů na podzim roku 1944 téměř vyhladila terezínské ghetto. Po odjezdu posledního transportu 28. října 1944 zůstalo v Terezíně pouze kolem 11 000 vězňů.

Tatínek šel třetím říjnovým transportem, ten už byl kombinovaný, byly v něm i ženy. My jsme potom byly s maminkou v pátém transportu. Přišli jsme do Auschwitzu, maminka pochopila, co se děje, já jsem držela za ruku Hanku Guttmannovou, která byla bez maminky. Přišel Mengele, ptal se, jak jsem stará. Řekli nám, že se musíme udělat starší, tak jsem řekla "achtzehn" a jdu a Guttmannka po mně opakovala: "achtzehn". Ukázal na pravou stranu a maminka začala křičet: "Um Gotteswillen, die ist keine achtzehn, das ist mein Kind", a Mengele jí kopl. Já jsem nic nepochopila, já jen táta, táta, táta.

R. B.

Transporty z Terezína

Aby nacisté co nejdéle utajili praxi “konečného řešení židovské otázky”, měl se Terezín v rámci propagandy stát vzorovým ghettem. S tématem propagandistické funkce Terezína souvisí také filmování v ghettu, ale hlavně návštěva Mezinárodního výboru Červeného kříže. V souvislosti s připravovanou návštěvou Mezinárodního výboru Červeného kříže a prezentací Terezína jako vzorového židovského sídliště, bylo zapotřebí stav vězňů, který v létě 1943 čítal více než 40 000 osob, značně zredukovat.

V souvislosti s připravovanou deportací dánských Židů do Terezína a nátlakem dánského ministerstva zahraničí a dánského červeného kříže nacisté souhlasili s návštěvou Mezinárodního výboru Červeného kříže.

Návštěva byla v ghettu ohlášena v listopadu 1943. Od této doby do uskutečnění návštěvy dne 23. června 1944 probíhalo v terezínském ghettu tzv. zkrášlování. Vězni museli čistit a upravovat ulice a domy v ghettu. V ghettu se objevily obchody, kavárny či lázeňský hudební pavilon. Bylo zřízeno dětské hřiště, jesle, školka i škola. Na ulicích se objevily zdobené ukazatele, prozrazující cestu do banky, na poštu, na koupaliště nebo do kavárny. Rozšířen byl také prostor, kde se směli Židé pohybovat.

Aby se snížila katastrofální přelidněnost ghetta, bylo od září 1943 do května 1944 z Terezína deportováno kolem 17500 osob do tzv. rodinného tábora v Auschwitz-Birkenau.

V říjnu 1944 jsem šel do transportu do Osvětimi. My jsme nevěděli, ale vedení strany zřejmě vědělo, protože zakázali dobrovolně se hlásit do transportu. To je taky důvod, proč Gina zůstala v Terezíně. Dělal v zemědělství a když její matku a bratra poslali do transportu, tak se chtěla přihlásit, ale na příkaz strany, naštěstí poslechla, a nepřihlásila se.

M. F.

Já jsem byla chráněná, protože jsem byla ve skupině, která pracovala v zahradě a Němci nechtěli, aby se tam holky měnily. Ovšem, když byla máma v transportu, tak jsem šla za tím Němcem, co měl na starosti zahrady a řekla jsem, že chci jet s ní. Takže já jsem byla připravená, že jedeme spolu, už jsme byly ve šlojsce, už jsme prošly na peron, už jsme měly nová čísla na krku a najednou nás někdo, mámu a mě, vzal za ruku a někam nás táhnul. Jeden Němec měl v ruce seznam a říkal: "Když je tady napsaná, tak tu musíš zůstat", jako já. Máma vůbec nehnula brvou, podala mi ruku, ani pusu mi nedala a řekla: "Nedá se nic dělat, musíš tady tedy zůstat a kdybys něco potřebovala, tak se obrať na ty a ty přátele" a šla. Já tam stála jak Lotova žena a v tom ten krajní Němec, co stál v tom půlkruhu, tak jako mrknul okem na toho, co cpal lidi do vagónu a máma už měla nohu na stupátku a on ji stáhnul z toho vagónu a obě nás vytáhnul ven z nástupiště a tak jsme tam zůstaly, protože to byl poslední transport.

R. Ž.

Terezínský rodinný tábor v Auschwitz-Birkenau

Transporty, které nesly označení D1 a Dm, byly vypraveny z Terezína 6. září 1943 a do Auschwitz-Birkenau dorazily o dva dny později, 8. září 1943. Do těchto transportů byli zařazeni téměř výhradně vězni z protektorátu.

Příjezdem těchto cca 5000 osob, převážně protektorátních Židů, započala deset měsíců trvající historie tzv. rodinného tábora v Auschwitz-Birkenau.

Terezínským, kteří v září 1943 dorazili do rodinného tábora (tábor nesl označení B11b – čti B dva b), se dostalo naprosto odlišného přijetí, než jaké bylo v Osvětimi obvyklé pro přijímání židovských

transportů. Lidé neprošli selekcí, nebyli ostříhání, dostali civilní ošacení (byť ne to své) a muži, ženy i děti byli umístěni do jednoho tábora. Po přijetí do Auschwitz-Birkenau byly osobní dokumenty vězňů označeny poznámkou SB (Sonderbehandlung) s půlroční karanténou.

Muži a ženy s dětmi sice byli ubytováni odděleně, ale stále v rámci jednoho tábora. Mohli se tedy v určený čas navštěvovat. Zpočátku lidé údajně nepracovali, poté byli zařazeni k různým pracím uvnitř i vně tábora (stavěli např. táborovou silnici).

Nastoupilo komando, muži na jednu stranu, ženy na druhou, děti a abmarsch do tábora.

/.../

Přišel nějaký člověk, holohlavý, hubený, vypadal jako esesák, ale bylo poznat, že je to vězeň, měl taky nějaké číslo. Ten člověk se představil a řekl: "Já jsem váš kápo, jsem Arno Böhm, hier herrscht Zucht und Ordnung, tady vládne kázeň a pořádek, wer kann hier zehlen?, kdo umí počítat?" Tak jsem se přihlásila. Odpočítala jsem pět set žen a napochodovaly jsme do prvního bloku. Totéž bylo i v ostatních blocích. Když jsme byly uvnitř, asi za půl hodiny znovu přišel lagrkápo Arno Böhm. Hledal mě, tak jsem se přihlásila a on řekl: "Ty tady budeš blokovou! Budeš mít malý pokoj, budeš mít krásné červenobílé záclony, dostaneš víc jídla, všechno pro tebe bude dobré, máš přece starší matku a když se bude tobě dařit lépe, bude se dařit lépe i tvé matce. Dostaneš hůl a budeš mít v bloku 'Schlaggewalt'. Když někdo neposlechne, tady musí být kázeň a pořádek, můžeš jej zbít holí. Rozuměla jsi?" "Jawohl." Böhm odešel a já jsem řekla mamince, „Pryč odsud, nebudu přece bít své vlastní lidi." Tak jsme utekly do vedlejšího bloku, tam jsme se schovaly, aby mě nenašel.

R. Sch. V.

Nejdřív nás tetovali a potom jsme šly do té sauny. V té sauně nám vzali všechny šaty a já jsem dostala hnědé šaty od nějaké moc korpulentní ženy, které byly vystřižené, ona v tom měla asi nějaké krajky, ale to tam nebylo, takže jsem to měla vystřižené až pod pupek. A za mnou někdo stál a něco mi šeptala a já jsem se obrátila a dostala jsem facku a ona taky, že jsme neměly mluvit. Ale ona mi něco dala do ruky, byl to špagát, tak to mě nějak zachránilo, já jsem se s tím omotala, byla jsem si to zavázala špagátem.

D. G.

Vyfasoval jsem košili, která neměla záda, jenom límeček a přední část. Sako, u kterého jsem musel ohrnout rukávy, abych v tom vůbec mohl pohnout rukou a vojenské rajtky, kterými jsem se mohl převázat třikrát jako provázkem a lyžařské boty. Takhle jsem chodil zpočátku oblečený. S bratrem jsme byli ze začátku s tátou na bloku. Později jsme bydleli sami kluci, bez rodičů, děti z kinderbloku bydleli společně.

J. S.

Výchova mládeže a vzdělávání v rodinném táboře

Mezi deportovanými bylo i 290 dětí mladších patnácti let. Zasluhou Fredyho Hirsche se v rámci rodinného tábora podařilo vytvořit i dětský blok. Zřízení bloku povolil lékař SS Josef Mengele. Ten se sám měl chodit dívat na představení dětí, které secvičily.

V prosinci 1943 do tábora dorazily z Terezína další dva transporty s označením Dr a Ds. Těmito transporty přijelo 5007 vězňů, opět převážně z protektorátu.

Pro mne byla dost otřesná zkušenost, že nejenom Němci, ale i vlastní lidé, kteří do Osvětimi přijeli tři měsíce před námi, se chovali tak surově, hrubě, brutálně. Tak si myslím, že se opravdu Němcům podařilo, že se část vězňů velice rychle těm podmínkám přizpůsobila. Stačilo jenom pár týdnů nebo měsíců, aby relativně slušní lidé, kteří dostali moc nad svými spoluvězni, sami vystaveni samozřejmě krutým podmínkám a násilí, to násilí sami přenášeli na ostatní lidi.

T. B.

Po příjezdu prosincových transportů byl otevřen další dětský blok, tentokrát pro předškolní děti.

Arno Böhm se smál, že já nejsem dobrá na nic a Růžence řekl, aby mně ten džob vzala a Růženka mu honem řekla, že jsem malířkou. Tak on mě zase nasadil malovat čísla na štuby. Tak jsem se octla v pokojíčku, kde se malovaly ty štuby a tam mě našel Fredy Hirsch. Ptal se mě, jestli bych mu nenamalovala něco pro ty děti na jeho bloku. Nejdřív jsem řekla: "Čím?" A on řekl, že to zorganizuje.

Já jsem nevěděla, co tam na tu zeď mám namalovat, tak jsem si myslela třeba takovou balustrádu jako kdybysme byli ve Švýcarsku v tom challet a díváme se ven na louku, tak jsem namalovala zelenou louku a modré nebe a takové ty obláčky. Na tu balustrádu jsem namalovala ještě takové stylizované květiny v květináčích. Děti se koukaly, jak maluju a tak jsem se jich ptala: "Tak co byste chtěly na té louce?" a ony řekly: "Sněhurku a sedm trpaslíků." Ten film byl poslední, který jsme ještě viděli, než jsme šli do Terezína.

D. G.

Takže to bylo takové vertikální členění bloku na dvě poloviny, na jedné straně seděly dívčí skupiny a na druhé chlapecké skupiny, a to od těch nejmenších kluků až po ty nejstarší, čtrnáctileté, kteří seděli až za komínem, vlastně už tam byli protekčně, navíc. Ti už nedostávali máslo, ale margarín a řepku.

/.../

V každé skupině byl vždy jeden učitel-vychovatel, a ten musel přednášet to, co znal a věděl a co si myslel, že by těm klukům mohlo pomoci. Žádné osnovy pochopitelně nebyly, učit se nesmělo. Takže pokud existovaly nějaké papírky nebo něco takového, když se objevil u vchodu esesák, okamžitě se zařvalo "Achtung!", všechno hned zmizelo do kapes a učitel přestal vykládat třeba české dějiny a začal přednášet třeba pohádky nebo něco zcela nezávazného a v němčině. Pořádala se tam různá divadelní představení, vím, že se tam nacvičila Sněhurka a sedm trpaslíků, dost intenzivně se tam zpívalo. Byl tam večer rukodělných prací, diskusní večery...

J. S.

Zářijový transport - ti tehdy taky ještě netušili, co je čeká. Mysleli si, že je asi nějaký důvod, proč mají jiné podmínky, ale nic nevěděli. My jsme taky nebyli ostříháni a mě se dokonce podařilo zachránit několik věcí, např. mýdlo a ručník, ale Honzovi to pak někde ukradli. Mě pak dost brzo poslali pracovat, ještě ne do heimu, ale chodila jsem do bloku za děvčaty, která se nedostala do heimu a trochu jsem je zaměstnávala. Nic jsem neměla, myslím, že jsem jim jen něco vykládala. Koncem ledna nebo začátkem února 1944 dostal Fredy další blok, devětadvacítku, kde byl otevřen domov pro menší děti a tam jsem potom pracovala se skupinou pětiletých dětí.

R. B.

V rodinném táboře byl a i po zářijovém transportu ještě fungoval dětský blok. Chodily tam jenom přes den. Já jsem byla hilfsbetreuer. Každá skupina dětí měla jméno, podle toho jsme si je ráno vyvolali, naše skupina měla jméno Rybičky.

Po usmrcení zářijového transportu už nebylo třeba dvou bloků a všichni se zase soustředili na jednatřicetce, na původním prvním dětském bloku. Byla jsem stále s tou svou skupinou, rozhodla jsem se, že to bude první třída a učila jsem je číst.

R. B.

Brutalita tamějšího života byla pro mne prostě děsivá, a proto ta možnost žít v relativním úkrytu před tímto hrozným světem v dětském domově byla - zejména v těch prvních týdnech a měsících - pro nás svým způsobem vysvobozením.

T. B.

Likvidace zářijových transportů

Přes všechno privilegované zacházení byla úmrtnost v táboře velmi vysoká. Vlivem špatných podmínek, nedostatečné výživy, nemocí a vyčerpání do března 1944 zahynulo více než 1500 osob.

Počátkem března 1944, žilo ze zářijových transportů kolem 3800 osob. Začalo se proslýchat, že mají v dohledné době odjet k pracovnímu nasazení do Heydebrecku. Ve skutečnosti však nacisté připravovali jejich smrt v osvětivských plynových komorách.

Ještě pár dní před osudným datem bylo lidem povoleno napsat dopisnice s prosbou o potravinové balíčky. Dopisnice měly být datovány 25. 3. 1944 s odůvodněním, že je to kvůli předpokládanému zdržení pošty v Berlíně.

Aby léčka nabyla na důvěryhodnosti, byly z transportu vyjmuty osoby umístěné na nemocničním revíru (tudíž neschopné pracovního nasazení) a skupina asi dvaceti lékařů a ošetřovatelek, kteří byli zapsáni na tzv. Mengeleho seznamu. Spolu s nimi mělo v táboře zůstat také několik párů dvojčat, která si Mengele osobně vybral pro své pokusy.

Příští den už přišel rozkaz: Všichni pracující musí opustit tábor, pojedete se na práci do Heydebrecku, jenom zdraví, nemocní zde zůstanou, nemocní nemohou pracovat. Najednou se objevil náš lagerälteste Arno Böhm, který byl jinak velmi nepříjemný, byl to bývalý vrah a bil lidi, a teď řekl: "Jakmile se dozvím, co se děje, budu stát dole u brány a když se půjde do plynu budu mávat bílým kapesníkem." Panovala velká nervozita a když jsme opustili náš tábor - jen zářijový transport - šli jsme pěšky do vedlejšího tábora, do tzv. karanténního tábora. Vešly jsme do bloku a těžké dřevěné dveře za námi zapadly a zavřely se. To už jsme všichni věděli, že to jde do plynu, jelikož Arno Böhm stál dole u brány a mával bílým kapesníkem.

R. Sch. V.

V tom okamžiku přišel Buntrock s tím papírem a četl nějaká jména¹. To byla dvojčata a nevím, možná, že v jiném bloku byl snad ten dr. Hellmann, protože ten byl jeden z těch, kteří s námi potom šli k té bráně. Maminka a já jsme byly poslední na tom seznamu a já si jenom pamatuju, že když četli mámino a moje jméno, že jsem spadla na tu postel, neomdlela jsem vlastně docela, protože jsem hned zase vstala, ale v tom okamžiku jsem trochu ztratila vědomí. Potom Buntrock šel ještě dále, k jinému bloku a nám řekli, abychom se seřadili a šli k bráně. Tak ta naše malá skupinka, dvojčata, dr. Helmann, ta ošetřovatelka a její matka taky, jsme maširovali dolů k té bráně.

D. G.

1 Pravděpodobně se ve skutečnosti jednalo o čísla, jak o tom i D. G. mluví v jiné části rozhovoru.

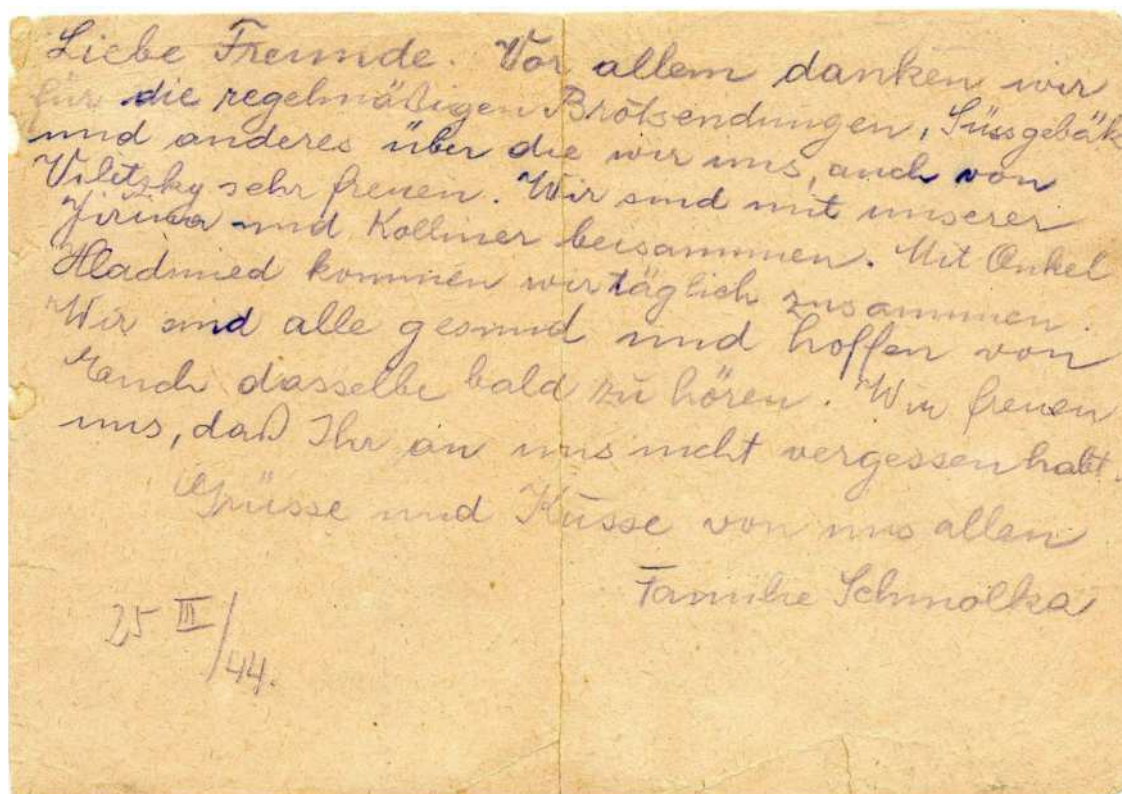
V předvečer 7. března byly zbývající 3792 osoby přesunuty do vedlejšího karanténního tábora a v noci z 8. na 9. března byli všichni zavražděni v plynových komorách. Podle dobových svědectví ještě ve chvílích své smrti lidé zpívali českou hymnu, Hatikvu a Internacionálu.

Dopisnice zavražděných se zpětnou adresou pracovní tábor Birkenau bei Neu Berun byly doručeny až za dva týdny. Několik dopisnic obdrželi i jejich příbuzní a známí v Terezíně. Záměrem nacistů bylo mimo jiné potvrdit iluzi vězňů v Terezíně o reálné existenci pracovního tábora na východě.

Odhad počtu přeživších vězňů zářijových transportů se pohybuje do 45 osob.

Jedna z těch maminek – Karliček se jmenoval její chlapec – mi řekla, že umí číst z ruky, četla mi z ruky a řekla: "Ty jediná z nás to přežiješ." Zeptala jsem se: "A co tatínek?", to byl tatínek ještě v Terezíně, a ona řekla: "Ne, tatínek nepřežije."

R. B.

Liebe Freunde. Vor allem danken wir für die regelmäßigen Brotsendungen, Süßgebäck und anderes über die wir uns, auch von Viletsky sehr freuen. Wir sind mit unserer Jirinka und Kolliner beisammen. Mit Onkel Hladmied kommen wir täglich zusammen. Wir sind alle gesund und hoffen von Hand dasselbe bald zu hören. Wir freuen uns, daß Ihr an uns nicht vergessen habt. Grüsse und Küsse von uns allen
Familie Schmolka
25 III / 44.

Dopisnice z rodinného tábora v Auchwitz-Birkenau s posunutou datací

„Milí přátelé. Především děkujeme, že nám pravidelné posíláte chleba, sladkosti a jiné, na které se také z Viletsky moc těšíme. Jsme tu spolu s naší Jiřinkou a s Koliňáky. Denně se setkáváme se strýčkem Hladmiedem. Jsme tu všichni spolu a doufáme, že o Vás brzy uslyšíme. Jsme rádi, že jste na nás nezapomněli.

Všichni zdravíme a líbáme.

Rodina Schmolka

25. 3. 1944²

Konec rodinného tábora

Zbývající vězňové rodinného tábora očekávali, že i je po vypršení půlroční lhůty postihne stejný osud. Přesto se táborový život brzy vrátil do zajetých kolejí. V květnu 1944 přibýlo do rodinného tábora dalších 7500 vězňů z Terezína, mezi nimi již tvořili protektorátní Židé menšinu. Většinou to byli vězňové, kteří byli do Terezína dopraveni z území Říše a z Nizozemí.

Zavraždění zářijového transportu byla pro nás hrozná rána. Naše kritické datum bylo mezi osmnáctým a dvacátým a červnem. Devatenáctého června mám narozeniny a tak jsem si říkala, jestli se ještě dožiji svých jednadvacetin. Po zavraždění zářijového transportu jsme se ale už připravovali. Byli jsme organizováni v jakémsi odboji po trojicích, to znamená, že každý znal jen dvě další jména. Zнала jsem jméno člověka, který se obracel na mě a toho, na kterého jsem se obracela já. Víím, že jsem dostala láhev s petrolejem a bylo rozhodnuto, že na dané znamení zapálíme bloky a všechny lidi upozorníme, aby vyběhli. Neměli jsme žádné iluze, že by někdo mohl přežít, jedinou naději měli ti, kteří byli zapojeni do komunistického odboje a měli spojení se štamlágreim. My, kdo jsme byli s dětmi, jsme samozřejmě věděli, že nemáme naději.

R. B.

Několik dnů po vypršení půlroční lhůty pro vězně z prosincových transportů proběhlo několik selekcí. Práceschopní muži, ženy a skupina dospívajících chlapců byli převezeni do jiných koncentračních a pracovních táborů.

Zbylí lidé v rodinném táboře, tedy práce neschopní, staří, nemocní a matky s dětmi, zahynuli v plynových komorách ve dnech 10. – 12. července 1944 a rodinný tábor byl definitivně zrušen.

Z 17 500 osob, které rodinným táborem v Auschwitz-Birkenau prošly, se osvobození dožilo necelých 1300 osob.

Začátkem července přišel nový rozkaz a bylo nám sděleno, že jedeme na práci, že bude selekce, a na selekci smějí jen ročníky od patnácti do padesáti let. Naše pocity byly velice smíšené, nevěděli jsme, zda opravdu pojedeme na práci, nebo je to zase lež. /.../ Pak jsme opravdu odjeli na práci, ale bohužel jenom mladí a zdraví, ostatní šli do plynu. Já jsem měla štěstí jela jsem i s maminkou, které bylo tehdy šedesát čtyři let, ale jelikož ležela u mě v nemocnici, kde měla i kartotéční lístek, tak jsem jí taky napsala padesát let a jela se mnou na práci.

R. Sch. V.

TEREZÍN NA JAŘE 1945

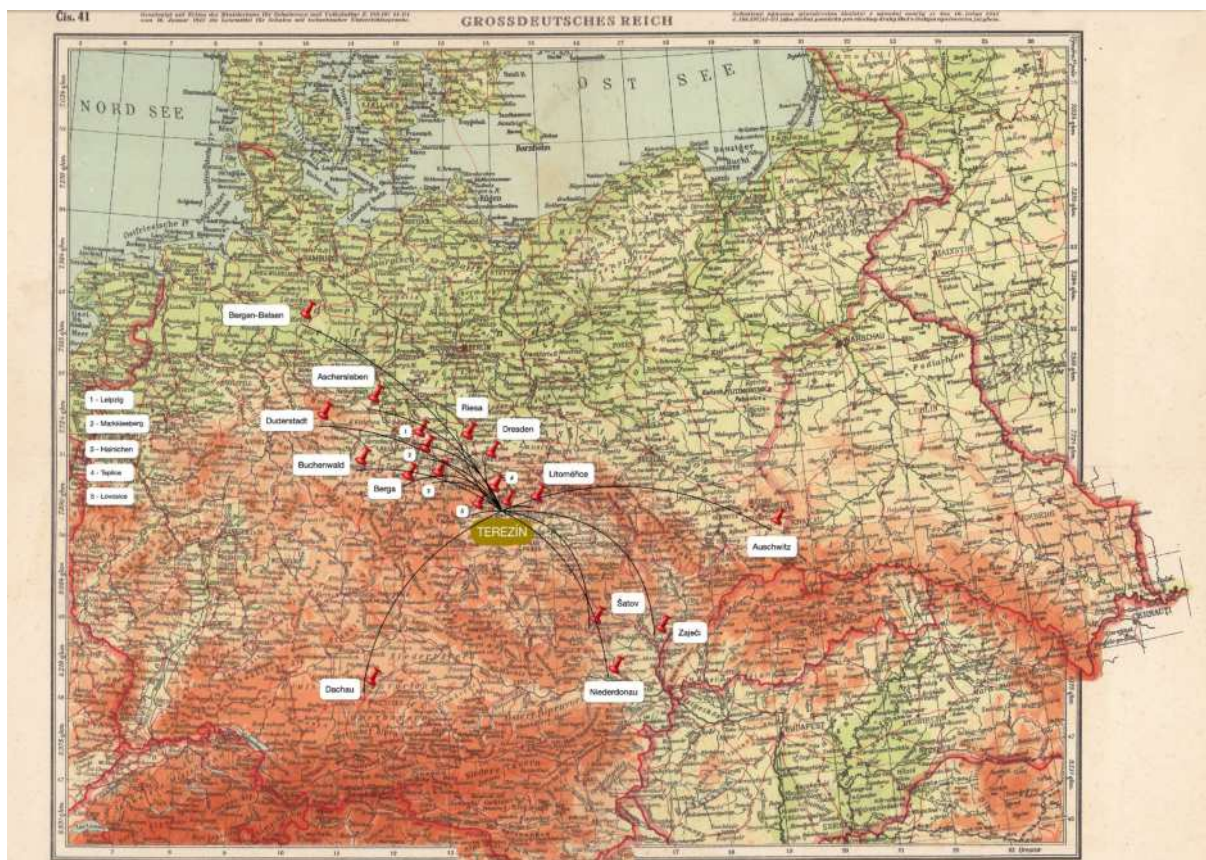
Terezín po osvobození

Terezín ke konci války

Na konci roku 1944, po odjezdu posledních transportů, zůstalo v Terezíně asi 11000 vězňů. Do práce se museli zapojit mladiství i děti. Vězni se začali obávat likvidace tábora, proto byl pro ně příjezd dalších transportů úlevou. V prosinci dorazily do ghetta čtyři transporty slovenských Židů z tábora v Seredi, od ledna 1945 následovaly transporty dosud chráněných partnerů ze smíšených manželství. Z protektorátu byli deportováni i tzv. míšenci mladší čtrnácti let. V březnu 1945 bylo do Terezína deportováno 1150 maďarských Židů, kteří byli do té doby nasazeni na budování opevnění Vídně. Slovenští Židé přivezli také zprávy o fungování vyhlazovacích táborů. To pro Terezínské znamenalo konec iluzí o osudu příbuzných, přátel a známých, kteří odjeli transporty na východ.

Počátkem dubna 1945 se v terezínském ghettu se nacházelo více než 17 000 vězňů. Navzdory jisté nervozitě, co Němci zamýšlejí, byla situace v ghettu poměrně stabilní a obyvatelé ghetta s nadějí a nedočkavě čekali na osvobození. Zdravotní poměry byly stabilizované, bylo tu okolo 170 lékařů, 350

sester, na 70 dezinfektorů a 360 dalších pomocných sil.¹ V nemocnicích v ghettu se nacházelo více než 450 lůžek a lékaři neevidovali žádný případ skvrnitého tyfu.²

Evakuační transporty do Terezína

Příjezd evakuačních transportů

Tři týdny před koncem války se Terezín stal cílovou stanicí pro evakuační transporty a pochody smrti z likvidovaných koncentračních a pracovních táborů na území říše. První transport dorazil do Terezína 20. dubna 1945 a po něm v rychlém sledu následovaly další. Místní se navíc na příjezd tisíců nových lidí neměli možnost připravit, neboť velitel ghetta Karl Rahm jim tuto skutečnost sdělil pouhý den předem.³ Pro terezínské vězně setkání s těmito nově příchozími představovalo kruté setkání s realitou. Často se stávalo, že do Terezína dorazili vězňové, kteří byli z ghetta před několika měsíci deportováni na údajné pracovní nasazení. Ti přinesli do ghetta zprávy o vyhlazovacích táborech na východě.

Většina nově příchozích se nacházela ve velmi špatném fyzickém stavu a v naprostém psychickém rozkladu. Často byli na cestě i několik týdnů, s minimem jídla, v transportech byl velký počet mrtvých a lidí balancujících na hranici života a smrti. Zavlekli do Terezína, kromě jiných nemocí, právě

1 Archiv Památníku Terezín (dále APT), inv.č. A 370/1.

2 AŽMP, sbírka Terezín, inv.č. 330b.

3 Vojtěch Blodig, *Poslední dny války, první měsíce míru. Terezín v roce osvobození*, in: Terezínské listy 1995, Ústí nad Labem 1995, str. 7.

nebezpečný skvrnitý tyfus.⁴ Celkem přijelo do Terezína evakuačními transporty přes 14 000 lidí. Vězně z evakuačních transportů nebylo možné zcela izolovat. Většina trpěla vysokými horečkami, různými infekčními chorobami, úplavicí, podvýživou apod.

Příchod desetitisíců vězňů ze všech možných zemí, z bývalých německých koncentračních táborů, živých i mrtvých, pěšky i na autech, na vozech, po železnici. Pomoc při stále přicházejících transportech, pálení obsahů vagónů, výpomoc a pořadatelská služba při výdeji jídel hladem pološilným lidem...a 3. května zrána se dovídáme, že na Malé pevnosti vypukl skvrnitý tyfus a jiné epidemické nemoci. Mezitím do ghetta dorazí transporty úplně zamořené skvrnitým tyfem.⁵

Pro vězně z evakuačních transportů byly vyklizeny Hamburské a Drážďanské kasárny, kde byli nově příchozí umístěni. Byli sice izolováni od původních terezínských vězňů, ale společně ubytováni zdraví i nemocní. Okamžité roztrídění nově příchozích bylo nad síly zdravotnického aparátu ghetta. Kapacita odlišovacích stanic v této situaci naprosto nedostačovala, stejně jako bylo nad lidské síly postarat se o tolik nemocných a zubožených lidí. Od 20. do 23. dubna 1945 dorazilo do tábora více než 9 500 vězňů, ale odlišovací stanice ghetta při denním i nočním provozu měla kapacitu pouhých 600 osob.⁶ Velkým problémem bylo také společné odlišování zdravých a nemocných lidí.⁷ Všechny tyto okolnosti nahrávaly velmi rychlému rozšíření skvrnivky mezi nově příchozími.

První případ skvrnitého tyfu byl v ghettu zaznamenán 24. dubna. Na začátku epidemie přibývalo 30 až 40 nakažených denně, počet se postupně zvyšoval a na vrcholu epidemie lékaři denně zaznamenávali 100 až 150 nových případů nákazy.⁸ 1. května 1945 onemocněla tyfem první ošetřovatelka z původního osazenstva ghetta.

Asi od března 1945 začali do Terezína proudit transporty z dalších koncentráků, které evakuovaly před frontou a po strastiplných cestách, vyhladovělí a polomrtví přijeli vězňové do Terezína. Byli mezi nimi i lidé, kteří před několika měsíci z Terezína odjeli. Jedna dívka z našeho pokoje, Hanka Hahnová, se přihlásila, aby pomáhala, nakazila se tyfem a v posledních dnech války, těsně před osvobozením, zemřela.

A. L.

4 Skvrnitý tyfus je závažné infekční onemocnění, které se přenáší šatní vší, blechou, klíštětem či krví nemocného. Nemocní trpí horečkou, zimnicí, třesavkou, bolestí těla a charakteristickou vyrážkou. Tyfus se velmi často šířil ve věznicích, proto se mu často říkalo vězeňská horečka. V Terezíně se ovšem jednalo o skvrnivku atypickou, při níž vynikaly hlavně nervové a mozkové příznaky. Úmrtnost se udává mezi 10 - 40%.

5 AŽMP, Terezín, inv.č. 343.

6 Karel LAGUS – Josef POLÁK, *Město za mřížemi*, Praha 2006, str. 210.

7 Jan PICK – Richard POLLAK – Josef PACOVSKÝ, *Terezín očima hygienika*, str. 16.

8 Karel LAGUS – Josef POLÁK, *Město za mřížemi*, str. 210.

Česká pomocná akce

Zprávy o přítomnosti skvrnitého tyfu brzy pronikly i za brány Terezína. Lékař z Hradce Králové přivezl 25. dubna do Státního zdravotního ústavu, tehdy působiště MUDr. Karla Rašky, krevní vzorky devadesáti vězňů z terezínské Malé pevnosti, kteří byli u Hradce Králové pracovně nasazeni. Potvrzení skvrnitého tyfu u několika vzorků se stalo impulsem k ustanovení České pomocné akce v Terezíně.

Zdravotně sociální komise České národní rady pověřila Karla Rašku, aby zdolal epidemii skvrnitého tyfu v Terezíně a zabránil jejímu šíření mimo město.

Karel Raška odjel do Terezína 2. května 1945 a to bez souhlasu německých orgánů. Vydal se na cestu pouze s pověřením Státního zdravotního ústavu v Praze a v doprovodu jednoho lékaře z Roudnice nad Labem.

V době příjezdu Karla Rašky do Terezína, nebyl přítomen velitel věznice v Malé pevnosti Heinrich Jöckel, Raška proto jednal s jeho zástupcem Wilhelmem Schmidtem.⁹ Přítomen byl také místní lékař - vězeň Jiří Syllaba, který údajně MUDr. Raškovi tvrdil, že ve věznici je pouze tyfus břišní.¹⁰ Jiří Syllaba uvedl, že Raškovi na schůzce sdělil, že o skvrnitém tyfu vědí, ovšem nemají možnost proti šíření nijak zakročit.¹¹ Raška si poté vynutil prohlídku vězňů, která ho již naplno přesvědčila, že ve věznici se opravdu rozmáhá skvrnitý tyfus. Z neznalosti vězeňských poměrů a dalších okolností Karel Raška místním lékařům vytýkal, že nepoznali skvrnivku a včas neučinili důsledná opatření k zastavení šíření nemoci.¹² Místní lékaři se jednak se skvrnivkou nikdy nesetkali a bez krevních rozborů ji nebyli schopni správně určit. Prvním lékařem, který správně v Malé pevnosti určil skvrnivku byl polský lékař Włodzimierz Oronski, před válkou totiž pracoval jako epidemiolog a v Polsku se již s touto nemocí setkal.¹³

O den později Raška mohl pomocí mobilní laboratoře vyšetřit krev a z patnácti podezřelých vzorků zjistil, že u tří čtvrtin se jedná o skvrnitý tyf, zbytek tyfus břišní a další smíšené infekce.¹⁴ Toho dne byl už ve věznici přítomen i velitel Heinrich Jöckel a Karla Rašku z Malé pevnosti vyhodil. Dle svědků, kteří byli jednání přítomni, Raška důrazně požadoval izolaci nemocných vězňů, hlavně těch se skvrnivkou a zastavení poprav na Malé pevnosti.¹⁵

Raška se poté odebral do ghetta, aby požádal zástupce Mezinárodního červeného kříže Paula Dunanta o pomoc, především při jednání s nacistickými orgány. Při vyjednávání mu měl pomoci ředitel Orbisu Franz Friedrich Rudl, který patřil mezi nejbližší rádce K. H. Franka a přispěl k tomu, že K. H. Frank povolil zdravotnickou akci pro Terezín.¹⁶ Raška měl nově vystupovat jednak jako velitel České pomocné akce, ale také jako zástupce Mezinárodního červeného kříže.¹⁷

9 APT, inv.č. 4474.

10 Jiří Syllaba, nar. 8.3.1902, v roce 1944 zatčen pro účast v odbojové skupině.

11 APT, inv.č. A 370/1.

12 Tamtéž.

13 APT, inv.č. 4474.

14 Tamtéž.

15 APT, inv.č. A 370/1.

16 APT, inv.č. 4474.

17 Tamtéž.

Po jednáních s velením ghetta a zástupci Mezinárodního Červeného kříže odjel Raška na druhý den zpět do Prahy, kde se mu podařilo během pár hodin zorganizovat lékařskou kolonu. Jejími členy se stali lékaři a dobrovolníci ze Státního zdravotního ústavu, další ošetřovatelský a technický personál, ale také studentky posledního ročníku zdravotní školy při nemocnici na Bulovce.¹⁸ K akci se přidali i lékaři a zdravotníci z blízké Roudnice nad Labem. Zdravotnická pomoc byla vybavena pověřením České národní rady a také povolením K. H. Franka ke vstupu do tábora.¹⁹

Setkali jsme se s mnoha přáteli, zejména dr. Syllabou. Upozorňoval nás, abychom se v celách ničeho nedotýkali a ukazoval na množství vši. Byli jsme oblečeni do ochranných obleků. To, co jsem viděl, zejména na IV. Dvoře, bylo tak hrozné, že to překonalo všechny mé představy. I když jsme měli za sebou dozorce, vystupovali jsme velmi suverénně, zejména dr. Raška. Vězni v celách byli zpočátku k nám nedůvěřiví. Říkali jsem jim, že je jdeme zachránit a osvobodit. Brzy se však nedůvěra rozplynula a lidé se na nás obraceli už nebojácně.²⁰

Ještě před začátkem působení České Pomocné Akce v Terezíně převzal 2. května 1945 Paul Dunant, který v ghettu pobýval nepřetržitě od 22. dubna, terezínský tábor i věznic v Malé pevnosti pod ochranu Mezinárodního červeného kříže.

Od prvního dne byla práce s nemocnými nad naše síly. Situaci nesmírně komplikovaly transporty zubožených vězňů z jiných táboru, které přijížděly většinou v noci a SS je nechaly svému osudu. Museli jsme se o ně postarat, ošetřit a zajistit, aby neutekli, když ucítili svobodu.²¹ Nevěděli jsme, kde máme začít, byla to hrůza se do cel podívat, neboť si vzpomínám, že jsem vystoupala na palandy, že tam nikdo nebude, ale byli tam vězni, kteří umírali. Ne v jednom případě se stalo, že nám vězni nevěřili, že jdeme jim pomoci a kousali nás apod. Cely byly přeplněné, spousta vši, blech a kostry potažené kůží. Nás bylo asi tak 30 lidí.²² Pracovalo se neúnavně, ve dne v noci. V gumových skafandrech vyčerpávající. K nemocným bylo nutné lézt na palandy, vši jsme si stírali po vrstvách. Při tak masivním zavšivení nám našli i pod gumové skafandry.²³

Odchod německé posádky z Terezína

Třetího tam vznikla fáma, že je konec války. Tak my jsme večer šly k bráně, protože jsme věděly, že má službu četník, který byl celkem slušný, říkaly jsme mu „Pilot“. Ten se na nás podíval a říkal: „Děvčata, já vás pustit nemůžu, tady všude jsou kontroly.“ My jsme se vrátily a čtvrtého jsme šly v poledne na pole s košíky na brambory a pod tím jsme měly civilní šaty. Ty hadry, co jsme měly na sobě do práce, jsme tam někde v lesíku svlékly, oblékly jsme se do šatů, košíky a hadry jsme tam nechaly a šly jsme.

R. F.

18 Více Alexander LUKEŠ, *Svatý týden v Terezíně*, Praha 2008.

19 APT, inv.č. 4474.

20 APT, inv.č. 5715.

21 APT, inv.č. 4474.

22 APT, inv.č. 6570.

23 APT, inv.č. 4884.

5. května Němci narychlo opustili Terezín. Po odchodu Němců se v ghettu ani v Malé pevnosti nepodařilo zajistit kontinuální běh tábora. Vězni odcházeli bez lékařské prohlídky, přestalo se pohřbívat, vážlo zásobování.

Najednou všichni esesáci zmizeli, a my jsme věděly, že se něco děje. Pak jsem pásala jednou u splavových mlýnů a viděla jsem, jak jezdí německé vojsko od Prahy pryč. Zastřelili tam německého hlídače, který byl původem Čech, ale dal se k Němcům. Zastřelili ho, protože si myslel, že jako Němci se mu nemůže nic stát. Oni ho jen tak z legrace zastřelili. Přiběhla jeho dcera a česky nad ním lomila rukama, ač předtím to byla taky dost velká německá potvora. Já jsem věděla, že musím zůstat u ovcí, protože někdo je musel krmit.

D. G.

Mezitím počet nemocných skvrnitým tyfem v ghettu stále stoupal. Beztak kritickou situaci ještě zhoršil příjezd dalších evakuačních transportů mezi 6. - 8. květnem. Na transport, který dorazil do Terezína 6. května 1945, vzpomínají vězni jako na nejtragičtější ze všech. Tímto transportem dorazilo 1600 naprosto zubožených vězňů, kteří byli na cestě 4 týdny, z toho 12 dní bez jídla. Mezi nimi bylo 67 mrtvých, dalších 237 zemřelo v následujících dnech.²⁴

Osvobození Terezína

V době vrcholící tyfové epidemie přišel konec války a osvobození tábora. Rychlý spád revolučních událostí v Praze přinesl lékařům ČPA i terezínským zdravotníkům další nečekané komplikace. Nejenže každým dnem narůstal počet případů skvrnitého tyfu, ale pražské povstání odřízlo Terezín od materiální pomoci a zásobování.

První tanky sovětské armády projely Terezínem 8. května 1945 ve večerních hodinách. V Terezíně se ovšem nezdržely, pokračovaly směrem na Prahu. Rudá armáda dorazila do Terezína až o den později.

Nevím, jestli je to pravda, ale podle vyprávění, ten poslední den, než přijeli Rusové, tak byl Terezín obklíčen děly a měl být ještě rozstřílen. Posadili nás pod okna, aby, když něco začne lítat do oken, abychom seděli aspoň na tom nejméně ohroženém místě. My jsme tam seděly a považovaly jsme to za legraci a zpívaly jsme si "Na nás neplatí ni pouta, řetězy, ni okovy". Potom padly tři rány a najednou bylo ticho, nikdo nebyl venku a bylo absolutní ticho. A pak někdo utíkal po ulici a křičel: "Rudá armáda je tady, pojďte všichni ven, je tady Rudá armáda!" A ten člověk křičel a křičel, až přesvědčil lidi, že se podívali ven a zjistili, že je to pravda, a tak se všichni vyhrnuli ven k silnici.

R. Ž.

Paul Dunant zplnomocnil 8. května 1945 MUDr. Karla Rašku, aby mohl zastupovat Mezinárodní Červený kříž v Terezíně. Dne 10. května převzala Terezín Rudá armáda a velitelem města byl jmenován major. M. A. Kuzmin. Vedení židovské samosprávy bylo předáno ing. Jiřímu Vogelovi.

Dne 11. května Česká národní rada zrušila ghetto Terezín s tím, že všechny internované osoby se musí řídit příkazy MUDr. Rašky jako pověřence České národní rady a Mezinárodního červeného kříže. MUDr. Raška měl určit postup likvidace ghetta a jeho samosprávy tak, aby byl zaručen nerušený chod bývalého koncentračního tábora.²⁵ Raškovým zástupcem se stal MUDr. František Patočka, který později vedení České pomocné akce převzal.

Po osvobození se poměry v Terezíně nijak nestabilizovaly, situace se naopak zhoršila. Bývalí vězni, navzdory stále se šířící tyfové epidemii, nekontrolovaně opouštěli tábor, většinou bez lékařské prohlídky a povolení k odchodu z města. Jestliže v období od konce dubna do 10. května 1945 odešlo z Terezína kolem tisícovky bývalých vězňů, tak od 10. května do vyhlášení karantény nad celým táborem o tři dny později bývalé ghetto opustilo dalších asi 5000 osob.²⁶ Kolem 3000 jich odešlo po povinné lékařské prohlídce, ostatní utekli bez ní.

Působení této tzv. České pomocné akce (ČPA) přineslo nejen uznání z řad bývalých vězňů Malé pevnosti a české veřejnosti, ale také velmi silnou kritiku ze strany bývalých vězňů ghetta. Kritika padala na hlavu zejména MUDr. Karla Rašky, velitele České pomocné akce.

Připomínky a nespokojenost zaznívaly především v souvislosti s nedostatečnou pomocí židovskému ghettu a jednostranným zaměřením činnosti ČPA na Malou pevnost. Kritika se ale netýkala jen lékařů České pomocné akce, ale z jejich vlastních řad se ozývala nespokojenost ohledně fungování lékařů a dalších zdravotníků v ghettu, kteří s nimi údajně odmítali spolupracovat a navíc se mnozí snažili co nejdříve ghetto opustit. Úkolem České pomocné akce v Terezíně bylo nejen dostat pod kontrolu epidemii skvrnitého tyfu, ale hlavně zabránit jejímu rozšíření mimo město. Již od začátku však akce přesahovala rámec personálních i materiálních možností. Paralelně s ČPA bojovaly s tyfovou epidemií zdravotní složky ghetta, ovšem za mnohem horších materiálních podmínek a nedostatečného vybavení. Situaci v ghettu se podařilo stabilizovat teprve až po příjezdu zdravotnické pomoci Rudé armády, která do Terezína dorazila 11. května.

Repatriaci prováděla ČPA. Vyhláškou ze dne 12. května určila, kdo a za jakých podmínek může být z ghetta i věznice propuštěn.²⁷ Lidé směli odejít jen po důkladné lékařské prohlídce, při které od ČPA obdrželi potvrzení, že jsou bez příznaků infekčních chorob. Lidé, kteří opustili Terezín, se museli hlásit u úředního lékaře v místě nového pobytu třikrát po sobě v týdenních intervalech.²⁸

Osoby, které byly zapotřebí k zachování plynulého chodu Terezína, prozatím propuštěny nebyly, ale nyní dostávaly za svou práci plat.

My jsme pořád čekali, někteří mudrovali, že počkají a nepojedou, ostatní měli možnost se s někým svézt. Já jsem řekla, že se seberu a jdu, protože jsem neměla poslední týdny s našima spojení. Téměř nikdo neměl spojení.

E. H.

25 Tamtéž.

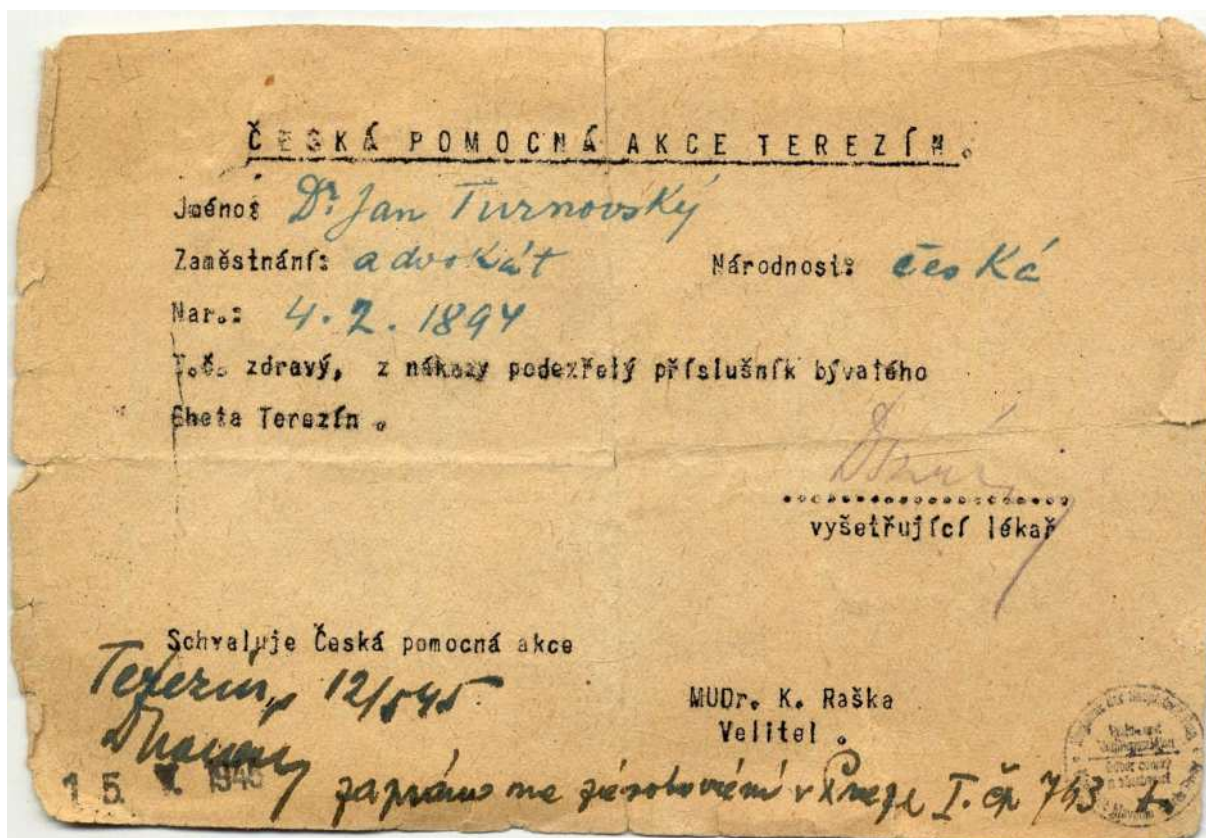
26 Vojtěch BLODIG, *Poslední dny války, první měsíce míru*, str. 14.

27 AŽMP, Terezín, inv.č. 331.

28 AŽMP, Terezín, inv.č. 330b.

Bylo už brzy po válce, kdy na náměstí před bývalou kavárnou - pozůstatkem okrašlovací akce, postavili židovští elektrotechnici rozhlasový vůz, odkud se reprodukovala hudba k tanci a vysílaly rozhlasové zprávy. To byla doba plná euforie z čerstvě nabyté svobody, i když byla karanténa a my jsme nesměli ghetto opustit. Tehdy se v Terezíně vylepovala smuteční oznámení, že "po dvanácti letech konečně zdechla Velkoněmecká říše, za veliké radosti pozůstalých".

M. G.

Potvrzení ČPA při propuštění z Terezína

Sovětská pomoc Terezínu

Dne 9. května 1945 dorazila do Terezína zpráva, že do ghetta budou přemístěny také osoby z bývalého koncentračního tábora v Litoměřicích, i mezi nimi bylo mnoho nakažených skvrnitým tyfem. Protože počet nakažených v Malé pevnosti i v ghettu každým dnem narůstal, Karel Raška s Paulem Dunantem se dohodli na nutnosti požádat o pomoc osvobozující Rudou armádou.²⁹

Po příchodu sovětských zdravotníků byly pečlivě prohlédnuty veškeré prostory v Terezíně s cílem podchytit všechny nemocné a zavšivené osoby. Každá osoba s horečkou se musela podrobit důkladné prohlídce a i při pouhém podezření na možné onemocnění skvrnitým tyfem ji zdravotníci umístili do izolace.

29 APT, inv.č. 4474.

Jednotky Rudé armády, které 8. května projížděly Terezínem směrem na Prahu, umožnily Raškovi, aby jel v koloně sovětských tanků do Prahy. V Praze se setkal s vedením odboje, se zástupci zdravotně-sociální komise České národní rady a také se zástupci Rudé armády. V kontaktu se sovětskou stranou mu pomohl Zdeněk Fierlinger. Během jednání se zástupci Rudé armády se Raška sešel i s velitelem sovětských vojsk maršálem Pavlem Semjonovičem Rybalkem, který mu přislíbil pomoc pro Terezín.³⁰ Ve velmi krátké době byla připravena sovětská zdravotní akce, která spolu s Raškou dorazila 11. května do města. Se sovětskou zdravotní kolonou dorazilo také kompletní vybavení pro pět armádních nemocnic s kapacitou 5000 lůžek, dále mobilní laboratoře, odšívovací stanice a personál čítající 52 vojenských lékařů, 75 sester a 213 osob ošetřovatelského a pomocného personálu.³¹

Dalším krokem sovětské zdravotní služby bylo naprosté uzavření tábora. Počínaje 13. květnem nařídili přísnou karanténu v bývalém ghettu i věznicí v Malé pevnosti. Veškeré propouštění vězňů a repatriace byly tímto dnem pozastaveny až do 28. května. Jedinou výjimkou bylo vypravení repatričního vlaku s asi 1200 osobami na Slovensko.³²

Po osvobození, které vlastně vzniklo útekem Němců, byla v Terezíně vyhlášena karanténa. Maminka jako sestra musela zůstat, ale my s bratrem jsme snadno přelezli ohradu, zastavili rudoarmějské auto a nechali se odvézt do Prahy. Bylo to taky ještě dost dobrodružné, ale to už nestojí za vyprávění.

A. L.

Nařízením majora Kuzmina byla stanovena pracovní povinnost pro všechny obyvatele ghetta. Všichni práce schopní se museli přihlásit, aby jim vedoucí jednotlivých oddělení přidělili práci. Porušení pracovní povinnosti se trestalo. Další nařízení se týkalo lékařů, kteří se nadále měli chovat podle vojenského práva a nesměli opustit Terezín.³³

Jakmile ČPA dostala pod kontrolu epidemii na Malé pevnosti, začala se více angažovat i v bývalém ghettu a spolupracovat se sovětskými zdravotníky. Také zdravotní složky bývalého ghetta mnohem ochotněji spolupracovaly se Sověty než s ČPA.³⁴ Vysoké procento terezínských tehdy sužovala nějaká choroba a celé město budilo dojem jedné velké nemocnice. Zvláště situace v Hamburských kasárnách, kde byli ubytováni lidé z evakuačních transportů, byla velmi zlá a podobala se situaci na 4. dvoře Malé pevnosti.³⁵

Došlo k základnímu roztřídění vězňů na zdravé a nemocné a nemocní byli podle typu onemocnění umístěni v jednotlivých nemocnicích v ghettu. Všichni nemocní skvrnitým tyfem, i ti pouze z nákazy podezřelí, byli umístěni v tzv. Západních barácích. Jednalo se o rozsáhlý komplex dvanácti dřevěných budov, které měly od 21. května vlastní lékárnu, vlastní kuchyň a laboratoř. Zdravotníci v nich umístili

30 Tamtéž.

31 Miroslava BENEŠOVÁ, *Situace v Terezíně po skončení války*, in: Terezínské listy 1990, Ústí nad Labem 1990, str. 15.

32 Vojtěch BLODIG, *Poslední dny války, první měsíce míru*, str. 72.

33 APT, inv.č. A 370/1.

34 AŽMP, Rozhovory s pamětníky, rozhovor č.663.

35 APT, inv.č. 4884.

více než 1300 nemocných tyfem a dalších 500 infekčních případů. V jižních barácích byla nemocnice pro nemocné s úplavicí. Pro nemocné s TBC byly vyhrazeny Ženijní kasárny, rekonvalescenti se doléčovali v Sudetských kasárnách.³⁶

V posledních měsících terezínskými nemocnicemi prošlo na 9000 lidí, z nichž více než polovina měla skvrnitý tyfus.³⁷

Nekontrolované šíření skvrnitého tyfu bylo konečně zastaveno i v ghettu. V polovině května 1945 nastal pokles a 13. června mohla být sovětská zdravotní služba v Terezíně ukončena a zdravotníci se přesunuli do bývalého koncentračního tábora v Litoměřicích. Zpráva Československé státní pomocné nemocnice v Terezíně z 20. června 1945 sdělovala, že epidemii se podařilo definitivně překonat a je možné zahájit přípravu na úplné ukončení činnosti nemocnic i činnost České pomocné akce.³⁸ V srpnu opustil Terezín i major Kuzmin se svým štábem.

36 APT, inv.č. A 370/1.

37 Tamtéž.

38 Vojtěch BLODIG, *Poslední dny války, první měsíce míru*, str. 17.

OSVOBOZENÍ A NÁVRAT DO VLASTI

Oslava svátku Chanuka na Židovské obci v Praze v roce 1955.

„V Praze jsme dojeli na Wilsonovo nádraží, a to byl nejhorší moment z celé války. Pro mě. Protože jsme přijely do Prahy a teď sis uvědomila, že to, na co ses celou dobu těšila, s čím jsi počítala, že to není. Že tam nikdo není, že tam nejsou žádní lidi a že na nás nikdo nečeká a že naše rodiče a sestry a já nevím co, že už je neuvídíme. Že tam nikdo není. To poprvé tě napadlo, teď jseš doma, po čem se ti čtyři roky nebo jak dlouho stejskalo, a ten domov neexistuje. To byl můj nejhorší moment z celé války. Přijet na Wilsonovo nádraží 18.května 1945. Ten pocit toho prázdna. Byla tma, nefungovala elektrika, nikdo se na nás ani nepodíval a než ten Červenej kříž přišel, třeba to bylo jen deset minut, ale pro mě to byla věčnost. To byl ten nejpříšernější pocit mého života. Přijet do Prahy, domů, a domov, kterej nebyl.“

H. M., dopis z května 1945

Návrat Židů z emigrace

Ke konci války se čeští a moravští Židé nacházeli na různých místech Evropy. Někteří přečkali válku v emigraci, jiní na válečných bojištích a nemnohým se podařilo přežít nacistické věznice, koncentrační tábory a pochody smrti. Většina emigrantů a část těch, kteří sloužili ve spojeneckých armádách, se zpět do vlasti už nevrátila. Důvody vedoucí k rozhodnutí nevrátit se do osvobozeného Československa byly různé: obavy vzbuzoval nový lidovědemokratický režim, přicházející zprávy o potížích s navrácením majetku, zvěsti o zbavení Židů národnostních práv, vědomí, že rodiny, které v Československu zůstaly, byly vyvražděny.

Rovněž averze vůči všemu německému, která převládla v české společnosti po skončení války, v konečném důsledku postihovala i německy mluvící Židy, kteří před válkou v pohraničních oblastech patřili k sociálně dobře situovaným vrstvám a představovali podstatnou a nejstarší část emigrantů. Svou roli hrály i psychologické důvody provázející odhalení hrůz nacistické vyhlazovací mašinérie, zpretrhání osobních svazků s rodinami, které zůstaly na okupovaném území, adaptace emigrantů v novém prostředí atd. Přesto významnou složku navrátilých se Židů tvořili právě příslušníci československé zahraniční armády, u kterých byl jejich přibližný počet v poválečném Československu odhadován na dva tisíce osob.¹

Návrat Židů z koncentračních táborů

Naopak Židé přeživší válku v koncentračních táborech či v armádě většinou toužili po návratu a shledání s příbuznými a známými.

My jsme si mysleli, že přijedeme zase do normálního světa.

E. H.

Ovšem opojení a euforie z konce druhé světové se velmi rychle vytratila. Na většinu Židů doma nikdo nečekal a především s jejich návratem nikdo nepočítal. Lidé, u kterých nichž měli schovaný majetek, je často pokládali za mrtvé a jejich majetek se jim zdráhali vrátit. Pouze několik málo šťastnějších našlo příbuzné a známé, kteří se o ně v prvních dnech po návratu mohli postarat.

Setkali se zde s rozdělováním na politické a nepolitické vězně, s lhostejností a mnohdy i s antisemitskými výpady ze strany svých spoluobčanů. Bylo velmi těžké, ne-li téměř nemožné navázat na svůj předválečný život. Obzvláště svízelná byla situace pro osoby židovského původu, které se v roce 1930 hlásily k německé národnosti.

S pojmem politický vězeň byly z počátku rovněž spojeny ústrky vůči bývalým židovským vězňům. Mnoho českých politických vězňů nesouhlasilo, aby pojem politický vězeň zahrnoval také osoby rasově perzekvované. Svaz osvobozených politických vězňů v této věci předložil osnovu zákona, kterým měl být vymezen právní pojem československého osvobozeného politického vězně. Osnova navrhovala rozdělit politického vězně podle důvodu jejich zatčení a omezování na svobodě. Podle tohoto návrhu pouze skupina první, t.j. vězňové, kteří by prokázali odbojovou nebo politickou činnost a skupina druhá, t.j. vězňové zatčení pro své demokratické a protifašistické smýšlení, by byli postaveni na roveň vojákům zahraniční armády nebo partyzánům. Oběti rasové perzekuce měli spadat do kategorie třetí.

O pojmu čs. politického vězně²

Všichni vracející se Židé, zejména však ti, kteří přežili nacistické tábory, potřebovali značnou pomoc a podporu ze strany státu a židovských organizací, aby mohli obnovit židovskou pospolitost v ČSR.

Obzvláště svízelná byla situace Židů, kteří se po skončení války nacházeli v osvobozených koncentračních táborech. Po několikaletém věznění a válečných útrapách toužili po svobodě a usilovali o co nejrychlejší návrat do vlasti. Tisíce českých Židů ale po osvobození zůstávalo na místech bývalých koncentračních

¹ Samo evidenční oddělení Rady Židovských náboženských obcí (viz dále) rozlišovalo tyto skupiny Židů v poválečné ČSR: repatrianti z vazby, repatrianti z východních transportů, repatrianti z Terezína, repatrianti z AE transportů, repatrianti podkarpatské – optanti, repatrianti z armády, repatrianti z transportů do Niska, repatrianti ze svobodné ciziny a nedeportovaní.

² Věstník Židovské obce náboženské v Praze (dále jen VŽON), VIII/9, 5.9.1946.

táborů, kde čekali na příjezd kompetentních orgánů, které měly zajistit jejich repatriaci do vlasti. V koncentračních táborech bylo osvobozeno kolem 15 tisíc českých a moravských Židů. Mnozí z nich se i několik týdnů potáceli na hranici smrti z důvodu nemoci, podvýživy a naprostého fyzického vyčerpání. Většina vězňů měla za sebou vysilující pochody smrti a evakuační transporty, od nichž se odvíjel i jejich zdravotní stav a prodlužovala se tak doba, kdy byli schopni repatriace. Stovky bývalých vězňů umíraly ještě po osvobození táborů. Největším zabijákem se stal skvrnitý tyfus, který měl na svědomí také kolem 1500 osvobozených vězňů v Terezíně.

Okamžitě jsme odešli ven a vím, že tu noc z 8. na 9. května jsem strávil v nějaké stáji, kde mne olizoval kůň. V příkopu jsem objevil nějakou konzervu se zbytkem marmelády, a tak jsem ji začal vylizovat. V tom šel kolem nějaký ruský voják. Ten mne vzal za ruku a odvedl do blízkého statku. Tam nastoupila na dvoře celá rodina. Ten ruský voják ukázal, že pro sebe chce dvě nebo tři vejce, nějakou slepici a mě že si mají vzít na starost. Oni mu okamžitě velice slušně a ochotně vyhověli a zavedli mne k sobě. Byla to velice komfortně zařízená budova s koupelnou a se vším vybavením. Já jsem bez jakýchkoliv zábran svolil, aby mne ženy svlékly a položily do vany. Ony tam začaly vodit ostatní sousedy, aby se na mne podívali, jaký jsem to ubožák.

/.../

Když se můj stav spíše horšil než lepšil, naložili mne na nějaký vůz a odvezli do nemocnice. Tam u mne konstatovali břišní i skvrnitý tyfus a myslím, že nade mnou zlomili hůl. Byly tam německé sestry a polští nebo ruští doktoři. Vůbec nevím, jakým zázrakem jsem to přežil. Ale přežil jsem to. Asi po pěti nedělích, když už jsem přece jenom trošičku začal nabírat síly, mně vystavili potvrzení, že nemám ani vší, ani tyfus a že jsem schopný transportu.

T. B.

Při tom hladovém pochodu jsme prošli frontou. Jednou jsme viděli, jak sestřelili ruské letadlo, jak pilot seskočil a Němci se za ním hnali. Taky jsme prošli vesnicí, kde už všude byly bílé vlajky, prostě každým okamžikem čekali, že je obsadí. Asi tam byla ruská armáda, protože u toho statku se najednou objevili dva ruští rozvědčící, senzačně oblečení, celí v kůži.

M. F.

Osvobození Terezína

Terezínský koncentrační tábor byl osvobozen jako jeden z posledních. Dlouho očekávaný konec druhé světové války vězňům terezínského ghetta i věznic na Malé pevnosti nepřinesl pouze tolik let očekávanou svobodu, ale především epidemii skvrnitého tyfu, nemoci, která se v předválečném Československu téměř nevyskytovala. Epidemie tyfu v Terezíně vrcholila v době, kdy se svět již radoval z konce války, mnoho jeho bývalých vězňů tak muselo na svobodu pár týdnů počkat.

"Z celé mé rodiny není žádný na životě (měla jsem matku a čtyři sourozence), můj muž mně zde 6. července, tedy před třemi týdny zemřel, a já nemám ani děti ani jiné příbuzné. Jsem sama jako kůl v plotě a obávám se, že to nevydržím. Jsem omrzelá životem, když ten osud je tak krutý a neúprosný ke mně. 6. srpna nechám urnu s manželovým popelem ve Strašnicích pohřbít a za tím účelem přijedu do Prahy. Co pak se mnou bude, věru ještě nevím. Vedoucí mého oddělení radí, abych zde zůstala na likvidaci, ale já nevím, co učiním."

A.P., dopis z 26. července 1945 z Terezína ³

Čeští Židé v osvobozených koncentračních táborech na cizím území

V koncentračních táborech na cizím území bylo osvobozeno kolem 3300 českých a moravských Židů. Mnoho z nich se i několik týdnů potácely na hranici smrti z důvodu nemoci, podvýživy a fyzického vyčerpání. Většina vězňů měla za sebou vysilující pochody smrti a evakuační transporty, od nichž se odvíjel i jejich zdravotní stav a prodlužovala se tak doba, kterou byli nuceni strávit v nemocnicích, než byli schopni repatriace. Na příjezd repatriačních orgánů museli čeští Židé zpravidla čekat několik týdnů. Taková situace byla hodně svízelná pro bývalé vězně, pro které další setrvávání na místech dřívějšího utrpení bylo nesnesitelné. Zároveň netušili, co se stalo s jejich příbuznými a co se děje doma. Byli odkázáni pouze na velmi špatné poštovní spojení. V některých táborech bylo k dispozici rozhlasové vysílání, ve kterém se pravidelně předčítaly seznamy osvobozených vězňů.

Nejvíce českých Židů bylo ze všech táborů na západě osvobozeno v koncentračním táboře Bergen-Belsen u města Celle. Tábor Bergen-Belsen byl osvobozen britskou armádou 15. dubna 1945. Krátce před osvobozením se v Bergen-Belsen nacházelo kolem čtyřiceti tisíc Židů, což bylo něco mezi třetinou a jednou polovinou všech Židů, kteří přežili nacistické vyhlazovací koncentrační tábory. Většina z nich do tábora přišla jen několik týdnů před osvobozením s evakuačními transporty a pochody smrti. To také odpovídalo jejich celkovému zdravotnímu stavu. Třináct tisíc jich krátce po osvobození zemřelo. Z českých Židů zde bylo osvobozeno 460 osob, převážně žen. Právě v Bergen-Belsen museli čeští Židé čekat na repatriaci velice dlouho. Časté byly i případy, kdy potřební, zejména lékaři, zůstávali v táborech déle z důvodů zajištění péče o nemocné.

"Jsem v bývalém koncentračním táboře Bergen-Belsen u Hannoveru. Před třemi týdny jsem se vrátila z nemocnice. Měla jsem tyfus. Nyní jsem úplně zdráva a čekám na odjezd do Prahy. Nemohu se odsud dostat. Vlak nejede a auto přijede jen málokdy a pouze soukromě, pro koho si někdo z Prahy pošle. O rodičích a Heleně nemám ani ponětí, kde jsou. Byla jsem na práci v Hamburku. Rodina zůstala v Osvěčímě./.../Prosila bych Vás, kdyby Vám to bylo možné, abyste se na příslušném úřadě informovali o mojích rodičích a Heleně. Kdybyste se něco dověděli tak podejte jim i mně zprávu. Jsem již velmi netrpělivá a moc se těším do Prahy. Je to strašné, že zde musíme tak dlouho po válce sedět. Zbytečně zmeškám čas čekáním a nic neděláním."⁴

E. M., dopis z 1. července 1945

Já jsem ještě v nemocnici, také jsem měla skvrnitý tyf. Už se mně daří dobře, už chodím. Já se už tak těším do Prahy vůbec teď, když vím, že Vy jste tam. Přihlásila jsem se pro první transport, ale náš pan kapitán mě nechce vzít, že jsem lékařka, a že mě potřebuje pro pozdější transporty jako transportní lékařku. Ale teď už jsem trochu klidnější, tak je to čekání pro mě už lehčí./.../Zde je málo českých a žádné známý. Část odsud odvezli z Begen-Belsenu do Celle a ty už jsou prý doma. Lidé z nemocnic, které jsou slabé pojedou do Švédska.

E.W., lékařka

3 AŽMP, sbírka Terezín, inv. č. 327, Dopis A.P.z 26. července 1945 z Terezína.

4 AŽMP, Dokumenty perzekuce, inv. č. 78, Dopis E. M. z Begen – Belsenu z 1. července 1945.

To jediné, co se mně zde nelíbí, že mám veliký hlad. Vše co dostanem, je z konzerv: paštiky, maso, zelenina. Náš jídelní program je: ráno mléko (80% voda) a ½ krajíc bílého chleba s paštikou. V poledne polévka s pěti makaronky, potom tři malé brambory a 1 lžíce maso, k tomu někdy 2 lžíce zelenina. Potom ½ hrníček pudink (otruby v mléko vařený, úplně řidky), k svačině ½ krajíček chleba a s máslem a dva keksy s medem, čaj. Večeří: ½ krajíček chleba a 1 lžíce bramborové kaše míchaná s paštikou.

česká židovská lékařka ve svém dopise rodině do ČSR

Dalším táborem, ve kterém bylo po Bergen-Belsenu osvobozeno nejvíce českých Židů, byl Mauthausen. Mauthausen byl osvobozen americkou armádou dne 8. května 1945 jako poslední z táborů osvobozených západními spojenci a nacházelo se v něm 221 českých Židů. Čeští Židé v Mauthausenu čekali na repatriaci v průměru dva týdny. O jejich repatriaci se postarali Američané, kteří jim zajistili odvoz autobusy do Českých Budějovic.

Dalšími tábory, kde se po osvobození nacházel větší počet českých Židů, byly mimo jiné Buchenwald, Flossenbürg, Taucha, Sachsenhausen, Gross Rosen. Dalších několik set jich bylo osvobozeno přímo na pochodech smrti, mezi nimi i ti, kterým se během pochodu podařilo uprchnout.

Najednou jsme na hranicích viděly československou vlajku. Začly jsme plakat a byly jsme šťastné, že se nám vrací nějaký cit. Vypadaly jsme hrozně, zoufale. Přišly jsme k té budce na hranici a český četník nám vyšel naproti. "Propánaboha, co vy jste zač?" "My jsme židovky, jdeme z lágru a chceme domů." "Pojďte dál, vždyť vy jste ještě děti, pojdte dál." Ale my jsme nešly, tvrdily jsme: "My musíme do Prahy."

R. B.

Pamatuju si, že jsem se probudila na lavici, nějaký Čech nás tam našel, dali nás do kupé a dávali nám jídlo. Ale my jsme nechtěly, my jsme se bály jíst, hrozně jsme se omlouvaly a šly jsme si zase sednout k tomu záchodu, my jsme nechtěly s nikým mluvit. Vypadaly jsme jako zvířátka.

R. B.

Zčásti jsem šel pěšky, zčásti jsem jel na nákladním vagonu s uhlím, potom zase pěšky, protože vlak zastavil před zbořeným mostem. Nakonec jsem se dokodrcal do Mezilesí, které už bylo v Československu. Poprvé jsem uviděl československou vlajku. To byl pro mne obrovský, dojemný zážitek. Bylo to v červnu a už tam všechno fungovalo normálně.

T. B.

O rekonvalescenci dětí z Terezína a jiných koncentračních táborů se postaral také Přemysl Pitter, který jako člen sociálně – zdravotní komise ČNR zajistil zámky v Olešovicích, Kamenici, Štíříně, Lojovicích a penzion v Ládví. V nich zřídil ozdravovny pro děti do šestnácti let. První děti přivezl z Terezína 22. května, tedy ještě v době, kdy v něm panovala přísná karanténa. Pittrova akce se nesoustředila pouze na židovské děti z koncentračních táborů, ale také na děti internovaných Němců a kolaborantů a o československé děti repatriované z Říše. V terezínské Malé pevnosti, která po osvobození sloužila jako internační tábor pro Němce, byly vězněny také německé děti, které se také dostaly pod ochranu Přemysla Pittera a Olgy Fierzové. Židovské děti na Pitterových zámcích většinou zůstávaly pouze krátce, v průměru 2-3 měsíce. Už zde se většina starších dětí, pokud byly bez rodičů, připravovala na emigraci do Palestiny. Do zámků byly pravidelně vysíláni pracovníci sionistických organizací, kteří měli děti na emigraci připravit.

8.června odjely české židovské děti do zotavoven, zřízených pro ně v bývalých zámcích barona Ringhofera v Kamenici a Štíříně u Prahy. Tam jsem jednoho dne dostal dopis s adresou, napsanou písmem, které jsem moc dobře znal - bylo mého bratra. Text znám dodnes zpaměti:

"Milý brácho!

Dnes jsem se vrátil z Kauferingu a zašel jsem se podívat do našeho domu a čirou náhodou jsem tam našel maminku. Jez hodně knedlíků, abych Tě nepoznal, až Tě s maminkou navštívíme!

O tatínkovi bohužel nic nevím. "

Tatínek byl soudně prohlášený za mrtvého ke dni odjezdu transportu z Terezína - 28.října 1944.

M. G.

Máma se domnívala se, že mě má bezpečně ukrytou ve Štíříně, kde mě vykrmují a starají se o mě. Jenomže to nebyla moje představa svobody a tak jsme se ještě s jednou přítelkyní rozhodly, že utečeme, protože chceme chodit do školy a nechceme být vykrmované ve Štíříně. V Praze jsme šly rovnou do prvního gymnázia, které jsme našly. A řekly jsme: "Jsme tady a chceme chodit do školy" a myslely jsme si, že nás přijmou s otevřenou náručí a že řeknou: "Samozřejmě". Ale to se nestalo. Tak jsme šly do dalšího gymnázia, stejná situace.

Spaly jsme na lavičkách na nádraží, neměly jsme kde být, že. To nás vůbec nezajímalo, nás zajímala jenom škola. Až asi páté gymnázium bylo gymnázium na Žižkově, na Sladkovského náměstí a tam jsme konečně padly na ředitele, který si nechal od nás všechno vyprávět a říkal: "No samozřejmě a jděte tedy tak, jak patříte". A když uplynulo šest neděl školy a začly prázdniny, tak jsme se zase do Štířína vrátily a oni nás tam nechali přes prázdniny.

R. Ž.

V Praze, dne 12.12.1946.

Ředitelství Národní bezpečnosti

v P r a z e .

Věc: Vilém Fröhlich,
prohlášení za mrtva.

Podepsaná Alžběta Fröhlichová žádá Ředitelství Národní bezpečnosti o laškově zjištění v tanních spisech (F 1599 č.j. 415683/42) zda je v nich obsaženo něco o osudu jejího manžela Viléma F r ö h l i c h a, nar. dne 13.10.1898, v Zábřehu na Moravě, přisl. do Prahy, obchodník dřívím, poslední bydliště Praha I., Havelská čp496. Jmenovaný měl nastoupiti v červenci 1942 do transportu, tam se však nedostavil, žil ilegálně a dle doslechu byl později popraven. Toto potvrzení potřebuji k úřední potřebě o prohlášení za mrtva.

Alžběta Fröhlichová

Praha II., Štěpánská ul.37/VI.

Žádost o prohlášení manžela za mrtvého.

Situace židů po návratu do Československa

My jsme se dostali do Prahy a v Praze jsem nocovala na Masarykově nádraží. Bylo to velmi nepříjemné, za prvé tam byla spousta uprchlíků a zároveň tam byly čerstvé stopy po popravách, které tam byly. Krev po zdi a písek.

E. H.

Pak přijeli nějakí lidé, Češi z Rudé gardy z Ústí a odvezli nás autem, nějakým transportérem, rovnou do Prahy. Matka se vrátila z Terezína, otec se vrátil z Polska, tak jsem se nakrátko, na nějaký den vrátil domů.

M. F.

Návrat domů a doba, kdy se z přeživších opět stali lidé se jmény a úředními doklady, trvala měsíce až dva roky. Židé, kteří se ve většině případů vraceli pouze s repatriační průkazkou, si museli nechat potvrdit svou totožnost, zjistit osud svých příbuzných a v případě úmrtí rodinných příslušníků jim nechat vystavit tzv. prohlášení za mrtva. Teprve poté mohli získat zpět rodinný majetek, penze, sirotčí dávky apod. Návrat byl pro mnoho přeživších provázen zkušeností zničení celých rodin, jejich sociálního a kulturního zázemí a ztráty všech materiálních statků.

No jo, no, přivítání bylo ohromný, neměl mě kdo přivítat, nikdo nebyl. Mnoho lidí se divilo, jak to, že jsem to přežila. Nečekali, že se vrátím. Nevítali mě jako hrdinku. Jeden soudruh dokonce prohlásil, že jsem jim udělala čáru přes rozpočet, že jsem se vrátila. Co jsem měla dělat, když jsem to přežila?!

E. Z.

Kroky většiny vracejících se židovských repatriantů navrátilců směřovaly do Prahy. Židovští repatrianti se obvykle vraceli sami, bez rodiny a příbuzných, a proto jejich jedinou nadějí bylo, že najdou v Praze alespoň zbytek židovské obce. Doufali, že jim bude nápomocná v prvních dnech po návratu. Nicméně začátkem května, kdy do Prahy začali přicházet první repatrianti, tak zde nenalezli žádnou oficiální židovskou instituci. Židovská obec v Praze, která od roku 1943 nesla název Židovská rada starších, fungovala až do 5. května 1945. 9. května 1945 byl přednesen poslednímu židovskému staršímu v Praze, dr. Františku Friedmannovi, požadavek na obnovení pražské židovské náboženské obce.⁵

Z podpor zahraničních židovských institucí, hlavně amerického JOINTu, byl zřízen sirotčinec, domovy pro mládež a několik starobinců.

V Praze jsme šly ihned na židovskou náboženskou obec, myslely jsme, že se tam dozvíme, kdo žije. Ale byl tam nějaký starý pán, který vůbec nic nevěděl, nabídl nám lístky na tribunu [uvítání prezidenta Beneše], ale my jsme chtěly jenom domů. [...]

Uviděl mě sedlák, starý pán a říká: "Čípak jsi, holčičko?" "Já jsem Voglová," "Kterápak Voglová?" "No toho žida, co pracoval u Oliče." "No pojd', sedni si na vůz, vždyť nemůžeš chodit!" V prvním domku na Srašecí bydlela dcera domácích, už byla venku, utíkala domů a křičela: "Mami, Růženka se vrátila." Byla jsem tam jen chvíli, pak jsem šla k Oličovi, s kterými jsme byli moc zadobře. Paní Oličová měla strach, že jí přinesu vši, tak mě na chodbě svlékla. "Svlíkni se, Růženko, udělám jí koupel. Maminka tu nechala nějaké věci, tak si něco vzala." Vykoupala jsem se a ona ty hadry spálila.

R. B.

Na většinu Židů, kteří se po válce vraceli do vlasti, doma nikdo nečekal, jejich původní domovy byly obsazené a pokud je u sebe neubytovali přátelé a známí, po dobu několika prvních dnů a týdnů většinou využívali veřejné noclehárny zřízené pro repatrianty.

Bohužel jsem sama a nemám nejmenší tušení, kde bych mohla moje nejbližší, maminku, sestru a muže najít. Nemám kde být, bydlím proto u Červeného kříže v Praze XII., v Lublaňské 57, kde se o nás dobře starají. (/...)/ Včera jsme musely opustit karanténní stanici, poněvadž tato je jen na 14 dnů. Poslali nás do Krče do Masarykových domů, kde je nyní ozdravovna pro repatrianty. Je zde krásně, jídlo výborné a zde mohu zůstat neomezeně dlouho, což také plně využiji, protože stále ještě nemám byt a nevím ani co se s mojí žádostí stalo, právě že jsem ležela jsem se nemohla starat.

H. M., dopis května 1945⁶

České úřady se k vracejícím se Židům zpočátku nijak diskriminačně nechovaly. Pomoc státu se vztahovala na všechny repatrianty, vyjma Němců a Maďarů. V mnoha případech však byl postoj českého obyvatelstva k Židům chladný až odmítavý. Židé se vraceli do společnosti po léta vystavené intenzivní a profesionálně prováděné antisemitské propagandě. Ta byla do značné míry založená na argumentech ekonomického rázu. A právě v případě majetku se stal oblastí, kde docházelo k největším rozporům. Židé, kteří se vrátili, většinou našli ve svém původním bytě cizí rodiny. Často se setkávali s neochotou svých sousedů, ke kterým si před válkou uschovali věci, navrátit jim je zpět.

Sami přeživší Židé vnímali a hodnotili svou situaci po konci války jako mnohem svízelnější než jakou po svém návratu zažívali nežidovští repatrianti. Ve zprávách a dopisech Židů svým známým a institucím do zahraničí se často objevuje pojem průměrný a neprůměrný repatriant. Neprůměrný repatriant znamená židovský, za průměrného označovali nežidovské politické vězně české a slovenské národnosti. Kurt Wehle, po válce první tajemník Rady židovských náboženských obcí, v článku do Věstníku židovských obcí náboženských napsal: „Devadesát procent nežidovských repatriantů mělo rodiny a domovy, kam se mohli vrátit, měli svůj majetek a snadno se mohli vrátit k povolání, které provozovali před svým odsunem. Vracející se Židé oproti nim v devadesáti procentech neměli rodiny, které byly většinou vyvražděny, majetek neměli žádný a jejich fyzická i psychická rekonvalescence trvala déle“.⁷

Konečně nadešel toužebně očekávaný den svobody. Z různých pracovních a koncentračních táborů se vracely lidské trosky bez domovů, rodičů, manželů a dětí, neschopné toho, aby se zařadily ihned do šiku nových bojovníků za výstavbu státu, porušeny na duši, s podlomeným zdravím. Byly odkázány na pomoc. Tuto pomoc se snažil poskytovat stát svými prostředky, ale ukázalo se, že tato pomoc nestačí a nemůže stačit. Státní pomocné akce vycházely z průměrného typu repatrianta. Ale což byl vracející se Žid tímto průměrem? V převážné většině případu ne. Průměrný repatriant se po několikaletém pobytu v německém pracovním či koncentračním táboře vracel do svého domova, k svým rodičům a dětem. Ve výjimečném případě tomu tak nebylo. Židovský repatriant pouze ve výjimečném případě našel domov nebo své nejdražší.

Karel Stein, Věstník, 28.2.1946⁸

V československém prostředí byl židovský repatriant často stavěn až za politického vězně, „který trpěl a

⁶ AŽMP, Sbírnka Dokumenty perzekuce, inv. č. 78, Dopis H.M. z 22. května.

⁷ Wehle, Kurt, The Jews in Bohemia and Moravia: 1945 – 1949, in: The Jews of Czechoslovakia (volume III), New York 1984, str. 516.

⁸ VŽON, 2/VIII, 28. února 1946, Úkoly Židovské náboženské obce v Praze, str. 10.

bojoval za vlast, kdežto ten židovský československému národu během války ničím neposloužil.“ Často se takové výroky objevovaly mezi účastníky domácího i zahraničního odboje. Jeden z navrátilivších se letců z Anglie vyjádřil tento názor v letáku adresovaném prezidentské kanceláři: „Politici vězňové jsou právem privilegovanou vrstvou národa. Že ale Židé si nadiktovali zákon, dle něhož jsou postaveni na roveň politickým vězňům, to je svrchovaná urážka těchto! Z tohoto titulu pobírají samé výhody, které jim tedy absolutně nepřísluší. Je přiděl potraavin – žid má přednost. Pracuje se na odklizovacích pracích – žida tam nenajdete. (/...)/ A protože faktem zůstává, že židé byli největšími germanofily a největšími maďarisátory, pak držíme si pořádnou veš ve svém kožichu.“ Pod dopisem bylo referentem prezidentské kanceláře připsáno, že se jedná o další z množících se projevů protizidovské nálady.⁹

Oficiálně až výnos ministerstva vnitra ze dne 10. prosince 1945 stanovil, že rasová perzekuce je rovněž politickou perzekucí. V této souvislosti byli zvláště napadáni němečtí Židé, kterým byla vytýkána jejich předválečná germanizace a rozvracení československého státu.

Samotný ministr vnitra Václav Nosek u příležitosti pracovní porady předsedů místních národních výborů Čech a Moravy na počátku roku 1946 řekl: „Dekretem č. 180 totiž postihujeme i majetek osob, které byly za nacistického režimu persekuovány, ale dokud byly na svobodě, využívaly svého postavení a majetku proti našim národům a naší republice. Vyřídíme tudíž při jedné a téže příležitosti nejen nepřítel, který přímo poškozoval a ničil náš národ ve spolupráci s Hitlerem, ale vyřídíme hospodářsky i ty, kteří rozvraceli i naši národní existenci germanisací a podobnými činy a také ji podporovali. Někteří pak byli také zavřeni, poněvadž byli židovského původu a tedy trpěli částečně pod nacistickým terorem, ale zde musíme všichni zkoumat, jak se tito jednotlivci chovali ještě za časů republiky, a jestliže germanisovali, němčili nebo podporovali německé školy, jejich majetek náleží státu a musí být konfiskován.“¹⁰

Činnost JOINTu

I přes komplikace, které návrat Židů z koncentračních táborů prováděly, mohly být v krátkém čase po osvobození obnoveny československé židovské obce díky podpoře JOINTu. Činnost JOINTu se vztahovala především na sociální péči. Na běžná sociální péči jako poskytování finančních podpor či materiální zabezpečení byly poskytovány finanční prostředky židovským obcím. V rámci sociální péče zajišťované přímo JOINTem organizace poskytovala půjčky, stipendia studentům a učňům. JOINT zřídil i oddělení pro mládež, o kterou v období krátce po osvobození nebylo nijak pečováno. Zajišťoval ozdravný pobyt československých židovských dětí ve Švýcarsku, zřídil pro ně ozdravovnu v Tatrách a podílel se také na vypravování transportů dětí do Anglie. Zároveň bylo zřízeno i oddělení pro cizince a průchozí, které se staralo o Židy cizí příslušnosti, převážně polské.

JOINT, neboli American Jewish Joint Distribution Committee, byla židovská humanitární organizace založená v roce 1914 ve Spojených státech. Komitét byl založen z iniciativy několika původně německých Židů, kteří se rozhodli získávat peníze na pomoc potřebným židovským komunitám ve válčící Evropě a na Blízkém východě. Zpočátku se zaměřoval hlavně na zaslání jídla a léků do Evropy a Palestiny. Od první světové války se způsob pomoci JOINTu moc nezměnil. Pracovníci JOINTu se starali o to, jak dostat k Židům v nouzi potraviny, ošacení a finance, zajistit jim léky, zdravotní péči, pomoci jim vytvořit sociální a vzdělávací programy a v krajním případě najít způsob, jak by mohli uniknout z případného nebezpečí a

⁹ Archiv Kanceláře prezidenta republiky (dále jen AKPR), 1515 – D11484, Příspěvek k židovské otázce.

¹⁰ Archiv Ministerstva vnitra, 425, 231-3, Výňatek z projevu ministra vnitra V. Noska na konferenci předsedů MNV a OSK dne 20.2.1946.

emigrovat. Zvláštní pozornost byla věnována péči o mládež, lékařské pomoci, židovským uprchlíkům, zemědělskému osidlování v Palestině, školení mladých a péči o židovské sirotky.

Během druhé světové války se JOINT snažil pomoci co největšímu počtu Židů uniknout před nacistickým nebezpečím. Emigrace směřovala především do Palestiny, kolem 20 tisíců Židů našlo útočiště v Šanghaji. Židovskému odboji JOINT poskytl na 300 000 dolarů. Po skončení druhé světové války činnost organizace pokračovala hlavně poskytováním finančních výpomocí válkou zdecimovaným židovským komunitám v Evropě. Na pomoc přeživším šoa, uprchlíkům a osobám bez státní příslušnosti židovského původu JOINT vyčlenil částku 300 milionů dolarů. S podporou spojeneckých armád, organizace UNRRA a IRO rozděloval potraviny, ošacení, léky, dokonce i rituální předměty. Zvláštní pozornost byla věnována táborem pro vysídlené osoby (Displaced persons camps -DP). JOINT v nich zakládal a podporoval nemocnice, školy, školky, přeškolovací kurzy apod. V roce 1946 bylo přes 120 tisíc maďarských, 65 tisíc polských a kolem 150 tisíc rumunských Židů stále závislých na materiálních podporách JOINTU. JOINT rovněž podporoval ilegální organizaci Alija Bet a Bricha.

Oficiální reprezentanti JOINTu Harold Trobe, Harry Viteles a Philip Ruby byli do Československa vysláni koncem září 1945. Od dubna 1946 zastával funkci ředitele pro JOINT v Československu Israel G. Jacobson.

Mnozí z Židů, kteří se vrátili z koncentračních táborů, zvažovali, jestli zůstat v Československu nebo začít nový život v nové zemi. Nejen mladí lidé se snažili dohonit zmeškané roky, získat nedokončené vzdělání, sžít se s příbuznými a sousedy, kteří neprošli koncentračními tábory a začít vést pokud možno normální život.

Bydleli jsme v bytě po Němcích v Brně. Já jsem měla jenom čtvrtou třídu gymnázia a chtěla jsem studovat dál. Odmítla jsem rychlokvašský tříměsíční kurs, protože jsem si říkala, že toho moc neznám a chodila jsem ještě rok do gymnázia, nikoliv do klasického, ale do reálného gymnázia. Bylo tam víc dětí, které na tom byly stejně. Museli jsme látku za tři roky zvládnout za rok. Největší vztek jsem měla, když jsme psali latinskou maturitní písemku, a já v ten den svědčila proti četníkům a musela jsem ji psát úplně sama. Byla bych je zabila, protože jsem nemohla od nikoho opisovat.

D. G.

Protože to byla taková zvláštní tíha, ten rodinný svazek, kdy z mé strany byl pořád takový pocit, že vlastně jim nesmím ublížit, když už jsem tak dlouho byla pryč.

E. H.

Postavení Židů z německého a maďarského jazykového prostředí v poválečném Československu

Dekret prezidenta republiky č.33/45 z 2. srpna 1945, který se zabýval úpravou československého občanství Němců a Maďarů, upravoval i výjimky, u kterých mělo být československé občanství zachováno. Dekret připravovala již exilová vláda v Londýně a jeho jednotlivé verze se vyvíjely v zásadě tak, jak se vyvíjela mezinárodní jednání o odsunu německé menšiny. První návrhy exilových ministerstev vnitřní a zahraniční vycházely ze spojitosti mezi ztrátou československého státního občanství a proviněním takových kategorií německého obyvatelstva jako byli aktivní nacisté či představitelé okupačního aparátu. Naopak ministerstvo národní obrany zastávalo názor, že československé státní občanství měla ztratit co nejširší skupina příslušníků německé menšiny a jen antinacistům či aktivním účastníkům odboje by mělo být občanství zachováno. Dekret stanovil, že osobám německé a maďarské národnosti, které prokáží, že zůstaly věrné Československé republice, nikdy se neprovinily proti českému nebo slovenskému národu a buď se činně zúčastnily boje za její osvobození, nebo trpěly pod nacistickým nebo fašistickým terorem, se zachovává

československé státní občanství. Dokud tyto důkazy nebyly provedeny, platili Židé za Němce a jako s Němci s nimi bylo zacházeno. Nemohli se zařadit do hospodářského života, nedostávali zaopatřovací plat ani státní penzi, nebylo možné získat byt apod. Žádosti o navrácení občanství se posuzovaly jako žádosti o udělení československého státního občanství a do jejich vyřízení se žadatel v zásadě za československého občana nepovažoval. Odtud potom plynuly excesy proti německým Židům, kteří několik měsíců museli čekat na vyřízení československého občanství. Sám dekret však podrobněji neupravoval pojem národnost. Proto ministerstvo vnitra v prováděcích pokynech zemským a okresním národním výborům 24. srpna 1945 sdělilo, že při určování národnosti je třeba přihlížet nejen k údajům ze sčítání lidu, ale i k údajům z policejních hlášení, přihlášek do škol, původu rodičů, školního vzdělání či z užívání jazyka v soukromém životě. Zvláštní pozornost měla být věnována účasti na veřejném životě, zejména členství v politických stranách, spolcích, organizacích a dokonce i v národních církvích.

Z hlediska státní spolehlivosti tak bylo v roce 1945 přezkoumáno kolem dvou tisíc Židů německé národnosti, kterým bylo nakonec uděleno československé státní občanství. Před konečným vyřízením žádosti vydávaly národní výbory prozatimní osvědčení. Židé, pokud dostali toto osvědčení, měli být až do vyřízení žádosti považováni za československé občany. Přes všechny výnosy a nařízení se však často jednání o státní spolehlivosti bezdůvodně protahovala. A s protahováním doby, než osoba dostala potvrzení o státní spolehlivosti, se prodlužovala i doba restituce jejich majetku a doba plného zrovnoprávnění.

Židé z Podkarpatské Rusi

Optanti: Židé původem z Podkarpatské Rusi. Po válce přicházeli do Čech ze dvou směrů. První vlna, která se vracela v roce 1945 z koncentračních táborů na území Polska a Německa, se prostřednictvím československých repatriačních misí dostala do ČSR. Další skupinou byli Židé vracející se ze zahraničních armád, tito převážně ze Svobodovy armády, případně ti, kteří se před válkou stihli vystěhovat. RŽNO usazování podkarpatskoruských Židů v ČSR podporovala a to hlavně z důvodu, že tvořili podstatnou část židovských obcí v pohraničí, které by jinak nemohly být obnoveny, nebo by zanikly. Většina těchto Židů byla silně věřící, praktikující tradiční judaismus.

S jejich přispěním tak byly obnovovány a udržovány náboženské a kultové praktiky, které pomáhaly udržovat náboženský život židovských obcí v ČSR. Ne všichni se však k jejich usazování stavěli pozitivně. Odpovídalo to i části veřejného mínění, zvláště mezi novými českými osídlenci, kteří neochotně mezi sebe přijímali etnicky a jazykově odlišné skupiny obyvatel. Židovským optantům bylo zvláště vytýkano, že neumí dobře češtinu ani slovenštinu a používají jiné jazyky, hlavně maďarštinu či němčinu (jidiš). Čeští obyvatelé pohraničí si dále stěžovali na neochotu některých zapojit se do pracovního procesu a jejich odstup od české společnosti.

Karpatští Židé měli dokonce v rámci RŽNO vlastní politický orgán – Kancelář optantů, v jejímž čele stáli rabín Samuel Freilich a dr. Martin Nachum (Nachumowitz). Většina Židů původem z Podkarpatské Rusi po únorovém převratu 1948 zvolila emigraci.

Emigrace Židů z Československa po druhé světové válce

Já jsem se šla učit šít k paní Beckové, která se vrátila z lágru i s manželem. Za dva roky jsem se vyučila, udělala zkoušky, ale to už byl rok 48 a já stejně věděla, že pojedou pryč. Pracovala jsem ještě krátce jako dělnice a pak jsem se vystěhovala do Izraele.

R. B.

V literatuře a soudobém židovském tisku se uvádí, že záhy po osvobození emigrovalo téměř 30 % českých (zde jsou zahrnuti i Židé německé národnosti) a 60 % slovenských Židů. Nejvíce slovenských Židů emigrovalo po poválečných pogromech v Topolčanech, Bardějově, Prešově a dalších místech. Na českém území sice k organizovaným pogromům nedocházelo, přesto "hon" na Židy německé národnosti a problémy s restitucemi majetku nepodporovaly Židy v důvěře k československému státu a mnoho jich raději zvolilo emigraci. Na nutnost rozhodnout se buď pro asimilaci k majoritě či pro emigraci se odvolával ještě za války i Edvard Beneš a tento názor převažoval v Československu i po válce.

Přes všechny počáteční naděje a očekávání se mnoho Židů rozhodlo v průběhu prvních dvou poválečných let emigrovat. Odhaduje se, že takto opustilo Československo kolem 10 000 - 15 000 Židů. Přesnější počet vystěhovaných Židů není možné určit. S výjimkou statistik Ministerstva vnitra (které byly ovšem vedeny bez rozdílu vyznání či národnosti) žádné oficiální statistiky k židovské emigraci neexistují.

První vlna emigrace, dá-li se vůbec použít tento termín, byla tvořena těmi, kteří se po osvobození koncentračních táborů vůbec do Československa nevrátili. Jednalo se především (pokud zůstaneme pouze na území poválečného Československa) o hrstku většinou slovenských Židů, Židů německé národnosti, Židů ze Sudet a osiřelé děti. Židé, kteří po osvobození koncentračních táborů a po skončení války odmítli být repatriováni, dostali mezinárodní status tzv. Displaced Persons a v táborech zřízených povětšinou v Německu, Polsku, Itálii a Rakousku čekali na emigraci. Jako cílové země zde nejčastěji uváděli USA a Palestinu. Zřizování a správu těchto táborů měla na starosti organizace IRO (International Refugee Organization) a UNRRA.

Status Displaced Persons se dle IRO vztahoval na tyto případy: oběti nacistického a fašistického režimu a jejich válečných kolaborantů, španělští republikáni, předváleční uprchlíci, němečtí a rakouští Židé a nedoprovázené děti. Židé tvořili podstatnou část ve skupině nerepatriovatelných osob. K osobám, které v táborech žily již od osvobození, se v roce 1946 přidaly stovky osob, které prchaly před protižidovskými nepokoji a pogromy zejména v Polsku a východní Evropě. Podle statistik Institue of Jewish Affairs se počet osob, které v roce 1946 spadaly pod kategorii Displaced Persons původem z Československa (předválečného) odhaduje na 5000 osob. Jako svou předválečnou národnost československou uvedlo na 2900 osob.[7] Jednalo se většinou o Židy původem z Podkarpatské Rusi, kteří se do svých domovů vůbec nevrátili, a kteří uvedli Československo jako zemi svého původu.

Emigrace osiřelých židovských dětí

Nejvíce českých a slovenských sirotků se nacházelo v osvobozeném Terezíně. Spolu s polskými a maďarskými dětmi se jich zde konce války dožilo kolem pěti set. Ministerstvo ochrany práce a sociální péče (dále MPSP) ve své depeši do Terezína sdělilo, že přebírá za české a slovenské děti veškerou zodpovědnost a náklady s tím spojené. Starost o děti jiných národností pak měla spadat pod křídla organizace UNRRA.

Organizace UNRRA společně s organizacemi JOINT oslovila židovské organizace ve Velké Británii a USA, aby zajistily možnost přijetí těchto dětí. Přímo z Terezína odjelo kolem sta židovských dětí do USA. Další transporty dětí byly pravidelně vypravovány za přispění Sociálního výboru Židů v Londýně a britského Central Council for Jewish Refugees. Přestože se tyto transporty týkaly dětí jiných národností, v transportech se ocitaly i děti české a slovenské. Jednalo se převážně o děti, které měly v Anglii příbuzné, a kterým dalo Ministerstvo vnitra svolení se, v rámci sloučení rodin, transportu zúčastnit.

Dalších několik set židovských sirotek nacházejících se na území Československa, původem opět převážně z Polska a Podkarpatské Rusi, emigrovalo za pomoci JOINTU do Anglie a později i do dalších zemí. Největší skupinou byl transport 283 dětí, vypravený 16. srpna z Prahy do Windermere u Karlisle. Československé úřady se k přesunu dětí cizí státní příslušnosti stavěla velice kladně. Méně kladně už vyřizovala žádosti českých a slovenských dětí, aby se těchto transportů mohly zúčastnit. Na území Československa byli pouze tři židovské sirotčince – jeden v Praze a další dva na Slovensku, se zoufalým nedostatkem míst, proto se představitelé židovských obcí adopci dětí do zahraničí, na rozdíl od státu, podporovali. Většina menších židovských dětí byla stejně později ze židovského sirotčince v Praze adoptována do zahraničí.

Emigrace na “západ”

Židé, kteří se rozhodli z Československa vystěhovat, měli několik způsobů, jak toho docílit. Jednak to byla již výše popsaná praxe Displaced persons táborů, které ale většina českých a slovenských Židů nevyužila. Dále nelegální vystěhování (zejména do Palestiny) a legální emigrace, která se jevila jako cesta nejsložitější. Další možností, které bylo hojně využíváno, byly studijní cesty a návštěvy příbuzných, ze kterých se tito lidé již nevrátili. Jako nejčastější tranzitní země vedle Německa, sloužila Francie, kde sídlily všechny židovské organizace zabývající se situací Židů v poválečné Evropě.

V roce 1947 odhadoval předseda Rady židovských náboženských obcí Arnošt Frischer, že počet odchozích z Československa do Palestiny byl za poslední dva roky 2500 osob. Podle zprávy Ministerstva ochrany práce a sociálních věcí bylo k 31.10.1946 vyhověno 3480 žádostem o vystěhování z Čech a Moravy. Z toho bylo 3334 žádostí (rasově perzekvovaných) Židů.

S obstaráním vystěhovaleckého pasu a s financemi v podstatě problém nebyl. Co se jevílo jako velká překážka, bylo zajištění vstupních víz. Například roční kvóta pro USA činila kolem 2800 víz a Ministerstvo vnitra bylo stále upozorňováno, že československé kvóty jsou vyčerpány na pět let dopředu. Do USA přitom mířila většina žádostí o víza. Další velmi žádanou lokalitou byla Palestina, která byla do roku 1948 stále pod britským mandátem a imigrace byla velmi omezena.

To francouzské visum jsem dostala. Pojedu 17., totiž poletím. Když pomýšlím na Bohouška, tak jsem úplně nešťastná. Edita mi psala, že Bohouš z mého odjezdu bude mít úplnou smrt. Ale tak hrozné to nebude.

L. M. , (dopis léta 1946)¹¹

S vystěhováním Židů kromě místních židovských obcí pomáhala především organizace JOINT. Organizace se významně podílela na organizaci vystěhování, hradila finanční náklady s tím spojené, pomáhala též osobám, které zvolily nelegální emigraci.

Vystěhování do Palestiny

V říjnu 1945 byla obnovena také činnost Palestinského úřadu v Praze. Palestinský úřad měl za úkol provádět vystěhovalectví Židů do Palestiny a jejich přípravu na vystěhování. V rámci úřadu byla sestavena komise, která měla rozhodovat o přidělování certifikátů žadatelům nikoliv podle data podání žádosti, ale podle rozhodnutí komise. Palestinský úřad se v prvních měsících po válce soustřeďoval převážně na židovskou mládež. Certifikáty, které došly, přiděloval většinou právě jim. Za výrazného finančního přispění JOINTu pravidelně organizoval legální i ilegální transporty do Palestiny. Nicméně počty přidělených certifikátů k vystěhování byly velice malé. Například v druhé polovině roku 1945 bylo pražskému palestinskému úřadu vydáno pouhých patnáct certifikátů. Do října 1946 se do Palestiny legálně vystěhovalo pouze čtyřicet pět českých Židů.

Emigrace po roce 1948

Rok 1948 pak přinesl další důvody pro emigraci. Byl jím jednak komunistický převrat v Československu a pak založení státu Izrael. Třebaže mnoho Židů po válce inklinovalo k socialistickým myšlenkám a komunistickému hnutí, bezprostředně po převratu emigrovalo více než 25 000 československých Židů.

Já jsem měla jet do Kanady, ale pod podmínkou, že se nechám pokřtít. Můj strýček žil v Kanadě jako goj, zapřel kdo je, protože jeho syn se oženil s nějakou protestantkou a ta nesměla vědět, že jsou Židi. Ale babička Bambachová byla hrozně pobožná, doma byli košer a měli pesachové nádoby a babička řekla: "Jen přes mou mrtvolu! Nenechávej se pokřtít, tolik jsi trpěla, že jsi židovka, nedělej to a nechod' tam!" [...]

Zažádala jsem o kanadské vízum i o izraelské. To izraelské přišlo rychle. Jeli jsme hroznou italskou lodí, v které vozili dobytek a potom nás. Jeli jsme čtyři dny do Haify. Když jsme vylezli z lodi - já jsem tam byla ještě i nemocná - tak nás naprášili DDT a odvezli do lágru, který se jmenoval Sant Lux, za drát, byly tam celty, latríny - zase jsme byli v lágru. Ne jako v Terezíně, mnohem, mnohem horší, zoufalé, zoufalé horko. V noci tam vyli šakali, moskyti tam byli, no strašné.

R. B.

Protože v ČSR nebyla žádná židovská instituce, která by se zabývala vystěhovalectvím, vyjma Palestinského úřadu, ujal se JOINT i tohoto úkolu. Nezřídka hradil i veškeré náklady spojené s emigrací a pomáhal vyjednávat s českými úřady.

Teta Elsa nemohla přijet do New Yorku. Ale já se zde mám bezvadně. Mám svůj pokojík a všechno pohodlí. Nic nedělám, jen si prohlížím město. Jaké přání jen vyslovím, všechno mi vyplnějí. Dostala jsem moc hezkých šatů a ještě půjdeme nakupovat. Co se týče jídla, to mi nejde do hlavy. Takový blahobyt a přebytek nebyl u nás ani před válkou. Té čokolády, ovoce, masa a všeho. Spousta věcí, které Evropan vůbec nezná. /.../ Dnes mne poslala Elsa první výstřižek z novin s mojí fotografií a článkem o mně. V Memphisu už mě očekávají, hned jak přijedu, tak mě budou fotit. Jsem teď v Memphisu slavná a ještě jsem tam nebyla. /.../ Já se mám bezvadně a jsem šťastná, že jsem v Americe. Je to skutečně zaslíbená země. Ohromně se mě zde líbí. Největší kravinu bych byla udělala, kdybych byla kvůli Bohoušovi zůstala v Praze, jak jsem jeden čas měla v úmyslu. Zaplaťpánbůh, že jsem to neudělala...

L. M., dopis z prosince 1946¹²

BIBLIOGRAFIE

NOVOVĚKÉ DĚJINY

- ARENDOVÁ, Hannah: Původ totalitarismu I-III, 2. vydání, Praha, Oikoymenh 2013.
- BAUMANN, Arnulf-H.: Co by měl každý vědět o židovství, 1. vydání, Praha, Kalich 2000
- BONDYOVÁ, Ruth, Viktor FISCHL, David FLUSSER, Hillel KIEVAL, Arno PAŘÍK a Livie ROTHKIRCHENOVÁ. Na křižovatce kultur: Historie československých Židů. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1992.
- ČAPKOVÁ, Kateřina: Češi, Němci, Židé? – Národní identita Židů v Čechách 1918-1938, 1. vydání, Praha - Litomyšl, Paseka 2005.
- ČAPKOVÁ, Kateřina - FRANKL, Michal: Nejisté útočiště – Československo a uprchlíci před nacismem 1933 – 1938, 1. vydání, Praha – Litomyšl, Paseka 2008.
- ČAPKOVÁ, Kateřina - HILLEL, J. Kieval (eds.): Židé v českých zemích, Praha 2021.
- FRANKL, Michal: „Emancipace od židů“: český antisemitismus na konci 19. století, Praha-Litomyšl, Paseka 2007.
- FRANKL, Michal – SZABÓ, Miloslav: Budování státu bez antisemitismu? Násilí, diskurz loajality a vznik Československa. Praha 2015.
- FRANKL, Michal – TOMAN, Jindřich (eds.): Jan Neruda a Židé. Texty a kontexty. Praha 2013.
- GILBERT, Martin: Židé ve 20. století. Praha 2003
- GREGOROVÍČ, Miroslav: Kapitoly o českém fašismu. Fašismus jako měřítko politické dezorientace, Praha, Nakladatelství Lidové noviny 1995.
- HAMÁČKOVÁ, V. – HANKOVÁ, M. – LHOTOVÁ, M. (eds.): Židé v Čechách – sborník příspěvků ze semináře konaného 24. a 25. října 2006 v Liberci, Praha, Židovské muzeum 2007.
- HARNA, Josef: První Československá republika - pokus o demokracii ve střední Evropě, 2. vydání, Praha.
- KIEVAL, Hillel J.: Formování českého židovstva. Národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870-1918, Praha – Litomyšl, Paseka 2011.
- KOELTZSCH, Ines: Praha rozdělená i sdílená. Česko-německo-židovské vztahy 1918– 1938. Praha 2016.
- KOVTUN, Jiří: Tajuplná vražda. Případ Leopolda Hilsnera. Praha 1994.
- MATUŠÍKOVÁ, Lenka: K dějinám Židů v českých zemích, Praha 2015.
- MIKULÁŠEK, Alexej: Antisemitismus v české literatuře 19. a 20. století, Praha, Votobia 2000, ISBN 80-7220-090-9 MÍŠKOVÁ, Alena: Německá (Karlova) univerzita od Mnichova k 9. květnu 1945, 1. vydání, Praha, Karolinum 2002.
- MILLER, Michael: Moravští Židé v době emancipace. Praha 2015.
- NERUDA, Jan: Pro strach židovský. Praha 1935.
- NIEDHAMMER, Martina: Jen pro peníze? Pražské židovské elity v 19. století –skupinová biografie. Praha 2017.
- NERUDA, Jan: Pro strach židovský, Praha, Jaroslav Slavata 1935 69
- PAVLÁT, Leo (ed.): Židé – dějiny a kultura, 2. vydání, Praha, Židovské muzeum v Praze 2001.
- PAVLÍČEK, Jaromír: Československé dějiny a evropská politika ve 20. století, 1. vydání, Opava, Optys 2008.

- PĚKNÝ, Tomáš: Historie Židů v Čechách a na Moravě, 2. vydání, Praha, SEFER 2001.
- PEROUTKOVÁ, Michaela: Židovské identity v Československu před 2. světovou válkou a po ní. Praha 2016.
- PETRÁŠ, René: Cizinci ve vlastní zemi. Dějiny a současnost národnostního napětí v Evropě. Praha 2012.
- POJAR, M. – SOUKUPOVÁ, B. – ZAHRADNÍKOVÁ, M (eds.): Židovská menšina v Československu ve třicátých letech - sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze v říjnu až červnu 2004, Židovské muzeum v Praze 2004.
- SOUKUPOVÁ, Blanka – ZAHRADNÍKOVÁ, Marie (eds.): Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech – sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze v říjnu 2002 až červnu 2003, Židovské muzeum v Praze 2004.
- TOMASZEWSKI, Jerzy – VALENTA, Jaroslav (eds.): Židé v české a polské občanské společnosti, Praha, Univerzita Karlova 1999.
- VEBER, Václav (ed.): Židé v novodobých dějinách, Praha, Karolinum 1997.
- VESELÁ-PRUDKOVÁ, Lenka: Židé a česká společnost v zrcadle literatury, Praha, NLN, s. r. o. 2003.
- ZADOFF, Mirjam: Tak napřesrok v Marienbadu. Ztracené světy židovských lázeňských kultur. Praha 2017.

DRUHÁ REPUBLIKA A PROTEKTORÁT

- FRAJDL, Jiří: Protektorát Čechy a Morava 1939–1945. Moravská Třebová 1993.
- GILBERT, Martin. Křišťálová noc: Předehra záhuby. 1. vyd. Praha 2007.
- GEBHART, Jan, KUKLÍK, Jan: Dramatické i všední dny protektorátu. Praha 1996.
- HOLÝ, Jiří - SLÁDEK, Pavel - ZOUFALÁ, Marcela (edd.): Rozpad židovského života. 167 dní druhé republiky, Praha 2016.
- KÁRNÝ, Miroslav: Konečné řešení: Genocida českých Židů v německé protektorátní republice. 1. vyd. Praha 1991.
- JAN, Gebhart: Rok zkoušek a zklamání: Československo od jara 1938 do jara 1939. 1. vyd. Praha 1990.
- KÁRNÝ, Miroslav: Protektorátní politika Reinharda Heydricha. Praha 1991.
- KOSTLÁN, A. – ŠIMŮNEK, M., V.: Disappeared science: biographical dictionary of Jewish scholars from Bohemia and Moravia - victims of Nazism 1939-1945, 1. vydání, Praha: Kabinet dějin vědy ÚSD AV ČR, Pavel Mervart, Červený Kostelec 2013.
- MATES, Pavel: Mezi Mnichovem a Berlínem: Státoprávní problémy druhé republiky. 1. vyd. Brno 1992.
- NAKONEČNÝ, Milan: Vlajka. Praha 2001.
- NAKONEČNÝ, Milan: Český fašismus. Příbram 2006.
- PASÁK, Tomáš: Český fašismus 1922-1945 a kolaborace 1939-1945. 1. vyd. Praha 1999.
- PASÁK, Tomáš: Pod ochranou říše. 1. vyd. Praha 1998.
- POJAR, Miloš - SOUKUPOVÁ, Blanka - ZAHRADNÍKOVÁ - Marie: Židovská menšina za druhé republiky, Praha 2007.

- PETRŮV, Helena: Právní postavení Židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939–1941), Praha 2000.
- RATAJ, Jan: O autoritativní národní stát – Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939, 1. vydání, Praha, Karolinum 1997.

HOLOCAUST

- ADLER, Hans Günther, Terezín 1941–1945: Tvář nuceného společenství, Brno 2003.
- BLODIG, Vojtěch: Proměny terezínského ghetta v roce 1942. In: ZEMAN, Pavel (ed.), Válečný rok 1942 v protektorátu Čechy a Morava a v okupované Evropě, Praha 2013, s. 117–122.
- BONDYOVÁ, Ruth: Dětský blok v rodinném táboře. In: BROD, Toman, KÁRNÝ, Miroslav, KÁRNÁ, Margita (eds.), Terezínský rodinný tábor v Osvětimi – Birkenau: Sborník z mezinárodní konference, Praha 1994, s. 50–62.
- BONDYOVÁ, Ruth: Jakob Edelstein. Praha, Sefer 2001.
- FRANKOVÁ, Anita: Přípravy ke koncentraci protektorátních židů: „Předhistorie“ terezínského ghetta. In: KÁRNÝ, Miroslav, LORENCOVÁ, Eva, MILOTOVÁ, Jaroslava (eds.), Terezínské studie a dokumenty 2001, Praha 2001, s. 29–50.
- FRIEDLAENDEROVÁ, Lucie (ed.): Bojovali na všech frontách. Vzpomínky židovských vojáků a odbojářů z druhé světové války. Praha 2007.
- GERLACH, Christian: The Wannsee Conference, the Fate of German Jews, and Hitler's Decision in Principle to Exterminate All European Jews. In: The Journal of Modern History 70, 1998, 4, s. 759–812.
- GÖTZ, Aly: „Konečné řešení“: přesun národů a vyhlazení evropských Židů, Praha 2006.
- HÁJKOVÁ, Anna: Poslední ghetto. Všední život v Terezíně, Praha 2021.
- HUSSON, Edouard: Heydrich: konečné řešení židovské otázky, Ostrava 2009. 63
- HYNDRÁKOVÁ, Anna, MACHATKOVÁ, Raisa, MILOTOVÁ, Jaroslava (eds.): Denní rozkazy rady starších a Sdělení židovské samosprávy Terezín 1941–1945, Praha 2003.
- CHLÁDKOVÁ, Ludmila: Terezínské děti – bilance. In: KÁRNÝ, Miroslav, BLODIG, Vojtěch (eds.), Terezín v konečném řešení židovské otázky: Mezinárodní konference historiků k 50. výročí vzniku terezínského ghetta 1941–1945, Praha 1992.
- JANČÍK, Drahomír – KUBŮ, Eduard: Arizace a arizátoři. Drobný a střední židovský majetek v úvěrech Kreditanstalt der Deutschen 1939–1945. Praha 2005.
- JINDROVÁ, Alena: Přeškolovací tábor Lípa: součást nacistického plánu na vyvraždění Židů, Havlíčkův Brod 2009.
- KÁRNÝ, Miroslav - BLODIG, Vojtěch (eds.): Terezín v konečném řešení židovské otázky. Mezinárodní konference historiků k 50. výročí vzniku terezínského ghetta 1941–1945, Praha 1992.
- KÁRNÝ, Miroslav: „Konečné řešení“: Genocida českých Židů v německé protektorátní politice, Praha 1991. KASPEROVÁ, Dana, Výchova a vzdělání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín, Praha 2010.
- KREJČOVÁ, Helena, SVOBODOVÁ, Jana (eds.): Postavení a osudy židovského obyvatelstva v Čechách a na Moravě v letech 1939–1945, Praha 1998.

- KÁRNÝ, Miroslav (ed.): Židovské zlato, ostatní drahé kovy, drahé kameny a předměty z nich v českých zemích 1939–1945: protiprávní zásahy do majetkových práv, jejich rozsah a následné osudy tohoto majetku, Praha 2001.
 - KREJČOVÁ, Helena, SVOBODOVÁ, Jana, HYNDRÁKOVÁ, Anna: Židé v protektorátu: Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942: Dokumenty, Praha 1997.
 - KRYL, Miroslav: Osud vězňů terezínského ghetta v letech 1941–1944, Brno 1999.
 - KULKA, Erich: Židé v československém vojsku na Západě. Praha 1992.
 - KUNA, Milan: Hudba vzdoru a naděje: Terezín 1941-1945: o činnosti a tvorbě hudebníků v koncentračním táboře Terezín. Praha, Editio Bärenreiter 2000.
 - KREJČOVÁ, Helena – SVOBODOVÁ, Jana (eds.): Postavení a osudy židovského obyvatelstva v Čechách a na Moravě v letech 1939–1945. Praha 1998.
 - KRYL, Miroslav: Rasismus, antisemitismus, holocaust. Brno 2011.
 - KYNCL, Vojtěch: Bez výčitek: Genocida Čechů po atentátu na Reinharda Heydricha, Praha 2012.
 - LÁNÍČEK, Jan: Československý exil a holocaust: Arnošt Frischer, člen československé Státní rady v Londýně a jeho činnost na pomoc Židům v okupované Evropě, rigorózní práce, FF UK. Praha 2008.
 - LÁNÍČEK, Jan: Ve stínu šoa: Československá exilová vláda a Židé během druhé světové války a po ní. Praha 2018.
 - LAGUS Karel - Polák Josef: Město za mřížemi. Praha, Baset 2006.
 - LINHARTOVÁ, Lenka, MĚŠTÁNKOVÁ, Vlasta, MILOTOVÁ, Jaroslava (eds.): Heydrichova okupační politika v dokumentech, Praha 1987.
 - MAKAROVA Elena - MAKAROV Sergei, KUPERMAN - Victor: Univerzita přežití. Osvětová a kulturní činnost v terezínském ghettu 1941-1945. Praha, G plus G 2002.
 - OSTERLOH, Jörg: Nacionálněsocialistické pronásledování Židů v říšské župě Sudety v letech 1938–1945, Praha 2010.
 - PETRŮV, Helena: Zákonné bezpráví: Židé v Protektorátu Čechy a Morava, Praha 2011.
 - POJAR, Miloš (ed.): Stín šoa nad Evropou, Praha 2001, s. 46–56.
 - ROSEMAN, Mark: Setkání ve vile u jezera: konference ve Wannsee a „konečné řešení židovské otázky“, Praha 2003.
 - ROTHKIRCHENOVÁ Livie - Schmidt-Hartmannová Eva, Dagan Avigdor: Osud Židů v protektorátu 1939–1945. Praha, Ústav pro soudobé dějiny 1991.
 - SEEMANN, Richard: Cesta do Wannsee: konečné řešení takzvané židovské otázky a germanizace českých zemí, Středokluky 2008.
 - Terezínské studie a dokumenty 1994-2009 (TSD) Institutu terezínské iniciativy.
 - ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica (ed.): Židé v boji a odboji: Rezistence československých Židů v letech druhé světové války, Praha 2007.
- **POVÁLEČNÉ**
 - FROMMER, Benjamin: Národní očista. Retribuce v poválečném Československu. Praha 2010.
 - HEITLINGEROVÁ, Alena: Ve stínu holocaustu a komunismu. Čeští a slovenští Židé po roce 1945. Praha 2007.

- HES, Milan: Promluvili o zlu. Holocaust mezi dějinami a pamětí. Praha 2013.
- HOLÝ, Jiří – MÁLEK, Petr – ŠPIRIT, Michael – TOMÁŠ, Filip: Šoa v české literatuře a v kulturní paměti. Praha 2011.
- JANČÍK, Drahomír – KUBŮ, Eduard – KUKLÍK, Jan ml.: „Arizace“ a restituce židovského majetku v českých zemích (1939–2000). Praha 2003.
- KADLEC, Josef M.: Svatá země v československém odboji. Praha 1947.
- KRÁLOVÁ, Kateřina – KUBÁTOVÁ, Hana (eds.): Návraty. Poválečná rekonstrukce židovských komunit v zemích středovýchodní, jihovýchodní a východní Evropy. Praha 2016.
- KŘEŠŤAN, Jiří - BLODIGOVÁ, Alexandra - BUBENÍK, Jiří: Židovské spolky v českých zemích v letech 1918–1948. Praha 2001.
- KUKLÍK, Jan a kol.: Jak odškodnit holocaust? Problematika vyvlastnění židovského majetku, jeho restituce a odškodnění. Praha 2015.
- LIPSTADTOVÁ, Deborah: Popírání holocaustu: sílící útok na pravdu a paměť. Praha– Litomyšl 2001.
- SEDLILCKÁ, Magdalena: Není přítel jako přítel. Židé v národním státě Čechů a Slováků, Praha 2021.
- SOUKUPOVÁ, Blanka: Židé v českých zemích po šoa. Identita poraněné paměti. Bratislava 2016.
- SOUKUPOVÁ, Blanka – SALNER, Peter – LUDVÍKOVÁ, Miroslava (eds.): Židovská menšina v Československu po druhé světové válce: Od osvobození k nové totalitě. Praha 2009.
- SPURNÝ, Matěj: Nejsou jako my. Česká společnost a menšiny v pohraničí (1945–1960). Praha 2011.
- SVOBODOVÁ, Jana: Zdroje a projevy antisemitismu v českých zemích 1948–1992. Praha 1994.
- VRZGULOVÁ, Monika – KUBÁTOVÁ, Hana a kol.: Podoby antisemitismu v Čechách a na Slovensku ve 20. a 21. století. Praha 2016.
- WEIN, Martin: Slovanský Jeruzalém. Jak Češi založili Izrael. Praha 2018.
- YEGAR, Moshe: Československo, sionismus, Izrael. Praha 1997.

DENÍKY A MEMOÁRY

- BEEROVÁ, Maud Michal: Co oheň nespálil. Prostějov 2005.
- BROD, Toman: Ještě, že člověk neví, co ho čeká. Života běh mezi roky 1929 - 1989. Praha 2007.
- ELIAS, Ruth: Naděje mi pomohla přežít. 1998
- ERBEN, Petr: Po vlastních stopách. Praha 2003.
- ERBENOVÁ, Eva: Sen. Praha 2001. HOŠKOVÁ - WEISSOVÁ, Helga: Deník 1938 - 1945. Příběh dívky, která přežila holocaust, Praha 2012.
- KOHNOVÁ, Věra: Deník. 2006.
- KRAUSOVÁ, Dita - LIEBLOVÁ, Dagmar: Odložený život. Skutečný příběh osvětimské knihovnice. Praha 2018
- MARGOLIOVÁ-KOVÁLYOVÁ: Na vlastní kůži. Praha 2012.
- MÜNZER, Jiří: Dospívání nad propastí. Deník Jiřího Münzera. 2002.
- POLLAK - KINSKY, Helga: Můj terezínský deník 1943 - 1944 a zápisky mého otce. 2019.

- PRESSBURGER, Chava: Deník mého bratra. Praha 2005.
- REDLICH, Egon: Zítra jedeme, synu, pojedeme transportem. Deník Egona Redlicha z Terezína 1.1. 1942 – 22.10. 1944. [K vyd. přípr.]: Kryl, Miroslav. Brno, Doplněk 1995.
- ROUBÍČKOVÁ, Eva: Terezínský deník 1941 - 1945, Praha 2009.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
OP Praha – pól růstu ČR

Institut
Tereziánské
iniciativy